

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav slavistických a východoevropských studií

Diplomová práce

Lucie Durmanová

"Užití neurčitých tvarů sloves „būti“ (být), „sakyti“ (řici) v současných textech. Jejich ekvivalenty v českém a lotyšském jazyce."

„The usage of participles and transgressives of the verbs “būti“ (to be), „sakyti“ (to say) in contemporary texts. Their equivalents in Czech and Latvian languages.“

„Veiksmāzodžiu „būti“, „sakyti“ neasmenuojamuju formu vartojimas šiuolaikiniuose tekstuose. Jų atitikmenys čekų ir latvių kalbose.“

Praha 2009

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Ilja Lemeškin, Ph.D.

Poděkování / Padėkojimas / Pateicība

Chtěla bych poděkovat Gině Kavaliūnaitė-Holvoet, Akselovi Holvoet, Petře Butzke, Gedě Montvilaitė-Sabaitienė, Valdisu Mazulisovi, Jiřimu Durmanovi, Ilju Lemeškinovi, Sarmě Gintere a Vladimíru Jenčovskému. Každý z nich ví, za co.

Norėčiau padėkoti Ginai Kavaliūnaitei-Holvoet, Akseliui Holvoet, Petrai Buckaitei, Gedai Montvilaitei-Sabaitienei, Valdui Mazuliui, Jurgiui Durmanui, Iljui Lemeškinui, Sarmai Ginterei ir Vladimirui Jenčovsky. Kiekvienas iš jų žino, už ką.

Es gribētu pateikties Ginai Kavaliūnaitei-Holvoet, Akselim Holvoet, Petrai Butzke, Gedai Montvilaitei-Sabaitienei, Valdim Mazulim, Jiržim Durmanam, Iljam Lemeškinam, Sarmai Ginterei un Vladimīram Jenčovskim. Katrs no viņiem zina, par ko.

Prohlášení o původnosti práce

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.“

V Potštejně dne 13.12.2009

Anotacija

Tyrimo objektu buvo veiksmažodžių neasmenuojamosios formos (be bendraties) lietuvių, čekų ir latvių kalbų kontekste. Kadangi dalyviai, pusdalyviai ir padalyviai yra, lyginant su jų vartojimu praeityje, vartojami rečiau, darbe jie nagrinėjami kaip svarbūs šiuolaikinės kalbos gramatikos vienetai. Darbe pavartota apie 300 vartojimo pavyzdžių, trečdalis yra išversta. 215 pavyzdžių yra iš Bibliografinės Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazės (bazėje yra surinkti straipsniai, publikuoti Lietuvos periodinėje spaudoje 1994 – 2002 metais), kuri buvo šio darbo pagrindinis informacijų šaltinis. Buvo naudojamosi šios bazės informacija apie veiksmažodžių „būti“ ir „sakyti“ neasmenuojamąsias formas.

Anotace

Objektem zkoumání se staly neurčité tvary slovesné v užším pojetí (bez infinitivu) a v kontextu litevského, českého a lotyšského jazyka. Na přičestí a přechodníky je nahlíženo jako na gramatické jednotky, které jsou významným jevem současného jazyka, přestože míra jejich používání, v porovnání se situací v minulosti, klesá. V práci je použito celkem cca 300 praktických příkladů použití, asi třetina je přeložena. 215 příkladů pochází z Bibliografické databázi litevských publicistických článků (lit. Bibliografinė Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazė; obsahuje články, publikované v litevských tištěných médiích v letech 1994 – 2002), jež byla hlavním zdrojem informací pro tuto práci. Práce se zaměřuje především na frekventovaná slovesa „být“ a „říci“.

Reikšminiai žodžiai / Klíčová slova / Keywords

asmenuotė, bevardė giminė, būsimasis laikas, būtasis kartinis laikas, būtasis dažninis laikas, čekų kalba, daugiskaita, dalyvis, dalyviniai sakiniai, esamasis, forma, galininkas, giminė, įnagininkas, įvardžiuotinis, kaitomas, kilmininkas, laikas. latvių kalba, lietuvių kalba, moteriškoji giminė, naudininkas, neasmenuojamoji forma, nekaitomas, veikiamoji rūšis, padalyvis, pusdalyvis, reikiamybės dalyvis, rūšis, sangražinis, sudėtiniai sakiniai, vardininkas, veikiamasis, veiksmažodis, vienaskaita, vyriškoji giminė

Turinys

Turinys	6
Santrumpų sąrašas.....	8
1. Įvadas	9
2. Teorinė dalis	14
2.1 terminologija, žodynėlis.....	14
2.2 dalyviai.....	15
2.2.1 dalyvių sistema lietuvių kalboje	16
2.2.2 veikiamieji dalyviai (č. přičestí činná, lot. participia activi)	17
2.2.2.1 esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí přítomná činná, lot. participia praesenti activi).....	17
2.2.2.2 būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí minulá činná, lot. participia praeteriti activi).....	20
2.2.2.3 būtojo dažninio laiko veikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí činná opakovacího minulého času, lot. participia frequentativi activi).....	24
2.2.2.4 būsimajo laiko veikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí činná budoucího času, lot. participia futuri activi)	27
2.2.3 neveikiamieji dalyviai (č. přičestí trpná, lot. participia passivi).....	29
2.2.3.1 esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí trpná přítomná, lot. participia praesenti passivi)	30
2.2.3.2 būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí trpná minulá, lot. participia praeteriti passivi)	34
2.2.3.3 būsimajo laiko neveikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí trpná budoucí, lot. participia futuri passivi)	37
2.2.3.4 reikiamybės dalyviai (č. přičestí vyjadřující nutnost, lot. participia necessitatis)	39
2.2.4 sangražinės dalyvių formos (č. zvrtné formy participií, lot. participia reflexivi) ..	42
2.2.5 įvardžiuotiniai dalyviai (č. přičestí zájmenná, lot. participia pronomina).....	44
2.2.6 sudėtinės (sudurtinės) veiksmažodžių formos (dalyviniai sakiniai).....	47
2.3 pusdalyviai (č. přechodník slovesný, lot. participium contemporale)	49
2.4 padalyviai (č. přechodníky ustrnulé, lot. gerundia)	51
2.4.1 esamojo laiko ir būtojo kartinio laiko padalyviai (č. přechodník ustrnulý přítomného a minulého prostého času, lot. gerundium praesenti et gerundium praeteriti)	51
2.4.2 būtojo dažninio laiko ir būsimajo laiko padalyviai (č. přechodník ustrnulý minulého opakovacího a budoucího času, lot. gerundium frequentativi et gerundium futuri)	54
3. Praktinė dalis.....	56
3.1 lentelės – veiksmažodžiai „būti“ ir „sakyti“	56
3.1.1 veiksmažodis BŪTI	56

3.1.2 veiksmazodis SAKYTI	62
3.2 lietuvių – čekų – latvių kalbų veiksmazodžių neasmenuojamųjų formų panašumai ir skirtumai	64
4. Išvados	72
Reziümė	76
Resumé.....	78
Summary	80
Panaudota literatūra ir interneto svetainės	82
Panaudotos interneto svetainės	84
Priedai / Přílohy	85

Santrumpų sąrašas

asm. – asmenuotė

bev. – bevardė

č. – čekų kalba

dgs. – daugiskaita

dlv. – dalyvis

es. – esamasis

f. – forma

gal. – galininkas

gim. – giminė

įnag. – įnagininkas

įvardž. - įvardžiuotinis

kilm. – kilmininkas

l. - laikas

lat. – latvių kalba

liet. – lietuvių kalba

LKE – Lietuvių kalbos enciklopedija

LKG – Lietuvių kalbos gramatika

lot. – lotynų kalba

LRSL – Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla

mot. – moteriškoji giminė

naud. – naudininkas

nev. – neveikiamasis

pdlv. – padalyvis

pvz. – pavyzdžiui

r. – rūšis

vard. – vardininkas

veik. - veikiamasis

vns. - vienaskaita

vyr. – vyriškoji giminė

1. Įvadas

Darbo objektas. Tyrinėjimo objektu bus neasmenuojamųjų veiksmažodžio formų lietuvių kalbos sistema, ypač konkrečiau dalyvių, pusedalyvių ir padalyvių kaip sintaksinių, semantinių ir funkcinių vienetų, jų santykiai su kitomis gramatikos formomis, jų vartojimo būdas šiuolaikiniuose spaudos tekstuose. Tyrinėsime dviejų veiksmažodžių – „būti“ ir „sakyti“ – vartojimą šiuolaikinės Lietuvos spaudos tekstų antraštėse ir šių veiksmažodžių dalyvinių formų atitikmenis čekų ir latvių kalbose.

Dalyvių tematikos ligšiolinių tyrimų trumpa apžvalga. Teoriniu požiūriu lietuvių dalyvius išsamiai yra aprašę keli kalbininkai pagrindiniuose savo darbuose.

Jau 1653 metais buvo išleista Tilžės klebono Danielius Kleino ¹ lotyniškai parašyta pirmoji lietuvių kalbos gramatika ². Karaliaučiaus universitete išsilavinimą įgijęs Danielius Kleinas joje pristato lietuvių kalbos gramatikos sistemą, ypač daiktavardžių linksniavimą ir veiksmažodžių asmenuotes. Tai yra ir pirmas dokumentas, kuriame galime ieškoti pastabų apie neasmenuojamąsias veiksmažodžio formas. Vėliau buvo išleistos Prahos universiteto profesoriaus Augusto Šleicherio (1865), Frydricho Kuršaičio, Kazimiero Jauniaus (1911)³ gramatikos. J. Otrębskio gramatikoje lenkų kalba ⁴ pateikiamos visos galimos veikiamųjų, neveikiamųjų ir reikiamybės dalyvių nekaitriosios giminės formos (su pavyzdžiais), aptariama kai kurių veikiamųjų neutrum dalyvių kilmė (mylį iš myli-nt).

1966 metais išleista Dr. Alfredo Senno vokiškai parašyta lietuvių kalbos gramatika⁵, kurioje išskiriamas lietuvių kalbos polinkis vartoti pasyvinės konstrukcijas su neveikiamaisiais negimininės formos dalyviais. Dažnai ten, kur turėtų būti pavartotas vyriškosios arba moteriškosios giminės dalyvis (pvz., *ant rankelių žiedeliai uždėta*).

Jonas Jablonskis yra daugumos knygų apie lietuvių gramatiką autorius, tačiau žymiausia yra *Lietuviškos kalbos gramatika* iš 1901 metų⁶. Joje pavartojo naujądarą – *veiksmavardžiai* – pasak Jablonskio, tai yra bevardės giminės dalyviai, kurie vartojami kaip tariniai. Tolimesniuose savo darbuose - *Lietuvių kalbos sintakse* (1911) ir *Lietuvių kalbos*

¹ http://ualgiman.dtiltas.lt/pirmoji_lietuviu_kalbos_gramatika.html - žiūrėta 22.07.2009

² M. Danielis Kleini – Grammatica Litvanica et Compendium Litvanico-Germanicum, 1653, Karaliaučiuje

³ http://www.spaudos.lt/Istorija/K_Jaunius.en.htm - žiūrėta 22.07.2009

⁴ J. Otrębski: Gramatyka języka litewskiego, t. 3, 1956

⁵ A. Senn: Handbuch der litauischen Sprache, bd.1, Grammatik 1966

⁶ Pasirašė savu pirmuoju pseudonimu Petras Kriaušaitis

gramatika (1922) – stengėsi tobulinti bendrinę lietuvių kalbą (ypač pristatė nemažai savo sugalvotų naujadarų⁷, kaip atitikmenis kitiems svetimų kalbų žodžiams).

Profesoriaus Vytauto Ambrazo ir kolektyvo akademinėje *Lietuvių kalbos gramatikoje* (II tomas – morfologija – 1971, III tomas – sintakse - 1976) yra išsamiai išdėstyta veiksmažodžio neasmenuojamųjų formų teorija, žinoma ligi tol.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika – išleista 1994, 1996, 1997 ir 2005 metais ir angliškai išleista *Lithuanian Grammar* 1997 metais – apie dalyvius rašo morfologijos dalies atskirame skyriuje.

Dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių tematika lietuvių kalboje yra ne vieno A. Palauskienės, N. Sližienės, A. Valenckienės, J. Balkevičiaus ir kitų kalbininkų straipsnio pagrindinė tema. Savo atskiruose darbuose dalyvių tematikai daug vietos skyrė ir A. Klimas ir V. Ambrazas. A. Klimo *Lietuvių kalbos dalyvių vartoseną* (1993) yra darbas, kuriame autorius pabrėžia, kad šiandien dalyvių formos išstumiamos asmenuojamųjų veiksmažodžio formų. V. Ambrazo monografijoje *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė* (1979) pateikiamas dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių sintaksinių santykių raidos aprašymas nuo seniausių laikų iki šiol. Autorius apibendrina jų tyrinėjimo darbo rezultatus tarmėse. Ypač diachroniniu požiūriu yra ištirtas dalyvių ir dalyvinių konstrukcijų vartojimas su kitais gramatikos vienetais. Kitą savo monografiją⁸ V. Ambrazas skiria dalyviams baltų kalbose. Rašo apie dalyvių istorinę raidą ir atitinkančius pasirodymus/atitikmenis latvių ir prūsų kalbose.

Iš naujesnių darbų reikia priminti profesoriaus Wojciecho Smoczyńskiego tyrimus⁹ apie lietuvių, latvių ir prūsų kalbų giminystę. Jo darbuose irgi aptariama dalyvių problematika. Santykiais tarp lietuvių ir latvių kalbų negiminingės formos dalyvių konstrukcijų domėjosi Vilniaus pedagoginio universiteto daktaras Vidas Valskys¹⁰.

⁷ Pvz., pieštukas, teismas, uždavinys ir kiti žodžiai

⁸ Ambrazas, Vytautas: Сравнительный синтаксис причастий балтийских языков / Vergleichende Syntax der Baltischen Partizipien / Baltų kalbų dalyvių lyginamoji sintaksė. – Vilnius, Mokslas 1990

⁹ Wojciech Smoczyński: Język litewski w perspektywie porównawczej, Kraków 2001

¹⁰ Valskys, Vidas: Kai kurios predikatinės „neutrum“ dalyvių konstrukcijos su kilmininku dabartinėje lietuvių kalboje ir jų atitikmenys latvių kalboje / Some of the predicative „neutrum“ participle constructions, which have genitive case in the contemporary Lithuanian language, and their equivalents in the Latvian language, Žmogus ir žodis, 1999 I, psl. 56-59

Tačiau tai nereiškia, kad mes negalėtumėme tyrinėti kitas sritis, kuriose neasmenuojamosios veiksmažodžių formos vartojamos ir domėtis naujomis temomis, apie kurias aukščiau minėti autoriai nekalbėjo.

Darbo tikslai ir jo uždaviniai. Šio magistro darbo tikslas yra analizuoti dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių vartojimą lietuvių kalbos šiuolaikinėje spaudoje (bendrinėje kalboje) ir palyginti šį vartojimo būdą su situacija čekų ir latvių kalbose. Šiame darbe stengiamasi:

apibendrinti neasmenuojamųjų veiksmažodžio formų, ypač dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių teoriją lietuvių, latvių ir čekų kalbose;

atskleisti skirtumus, kurie vyrauja vartojant neasmenuojamąsias veiksmažodžio formas santykiuose, kuriuose dalyvauja su kitomis kalbos formomis lietuvių, latvių ir čekų kalbose;

surinkti medžiagą ir apibendrinti konkrečių formų vartojimą šiuolaikinės rašomosios žiniasklaidos kalboje (spaudoje - ypač laikraščiuose ir žurnaluose). Konkrečiai kalbama apie veiksmažodžių „būti“, „sakyti“ neasmenuojamąsias formas.

Temos aktualumas. Dalyviai šiuolaikinėse baltų kalbose ligi šiol yra gyvosios kalbos dalis, yra dažnai vartojami ir jų sistema, yra palyginant su čekų kalba, žymiai tobulesnė. Lingvistinėje literatūroje ligi šiol nėra pakankamai ištyrinėta dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių vartojimo problematika šiuolaikiniuose tekstuose, tuo mažiau yra tyrinėti šių kalbos reiškinių santykiai lietuvių, latvių ir čekų kalbų kontekste. Šiuolaikinė žiniasklaida daro įtaką gyvajai kalbai, tačiau darbo, kuris tyrinėtų šių kalbos reiškinių vartojimą žiniasklaidoje, trūksta, nors ir spauda, ir kiti žiniasklaidos būdai yra neišskirtina šiuolaikinio gyvenimo dalis. Todėl šio darbo autorė nori bent trumpai skirti dėmesį šiai tematikai.

Darbo medžiaga. Teorinėje darbo dalyje pateikiama pavyzdžių iš lietuviškų, latviškų, čekiškų knygų, laikraščių bei žurnalų. Cituojami kalbininkų darbai. Kad būtų geriau pristatyta situacija kalboje ir pateikti visi funkciniai stiliai, naudojamos, be spaudos, pavyzdžiais iš mokslinių tekstų ir šiuolaikinių autorių tekstų. Praktinės dalies pirmoje dalyje visi pavyzdžiai yra iš Bibliografinės Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazės, todėl į panaudotas literatūros sąrašą nerašysime visus toliau pateiktus straipsnius. Autorei nebuvo prieinami visi straipsniai, tik informacija iš duomenų bazės, kurias surinko studijuodama Lietuvos Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje Vilniuje. Straipsniai buvo publikuoti 1994 – 2002 metais.

¹¹. Darbe yra pristatyta 215 pavyzdžių iš Bibliografinės Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazės ir apie 70 pavyzdžių iš įvairios literatūros.

Tyrinėjimo metodika. Šiame darbe pateikiama lietuvių, latvių ir čekų dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių apžvalga, yra pristatyta situacija, susijusi su jų vartojimu kalboje. Šis darbo būdas reikalauja analitinės, lyginamosios ir aprašomosios metodikos. Kalbos yra tyrinėtos sinchroniniu požiūriu. Darbe apžvelgta šiuolaikinė situacija kalboje. Čekų ir latvių kalbų pavyzdžiai pavartoti palyginimui – šios dvi kalbos nėra pagrindiniais tyrimo objektais. Pavyzdžiai pateikiami originaliaja kalba taip, kaip buvo surinkti. Tačiau dauguma bus išversta į čekų / lietuvių / latvių kalbą pagal reikalingumą.

Teorinė ir praktinė reikšmė. Neasmenuojamųjų veiksmažodžių formų tema yra labai įdomi ir aktuali, ypač jei mes pagalvojame apie šių kalbos reiškinių vertimą į čekų kalbą (į tekstus ir gyvosios kalbos posakius, kuriuose vartojamos neasmenuojamosios veiksmažodžio formos) galimybes. Savo bakalauro darbe šią tematiką iš dalies tyrinėja M. Běťáková ¹². Tačiau ji tyrinėja vieno autorinio kūrinio vartojimo problemas. Šiame darbe stengiamasi iširti šiuolaikinę situaciją kalboje – objektu nėra vienas kūrinys, o kuo daugiau šaltinių, tegu būtų prieinama prie bendresnių išvadų.

Darbo sandara. Darbą sudaro sutrumpinimų sąrašas, įvadas, teorinė dalis, praktinė dalis, išvados, panaudotos literatūros ir interneto svetainių sąrašas ir priedai.

Įvadinėje dalyje aptartas temos aktualumas ir darbo išskirtinumas tarp kitų mokslo darbų, kurie skirti šiai kalbotyros sričiai. Toliau pristatytas tyrimo objektas, uždaviniai ir tikslas, tyrimo metodika, trumpai darbo praktinė ir teorinė reikšmė.

Teorinėje dalyje apibendrinamos mokslinės žinios apie dalyvius, pusdalyvius ir padalyvius lietuvių kalboje lyginant su situacija čekų ir latvių kalbose.

Praktinėje dalyje bus pristatytas veiksmažodžių „būti“, „sakyti“ vartojimo tyrimas šiuolaikinėje lietuvių spaudos kalboje ir aptariami čekų ir latvių kalbų šių veiksmažodžių neasmenuojamųjų formų atitikmenys. Orientuojamasi į gramatikos reiškinių vartojimo gausumą ir kokybę. Išvados daromos ypač pagal vartojimo dažnumo ir teisingumo kriterijus.

¹¹ Bibliografinė Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazė (prieinama internetu

http://www3.lrs.lt:10000/pls/bkc/bkc_web_search_result) – naršyta 2009. metų balandžio ir gegužės mėnesį

¹² BĚŤÁKOVÁ, Marta. *Litevská participia a jejich překlad do češtiny v románu Kazyse Boruty Baltaragisův mlýn*. [Bakalářská práce] Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav obecné jazykovědy a baltistiky, 2006. 31s.

Baigiamojoje dalyje yra tyrimo apibendrinimas, kuriame įvertinsime darbo rezultatus. Pabaigoje pridėta panaudotos literatūros ir kitų medžiagų sąrašas. Paaiškinimai yra pateikiami kiekviename puslapyje. Darbo gale yra priedai.

2. Teorinė dalis

Teorinėje dalyje trumpai pristatomos ligi šiol mokslininkų ištirtos žinios, susijusios su dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių tematika lietuvių kalboje, atsižvelgiant į čekų ir latvių kalbas. Pristatyta neveikiamųjų veiksmažodžių formų sistema lietuvių kalboje, sintaksiniai ryšiai. Būtina pasakyti, kad neasmenuojamosios veiksmažodžių formos lietuvių kalboje vartojamos nepalyginamai dažniau ir teisingiau negu čekų kalboje. Jų sistema yra daug tobulesnė negu čekų ar latvių kalbose. Galima padaryti tokią šių trijų kalbų vartojimo dažnumo ir teisingumo eilę (kalbant apie dalyvius, pusdalyvius ir padalyvius):

lietuvių kalba – latvių kalba – čekų kalba

2.1 terminologija, žodynėlis

Pradžioje reikia pateikti pagrindinius terminus, kurie darbe dažniausiai vartojami.

- Būsimasis laikas / futura tempus / budoucí čas / nākotne
- Būtais kartinis laikas / praeterita tempus / minulý čas prostý / vienkāršā pagātne
- Būtais dažninis laikas / tempus praeterita frequentativum / “minulý čas opakovací” / iteratīvā (daudzkārtīgās darbības) pagātne ¹³
- Dalyvis / Participium / Příčestí / Divdabis
- Esamasis laikas / praesens tempus / přítomný čas / tagadne
- Neveikiamoji rūšis / genus verbi passivum / trpný rod slovesný / ciešamā kārta
- Reikiamybės dalyvis / participium necessitatis / příčestí vyjadřující nutnost / vajadzības divdabis
- Veikiamoji rūšis / genus verbi activum / činný rod slovesný / darāmā kārta
- Linksniai / casi / pády / locījumi

Vardininkas – Nominativ – 1. pād - Nominatīvs

Kilmininkas – Genitiv – 2. pād - Ģenitīvs

Naudininkas – Dativ – 3. pād - Datīvs

Galininkas – Akuzativ – 4. pād - Akuzatīvs

¹³ http://www.debeselis.net/latvian_darbibas.php - (08.08.2009)

Įnagininkas – Instrumental – 7. pád - Instrumentāls

Vietininkas – Lokativ – 6. pád – Lokatīvs

Šauksmininkas – Vokativ – 5. pád - vokatīvs

2.2 dalyviai

Dalyviai, o ypač pusdalyviai ir padalyviai leidžia autoriui ar kalbėtoju pasakyti daugiau informacijos, vartojant mažesnę žodžių skaičių (glaudina kalbą). Dalyvis yra neasmenuojamoji veiksmažodžio forma išreiškianti objekto tapatybę išeinančią iš jo veiksmo, veiksmo aplinkybių arba patį veiksma. Dabartinės lietuvių kalbos gramatika (toliau tik DLKG) trumpai charakterizuoja dalyvius taip: „Dalyvis yra iš veiksmažodžio kamieno daroma linksniuojamoji forma, turinti veiksmažodžio ir būdvardžio ypatybių.“ (DLKG, 2007, psl. 354). Ir pas latvių lingvistą Jānī Endzelynā (1873 – 1961), ir pas čekų lingvistą Bohuslavā Havránēkā (1893 – 1978) galime skaityti labai panašius dalyvio apibūdinimus.

Dalyvių terminą lietuvių kalboje pirmas pradėjo vartoti Jonas Jablonskis (1911). Dalyviai lietuvių kalboje daromi iš trijų pagrindinių veiksmažodžio formų kamienų – esamojo laiko, būtojo kartinio laiko ir bendraties. Dalyvis turi būdingų veiksmažodinių ir vardinių bruožų. Jie yra kaitomi skaičiais, giminėmis ir linksniais bei derinami su daiktavardžiais ir įvardžiais. Su veiksmažodžiais jie yra susiję veiksmažodžių giminės, rūšies ir laiko kategorijomis. Lietuvių kalboje susitinkame su sangražiniais (pvz., *šaukdavęsis*) ir įvardžiuotiniais dalyviais (pvz., *bėgantysis*). Dauguma dalyvių gali turėti sangražinę ir nesangražinę formą (pvz., *rāšqs – rāšqsis = č. písíci – písíci si*). Linksniavimo galūnės sutampa su būdvardžių galūnėmis, išimtis yra tik vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos galūnės. Veikiamieji dalyviai gali valdyti tuos pačius linksnius kaip ir veiksmažodžiai, iš kurių tie yra padaryti (pvz., *Jis neša krepšį. Nešantis krepšį*). Dalyviai prie savęs prišliejarieveiksmius ir įvairiausias prielinksnines konstrukcijas. Lietuvių kalboje galima suformuluoti kompleksinį dalyvių linksniavimo paradigmą, tačiau dauguma formų praktiškai neįvartojama, nes nėra poreikio. Tačiau su kai kuriomis iš jų susitinkame lietuvių kalbos tarmėse.

Bendrinėje kalboje dažniausiai susitinkame su vienaskaitos ir daugiskaitos vardininku, iš kitų dažniau vartojamų linksnių galime išvardinti kilmininko ir galininko formas. Taip pat

galima sakyti, kad žymiai rečiau tenka susidurti su būtojo dažninio ir būsimojo laiko dalyviais.

Lietuvių kalboje dalyviai vartojami labai įvairiai. Kaip teigia Lietuvių kalbos žinyno¹⁴ autoriai, visų laikų dalyviai gali eiti pažyminiais ir tas yra išskirtinis bruožas nuo asmenuojamųjų veiksmažodžių. Tačiau, kaip ir veiksmažodžiai, dalyviai reiškia pagrindinį arba šalutinį veiksma, valdo linksnius ir žymi veiksmo trukmę ir baigtumą (pvz., sakęs, pasakęs). Taip pat prisijungia tuos pačiusrieveksmius (pvz., aiškiai kalbantis). Išskirtinė dalyvių gramatinė kategorija yra rūšis – veikiamoji ir neveikiamoji. Pažyminiu eina dalyviai visais linksniais, bet vardininkas dar dažnai vartojamas kaip tarinys (pvz., sudurtinio tarinio vardinė dalis) arba veiksmo aplinkybė.

Dažniausiai dalyvių vartojimas yra skirstomas pagal savo funkciją, kurią sakinyje atlieka. Arba turi tarinio funkciją (ir tada sakome, kad yra vartojamas predikatyviškai¹⁵), arba yra susijęs su daiktavardžiu ir žymi iš veiksmo kylančias ypatybes.

Toliau kalbėsime apie visas lietuvių kalbos dalyvių rūšis ir pakalbėsime ir apie kiekvienos rūšies vartojimą.

2.2.1 dalyvių sistema lietuvių kalboje

veikiamieji

- esamojo laiko, pvz., nešąs / nėšantis, -i
 - būtojo kartinio laiko, pvz., nėšęs, -usi)
 - būtojo dažninio laiko, pvz., nėšdavęs, -usi)
 - būsimojo laiko, pvz., nėšiąs, -ianti)

neveikiamieji

- esamojo laiko, pvz., nėšamas, -a
- būtojo kartinio laiko, pvz., nėštas, -a
- būsimojo laiko, nėšimas, -a
- reikiamybės dalyvis, pvz., skaitytina knyga

¹⁴ LKŽ, Vilnius 2007

¹⁵ LKG, Mintis, Vilnius 1971; Palauskienė (Paulauskienė A.: Lietuvių kalbos morfologija., Vilnius 1994.) vartoja terminą predikatinė dalyvių vartosena

sangražiniai
įvardžiuotiniai

2.2.2 veikiamieji dalyviai (č. přičestí činná, lot. participia activi)

Dauguma veikiamųjų dalyvių gali eiti sudurtinių laikų dalimi, nes išreiškia veiksmą. Jie gali būti padaryti iš tranzityvinių ir intranzityvinių veiksmažodžių. Einantys pažyminiu reiškia daikto ypatybę, kylančią iš jų paties veiksmo (pvz., *saulė šviečia – šviečianti saulė*). Veikiamosios rūšies dalyvis vartojamas tariniu reiškia paties veikėjo atliekamą veiksmą ar patiriamą būseną (pvz., *Sako, kad jis norėjo ateiti pas gydytoją anksti iš ryto. Sako, norėjęs ateiti pas gydytoją anksti iš ryto.*)

Veikiamosios rūšies dalyviai yra keturių laikų: esamojo, būtojo kartinio, būtojo dažninio ir būsimojų.

2.2.2.1 esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí přítomná činná, lot. participia praesenti activi)

Esamojo laiko veikiamasis dalyvis yra vienas iš pačių archajiškiausių lietuvių kalbos dalyvių, nes jis paveldėtas iš indoeuropiečių prokalbės.¹⁶ Kitose kalbose, kur jis yra išlikęs, jo reikšmė yra panaši. Jo forma rodo seną indoeuropiečių kalbos balsių kaitos laipsnį (abliautas *-ont- > -ant-).

Esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvis yra sudėtas iš tranzityvinio arba intranzityvinio veiksmažodžio esamojo laiko kamieno formos ir prie jo pridėtos galūnes pagal veiksmažodžio asmenuotę:

I asmenuotės veiksmažodžiai: vyr.gim. vardininko vns. **–(i)ąs** arba dgs. **–(i)ą**

II asmenuotės veiksmažodžiai: vyr.gim. vardininko vns. **–įs** arba dgs. **–į**

III asmenuotės veiksmažodžiai: vyr.gim. vardininko vns. **–ąs** arba dgs. **–ą**

Kituose linksniuose vartojamos moteriškosios ir vyriškosios giminės formos su priesaga – (i)ant- (I asm.), –int- + -ia (vyr.)/-io (mot.) (II asm.) arba -ant- (III asm.).

¹⁶ Jis gali būti seni kelis tūkstančius metų.

Esamojo laiko veikiamieji dalyviai šiuolaikinėje lietuvių kalboje linksniuojami vienodai kaip ir –ia (vyr.) ir –io (mot.) kamienų būdvardžiai.

I lentelė: esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvių linksniavimo paradigma, galūnės

Vyriškoji giminė –ia kamienas

vienaskaita

	I asmenuotė		II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-ąs/-antis	neig-iąs/-iantis	myl-įs/-intis	skait-ąs/-antis
K.	-ančio	-iančio	-inčio	-ančio
N.	-ančiam	-iančiam	-inčiam	-ančiam
G.	-antį	-iantį	-intį	-antį
Įn.	-ančiu	-iančiu	-inčiu	-ančiu
Vt.	-ančiame	-iančiame	-inčiame	-ančiame

daugiskaita

	I asmenuotė		II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-a/-antys	neig-ią/-iantys	myl-į/-intys	skait-a/-antys
K.	-ančių	-iančių	-inčių	-ančių
N.	-antiems	-iantiems	-intiems	-antiems
G.	-ančius	-iančius	-inčius	-ančius
Įn.	-ančiais	-iančiais	-inčiais	-ančiais
Vt.	-ančiuose	-iančiuose	-inčiuose	-ančiuose

Moteriškoji giminė –io kamienas

vienaskaita

	I asmenuotė		II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-anti	neig-ianti	myl-inti	skait-anti
K.	-ančios	-iančios	-inčios	-ančios
N.	-ančiai	-iančiai	-inčiai	-ančiai
G.	-ančią	-iančią	-inčią	-ančią
Įn.	-ančia	-iančia	-inčia	-ančia

Vt.	-ančioje	-iančioje	-inčioje	-ančioje
-----	----------	-----------	----------	----------

daugiskaita

	I asmenuotė		II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-ančios	neig-iančios	myl-inčios	skait-ančios
K.	-ančių	-iančių	-inčių	-ančių
N.	-ančioms	-iančioms	-inčioms	-ančioms
G.	-ančias	-iančias	-inčias	-ančias
Įn.	-ančiomis	-iančiomis	-inčiomis	-ančiomis
Vt.	-ančiose	-iančiose	-inčiose	-ančiose

Pateiksime keletą pavyzdžių su vertimu į čekų kalbą:

I asm.:

Nebent Socialdemokratų partija kuriama kaip gelbėjimosi ratas, ant kurio užkops (panašiai kaip Vengrijoje) *skęstančios* Komunistų partijos nariai.¹⁷ – č. Ledaže by Strana sociálnědemokratická byla zakládána jako záchranný kruh, na kterém se zachytí (podobně jako v Maďarsku) členové *tonoucí* Komunistické strany.

Pietaujantiems studentams nepatinka, kad reikia greitai sugrįžti į paskaitą. – č. *Obědvajícím* studentům se nelíbí, že je potřeba se rychle vrátit na přednášku. / Studentům, *kteří obědvají*, se nelíbí, že je potřeba se rychle vrátit na přednášku.

II asm.

Žmonėms, *neturintiems* šuns, nepatinka, kad kaimynų šunys loja. – č. Lidem *nemajícím* psa se nelíbí, že psi sousedů štěkají.

III asm.:

Bibliotekoje sėdėjo *skaitanti* moteris. – č. V knihovně seděla *čtoucí* žena.

Svarbiausias dalykas tokiais atvejais – kiek tu pats sąmoningai supranti *darąs* šunybę.¹⁸ – č. Nejdůležitější věc v takovém případě je, nakolik si uvědomuješ, že *provádíš* nekalosti.

¹⁷ Zalatorius, Albertas: Laisvas žmogus, priištąs prie stulpo (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 27

¹⁸ Zalatorius, Albertas: Nereikalingumo jausmas ir karūnų ilgesys (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 35

Jau čia matoma problema, kaip versti dalyvius į čekų kalbą. Kaip anksčiau minėta, lietuvių kalboje yra reguliari dalyvių sistema, tačiau čekų kalboje tokios nėra. Sutrauktinei dalyvių funkcijai dalyvių funkcija, kuri daro, kad dalyvis savyje gali nešti išsamią sutrauktą informaciją) versti turime keletą būdų (kalbant apie esamojo laiko veikianųjų dalyvių vertimą į čekų kalbą). Galime versti arba būdvardžiu, kuris kilęs iš pusdalyvio¹⁹ – pvz., *skaitanti mokinė* – č. *čtoucí žákyně* arba šalutiniu prijungiamuoju sakiniu (pvz., *Mokinė, kuri skaito.* – č. *Žákyně, která čte.*)

Dažniausiai esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvis dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje yra vartojamas taip:

- **Daiktavardžio pažymins (atributas)** – kaip daugelis būdvardžių, tačiau jis nėra laipsniuojamas ir negali eiti vardine tarinio dalimi (pvz., „Mes turime *sergančiam* žmogui padėti.“²⁰)
- **Pradėtinių laikų sudurtinių veiksmažodžių formų dalis** – tada būtina pridėti seną priešdėlį **be-**; vartojami yra tik trys laikai - būtasis kartinis, būtasis dažninis ir būsimasis laikas (pvz., „Jis tvirtino *besąs* nekaltas.“; „Aš būdavau *bevažiuojąs* į Vokietiją.“; „Aš būsiu *beskaitąs* knygą.“) Retais atvejais vartojamas ir tariamosios nuosakos pradėtinės formos. (pvz., „Aš būčiau *beatnešąs* puodelį.“)
- **Netiesioginės nuosakos reiškėjas** – ten, kur tiesioginėje kalboje vartojamas esamasis laikas. (pvz., „Jis Birutei ilgus metus tvirtino, kad ją karštai *mylįs*.“)
- **Daiktavardis (arba įvardis)** – tuo atveju jis gali būti ir sakinio veiksnys. (pvz., „Visi ilgai *vaikščiojantys* pradžiugo pamatę suoliuką.“)

2.2.2.2 būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí minulá činná, lot. participia praeteriti activi)

Svarbiausias ir dažniausiai vartojamas dalyvis lietuvių kalboje. Paveldėtas iš indoeuropiečių prokalbės. Būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvis padaromas iš veiksmažodžio būtojo kartinio laiko kamieno ir priesagos: vardininko vyr.gim.vns. –**ęs**, vyr.gim.dgs. –**ę**.

¹⁹ Tokiu atveju kalbame apie „přídavněý přechodník“.

²⁰ Pavyzdys iš Klimas, Antanas: Lietuvių kalbos dalyvių vartosena., Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius 1993

Kituose linksniuose ir vyriškosios ir moteriškosios giminės formos vartoja priesagą **–(i)us–**, prie kurios dar prišliejamos adjektyvinės **–(i)a** (vyr.) arba **–(i)o** (mot.) kamienų linksniavimo galūnės. Priesaga **–ius–** prišliejama prie tų veiksmažodžių, kurie bendratyje turi galūnę **–yti** ir būtojo kartinio laiko trečiojo asmens galūnę **–ė** (III asmenuotės veiksmažodžiai), ši priesaga palatalizuoja prieš ją einantį priebalsį. Pvz., *kramt-yti, kramt-ė* (č. *žvýkat*): *Pamačiau vieną aukšto ūgio kramtomąją gumą kramčiusį žmogų.* (č. *Uviděl jsem jednoho člověka vysoké postavy, jenž žvýkal žvýkací gumu.* / *Uviděl jsem jednoho člověka vysoké postavy žvýkajícího žvýkací gumu.*) arba *Užvakar miške sutikau gražų druską laižiusį briedį.* (č. *Předevčirem jsem v lese potkal krásného jelena lízajícího sůl.*).

II lentelė: būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvių linksniavimo paradigma, galūnės

Vyriškoji giminė – ia kamienas

vienaskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-ęs	myl-ėjęs	skait-ęs
K.	-usio	-ėjusio	-iusio
N.	-usiam	-ėjusiam	-iusiam
G.	-usį	-ėjusį	-iusį
Įn.	-usiu	-ėjusiu	-iusiu
Vt.	-usiame	-ėjusiame	-iusiame

daugiskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-ę	myl-ėje	skait-ę
K.	-usių	-ėjusių	-iusių
N.	-usiems	-ėjusiems	-iusiems
G.	-usius	-ėjusius	-iusius
Įn.	-usiais	-ėjusiais	-iusiais
Vt.	-usiuose	-ėjusiuose	-iusiuose

Moteriškoji giminė – io kamienas

vienaskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-usi	myl-ėjusi	skaič-iusi
K.	-usios	-ėjusios	-iusios
N.	-usiai	-ėjusiai	-iusiai
G.	-usia	-ėjusia	-iusia
Įn.	-usia	-ėjusia	-iusia
Vt.	-usioje	-ėjusioje	-iusioje

daugiskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-usios	myl-ėjusios	skaič-iusios
K.	-usių	-ėjusių	-iusių
N.	-usioms	-ėjusioms	-iusioms
G.	-usias	-ėjusias	-iusias
Įn.	-usiomis	-ėjusiomis	-iusiomis
Vt.	-usiose	-ėjusiose	-iusiose

Daugelyje lietuvių kalbos tarmių ir šnekamojoje kalboje mot.gim.vns. galūnės sutrumpinamos ir dalyvio forma taip sutampa su pusdalyvio forma. Tačiau bendrinėje kalboje laikomasi pilnos galūnės su –i.

Dažniausiai būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvis dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje yra vartojamas:

- **sudėtiniais atliktiniais sakiniams sudaryti:** Lietuvių kalboje yra vartojami net keturi sudėtiniai atliktiniai laikai: esamasis (*aš esu važiuoęs*), būtasis kartinis (*jis buvo važiuoęs*), būtasis dažninis (*jis būdavo važiuoęs*), būsimasis (*aš būsiu važiuoęs*) ir tariamosios nuosakos atliktinės formos („Bet jei ir *būčiau žinojęs!*“²¹, „*Būtume* juk ir mudu rūkydami kvapųjį „Salem“, prėskąjį „Ronhil“ ar paprasčiausią „Primą“, *sukę*

²¹ Kunčinas, Jurgis: Tūla; Tyto alba, Vilnius 2007, psl.128

nesibaigiančius ratus bepročių alėjomis, *kopę* į miškingus šlaitus, *glaustęsi* šaltuose pavėsiuose ar netgi *nuklydę* iki Drugelių kapinių?²² - „I my *bychom* kouřice voňavé „Salemky“, nevýrazné „Ronhilky“ nebo nejobyčejnější „Primky“ *kroužili* nekonečně dokola alejemi bláznů, *stoupali bychom* na zalesněné svahy, *byli bychom se k sobě* ve stínu *tisknuli* nebo *bychom se zatoulali* až ke Hřbitovu motýlů?“, „Vyniautas seniai *bebuvo jį matęs*.“²³).

- **kaip būdvardis:** Tokia vartoseną būdinga visoms lietuvių kalbos tarmėms. Dalyvis turi būti suderintas su pagrindiniu junginio žodžio skaičiumi, linksniu ir gimine. (pvz., „Rodės, kad miestas pamiršo kalbą – tik tarsi *peršalęs* sukosėdavo mašinėlės motoras ar lyg tikriausias vaiduoklis be garso nučiuoždavo karstas stikliniais langais su kažkieno vienas šalia kito susodintais negyvėliais – gelsvas troleibusas.“²⁴ – č. „Zdalo se, že město zapomnělo řeč – jen jako *nastydlý* pokašlával motor auta nebo jako opravdové strašidlo bez zvuku proklouzávala kolem rakev se skleněnými okny s mrtvými, někým posazenými jeden vedle druhého – nažloutlý trolejbus.“, „Buvo mat be proto pamilusi estą, mechaniką tokį, akordeonistą, bet šis *pasirodė besąs vedęs* ir kvailiai *užsispyręs* – niekaip nesutiko skirtis su kažkur salose *pasilikusia* savo žmona...žinot, estai.“²⁵ – „Bláznivě se totiž zamilovala do Estonce, takového mechanika, akordeonisty, ale *ukázalo se, že je ženatý* a hloupě *umanutý* – vůbec nesouhlasil s rozvodem se ženou, *kteřá zůstala* někde na ostrovech...znáte to, Estonci.“²⁶)
- **daiktavardžio arba įvardžio vietoje:** Tokiu atveju jis dažniausiai įvardžiuotinis ir reiškia žmogų - asmenį. (pvz., „*Suaugusieji* turi nusipirkti brangesnį bilietą negu vaikai.“ – č. Dospělí si musí koupit dražší lístek než děti.“, „*Susirgusieji* šia liga turi gydytis ligoninėje.“ – č. „*Onemocnělí* touto nemocí se musí léčit v nemocnici.“²⁷)
- **dalyviniuose** (vadinamuose sutrauktiniuose²⁸) **sakiniuose:** pvz., „*Atsikėlęs* anksti rytą išėjau grybauti.“, „*Parėjusi* namo tuojau pradėjau skalbti drabužius.“, „Ką reiškia tiek

²² Ibid., psl.127-128

²³ Granauskas, Romualdas: Rūkas virš slėnių LRSL, Vilnius 2007, psl.199

²⁴ Kunčinas, Jurgis: Tūla; Tyto alba, Vilnius 2007, psl.118

²⁵ Ibid., psl.123

²⁶ Tokiame sakinyje į čekų kalbą verčiame lietuvių kalbos būtojo kartinio laiko veikiamąjį dalyvį kaip čekų kalbos neveikiamosios rūšies dalyvį (n-/t-kamieno) arba būdvardžio trumpą (čekų kalboje ši forma atitinka n-kamieno dalyvių formai) arba ilgą formą „ženat/-ý“, „umíněný“. Dalyvio formą „pasilikusia“ (mot.gim.vns.įnag.) verčiame į dabartinę čekų kalbą šalutiniu sakiniu „kteřá zůstala“.

²⁷ Čekų kalbos I-kamieno dalyvis atitinka lietuvių kalbos neveikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyviui.

²⁸ Klimas, Antanas: Lietuvių kalbos dalyvių vartoseną., Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius 1993 psl.23

tragizmo *išgyvenusioje* mūsų tautoje Socialdemokratų partija?²⁹ – č. „Jaký má význam Strana sociálnědemokratická v našem národě, *jenž zažil* tolik tragédií?“)

Pasak A. Klimo būtojo kartinio laiko veikiamųjų dalyvių vyriškosios giminės daugiskaitos forma –ę gali sudaryti senas konstrukcijas. Šios formos yra labai senoviškos, dar iš laikų, kai nebuvo galutiniai susiformavę skaičiai (vienaskaita, dviskaita, daugiskaita). Šiose konstrukcijose vartojami tik dalyviai padaryti iš vadinamųjų beasmenių veiksmažodžių (kaip lyti, aušti, temti, šalti...). Pvz., „Buvo jau visiškai *sutemę*.“ – č. „Už se úplně *setmělo*.“, „Kada *nustoyo liję?*“ – č. „Kdy *přestalo pršet?*“, „Dar nebuvo visai *išaušę*.“ – č. „Ještě se úplně *nerozednilo*.“.

Būtojo kartinio laiko veikiamasis dalyvis gali sudaryti su veiksmažodžiu, kuris žymi veiksmo nutraukimą arba pabaigą ypatingą konstrukciją. Pvz., „Jis staiga *nustoyo verkęs*.“ – č. „Náhle *přestal plakat*.“, „Jis *metė dirbęs, skaitęs, rūkęs...*“ – č. „*Přestal pracovat, číst, kouřit...*“ „Jos *metė dirbusios, skaičiusios...*“ – č. „*Ony přestaly pracovat, číst...*“.³⁰ Galima sudaryti visą paradigmą.

2.2.2.3 būtojo dažninio laiko veikiamosios rūšies dalyviai (č. příčestí činná opakovacího minulého času, lot. participia frequentativi activi)

Šio tipo dalyviai lyginant su kitais yra naujas reiškinys, susiformavęs lietuvių kalbos savarankiškos eigos laikais ir būdingas lietuvių kalbai. Jie buvo sudaryti pagal būtojo kartinio laiko dalyvių principą ir net pačioje lietuvių kalboje nėra plačiai vartojami. Lietuvoje yra užfiksuota, kad daugelyje tarmių yra nežinomi, o kai kur nevartotas net būtasis kartinis laikas (ypač žemaičių tarmėse).³¹

²⁹ Zalatorius, Albertas: Laisvas žmogus, pririštas prie stulpo (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 27

³⁰ *ibid.*, psl.24

³¹ Lietuvių kalbos gramatika., II tomas (Morfologija) Mintis, Vilnius 1971, psl.319

Būtojo dažninio laiko veikiamosios rūšies dalyviai yra padaryti iš veiksmažodžio bendraties kamieno³². Nuo bendraties reikia atmesti priesagą –ti, po to prijungiama būtojo dažninio laiko priesagą –dav– ir vyriškosios giminės vienaskaitos galūnė –ęs, daugiskaitos –ę. Visos kitos vyriškosios giminės linksnių formos ir visos moteriškosios giminės linksnių formos sudarytos iš to paties veiksmažodžio kamieno, priesagos –us– ir galūnės ia– (vyr.gim.) arba io– (mot.gim.) kamieno. Visos formos, išskyrus vardininko vienaskaitos formas, yra vartojamos labai retai.

III lentelė: būtojo dažninio laiko veikiamosios rūšies dalyvių linksniavimo paradigma, galūnės

Vyriškoji giminė (ia– kamienas)

vienaskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-davęs	myl-édavęs	skaity-davęs
K.	-davusio	-édavusio	-davusio
N.	-davusiam	-édavusiam	-davusiam
G.	-davusį	-édavusį	-davusį
Įn.	-davusiu	-édavusiu	-davusiu
Vt.	-davusiame	-édavusiame	-davusiame

daugiskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-davę	myl-édavę	skaity-davę
K.	-davusių	-édavusių	-davusių
N.	-davusiems	-édavusiems	-davusiems
G.	-davusius	-édavusius	-davusius

³² V. Amrazas 1971 metais yra parašęs (LKG, II tomas, Vilnius 1971, psl.319) : „Būtojo dažninio laiko veikiamieji dalyviai yra daromi iš veiksmažodžių būtojo dažninio laiko kamienų. Atmetus veiksmažodžio būtojo dažninio laiko vienaskaitos trečiojo asmens galūnę, pridėjama dalyvio vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko galūnė –ę,...“, tačiau Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (DLKG pirmas leid., Vilnius 1994, psl.359) jau yra parašyta: „Būtojo dažninio laiko veikiamieji dalyviai daromi iš veiksmažodžių bendraties kamieno su sudėtine priesaga -dav-us-, į kurią įeina būtojo dažninio laiko priesaga -dav- ir būtojo laiko veikiamųjų dalyvių priesaga -us-, pvz.: dirbt-ti - dirb-dav-us-i, -ios, <...>. Šie dalyviai padaryti pagal būtojo kartinio laiko veikiamųjų dalyvių pavyzdį; jų vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos vardininkas taip pat turi galūnes -ęs (vn.) ir -ę (dg.), dedamas prie būtojo dažninio laiko priesagos -dav-: dirb-dav-ęs, dirb-dav-ę. <...> Būtojo dažninio laiko dalyviai išlaiko veiksmažodžio bendraties (taigi ir būtojo dažninio laiko) kirčio vietą ir priegaidę.“

Įn.	-davusiais	-édavusiais	-davusiais
Vt.	-davusiuose	-édavusiuose	-davusiuose

Moteriškoji giminė (io– kamienas)

vienaskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-davusi	myl-édavusi	skaity-davusi
K.	-davusios	-édavusios	-davusios
N.	-davusiai	-édavusiai	-davusiai
G.	-davusią	-édavusią	-davusią
Įn.	-davusia	-édavusia	-davusia
Vt.	-davusioje	-édavusioje	-davusioje

daugiskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-davusios	myl-édavusios	skaity-davusios
K.	-davusių	-édavusių	-davusių
N.	-davusioms	-édavusioms	-davusioms
G.	-davusias	-édavusias	-davusias
Įn.	-davusiomis	-édavusiomis	-davusiomis
Vt.	-davusiose	-édavusiose	-davusiose

Būtojo dažninio laiko veikiamosios rūšies dalyvis yra dažniausiai vartojamas:

- **netiesiogine kalba:** pvz., „ Jis nuo peršalimo darbe dažnai *sirgdavęs*.“ – č. „Z nachlazení v práci často *stonával*.“, „Jaunas jis dar *kalbėdavęs* lietuviškai, bet dabar jau beveik viską pamiršęs.“ – č. „Mlád ještě *hovořival* litevsky, ale nyní už téměř všechno zapomněl.“, „Kadaise jis gana dažnai *parašydavęs*.“ – č. „Tehdy docela často *psával*.“³³

V.Ambrazas apie būtojo dažninio laiko veikiamųjų dalyvių vardininko daugiskaitos formas rašo: „Senoji bevardės giminės forma su galūne –ę (dirbdavę, tylėdavę), kaip ir atitinkama

³³ A. Klimas: Lietuvių kalbos dalyvių vartosena, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius 1993, psl. 24

būtojo kartinio laiko dalyvių forma, tarmėse (Palūšė, Kuktiškės, Šimonys) vartojama ne tik vyriškosios, bet ir moteriškosios giminės daugiskaitos vardininko reikšme, pvz.: Viso valsčiaus bobos ten dirbdavę (Sv); Anos greit priilsdavę (Dbk). Kartais ši būtojo dažninio laiko dalyvių forma taip pavartojama ir literatūrinėje kalboje."³⁴

2.2.2.4 būsimąjo laiko veikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí činná budoucího času, lot. participia futuri activi)

Būsimąjo laiko veikiamosios rūšies dalyviai padaromi nuo veiksmažodžių bendraties kamieno, nuo kurio reikia atmesti bendraties galūnę –ti ir prie kamieno pridėti būsimąjo laiko priesagą –s- ir vardininko vyriškosios giminės vienaskaitos galūnę –ias arba daugiskaitos –ia. Kitų linksnių vyriškosios giminės ir visų linksnių moteriškosios giminės formos daromos pridėdant priesagą –siant– prie kamieno ir galūnes ia– (vyr.gim.) arba io– (mot.gim.) kamienų. Anksčiau būsimąjo laiko dalyvio formos buvo daromos iš būsimąjo laiko kamieno su formantu –nt–, todėl daugumoje jo formų yra šis formantas išlikęs. Dažniausiai vartojamos vardininko formos, kiti linksniai labai retai.

IV lentelė: būsimąjo laiko veikiamosios rūšies dalyvių linksniavimo paradigma, galūnės

Vyriškoji giminė (ia– kamienas)

vienaskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-siaš	myl-ésiaš	skaitý-siaš
K.	-siančio	-ésiančio	-siančio
N.	-siančiam	-ésiančiam	-siančiam
G.	-siantį	-ésiantį	-siantį
Įn.	-siančiu	-ésiančiu	-siančiu
Vt.	-siančiame	-ésiančiame	-siančiame

daugiskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-sią	myl-ésią	skaitý-sią

³⁴ Lietuvių kalbos gramatika., II tomas (Morfologija) Mintis, Vilnius 1971, psl. 320

K.	-siančių	-ésiančių	-siančių
N.	-siantiems	-ésiantiems	-siantiems
G.	-siančius	-ésiančius	-siančius
Įn.	-siačiais	-ésiančiais	-siačiais
Vt.	-siančiuose	-ésiančiuose	-siančiuose

Moteriškoji giminė (io– kamienas)

vienaskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-sianti	myl-ésianti	skaitý-sianti
K.	-siančios	-ésiančios	-siančios
N.	-siančiai	-ésiančiai	-siančiai
G.	-siančią	-ésiančią	-siančią
Įn.	-siančia	-ésiančia	-siančia
Vt.	-siančioje	-ésiančioje	-siančioje

daugiskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-siančios	myl-ésiančios	skaitý-siančios
K.	-siančių	-ésiančių	-siančių
N.	-siančioms	-ésiančioms	-siančioms
G.	-siančias	-ésiančias	-siančias
Įn.	-siačiomis	-ésiančiomis	-siačiomis
Vt.	-siančiose	-ésiančiose	-siančiose

Būsimojo laiko veikiamosios rūšies dalyvis dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje dažniausiai vartojamas:

- **netiesiogine kalba:** (pvz., „Jis visiems gyrėsi, kad šią žiemą tikrai *praleisias* pietuose.“ – č. „Všem se chlubil, že tuto zimu určitě *stráví* na jihu.“, „Jis visada sako, kad greitai *eisias* namo, o čia išbūna kelias valandas.“³⁵ – č. „Vždycky říká, že *půjde*

³⁵ Abu du pavyzdžiai iš A. Klimas: Lietuvių kalbos dalyvių vartosena, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius 1993, psl. 24

rychle domů a zůstává tu několik hodin.“, „Pats mačiau, kaip Daugų miestelio gyventojas Šarka, išgirdęs apie savo paleidimą, pasislėpė tokioj lyg šuns būdoje po laiptais, kur buvo laikomi šluotražiai ir skudurai – tris dienas iš ten niekur nelindo, virkdavo užsisklendęs iš vidaus, besiartinantiems kalifaktoriams *grasino nužudysiąs* ir, ko gero, būtų taip ir padaręs, bet jį apgavo, pažadėjo palikti lagery, tegul tik išlenda pavalgyti!“³⁶ – č. „...*hrozil, že se zabije...*“.

Pasak Ambrazo tarmėse (ypač Anykščių rajone, Pasvalyje, Pakruojo arba Utenos rajone ir kitose vietose) dažnai trumpinamos vardininko moteriškosios giminės vienaskaitos galūnes,. Atmetus balsiui –**i** dalyvio forma sutampa su būsimąjo laiko padalyviu (pvz., eįsiant, kalbėįsiant). Tarmėse bevardės giminės vardininko formos su galūne –**sią** būna vartojamos ir vyriškosios, bet ir moteriškosios giminės formoms reikšti (pvz., „Dabar graįios dienos *būįsią*.“³⁷ – č. „*Ted' prý budou krásné dny*.“). Daįnai ši forma vartojama beasmeniuse sakiniuose ir posakiuose (pvz., „Pavasariį ir mūįų kaimą *pradėįsią* dalyti.“³⁸ – č. „*Na jaře prý začnou dělit i naši vesnici*.“

2.2.3 neveikiamieji dalyviai (č. přičestí trpná, lot. participia passivi)

Neveikiamosios rūšies dalyviai reiškia objekto (daikto) būseną ar ypatybę, kas atsirado kito objekto (veikėjo) veiksmo dėka. Lietuvių kalbos žinyno³⁹ autoriai rašo, kad ypatybės turėtojas neveikia, yra pasyvus. Derinamieji neveikiamosios rūšies vyriškosios ir moteriškosios giminės dalyviai daromi tik iš galininkų veiksmazodžių: *atneįsti žodyną – atneįstas žodynas, paraįšytas laiįskas – paraįšyti laiįšką*. Egzistuoja tokie neveikiamosios rūšies dalyviai, neturintys neveikiamosios reikšmės. Tie yra:

- žymintys daikto paskirtį – *gyvenamasis namas, miegamasis kambarys, geriamasis vanduo, siuvamoji maįšina, rašomoji maįšinėlė* – tai savotiški būdvardįžiai, ir jų daryba nesusijusi su galininko valdymu

³⁶ Kunčinas: Tūla, Tyto alba, Vilnius 2007, psl. 147

³⁷ Lietuvių kalbos gramatika., II tomas (Morfologija) Mintis, Vilnius 1971, psl. 322

³⁸ *ibid.*, psl. 322

³⁹ Lietuvių kalbos žinynas /Sudarė P. Kniūkšta/, Šviesa, Kaunas 2008

Iš visų veiksmažodžių galima sudaryti nederinamąsias formas – pvz., *dirbama, laukiama, mylima, dirbta, laukta, mylėta*. Neveikiamieji dalyviai yra trijų laikų – esamojo, būtojo ir būsimojo. Neveikiamoji rūšis yra vartojama tuo dažniau, kuo bendresnė ir abstraktesnė mintis nusakoma.

Visose neveikiamosios rūšies konstrukcijose veikėjas gali būti išreikštas kilmininku. Pasak Klimo (Klimas 1993) tai yra labai senoviškas reiškinys, kuris paveldėtas iš laikų, kai indoeuropiečių prokalbėje nebuvo visai išsirutuliojusi linksnių sistema. Kilmininkas šiose konstrukcijose gali būti kilęs iš ergatyvo⁴⁰. Pvz., „Saldainiai yra visų *vaikų mėgstami*.“ – č. „Bonbóny jsou *milovány* všemi *děťmi*.“⁴¹.

Dažnai galime susidurti su sudėtiniais sakiniais, kuriuose pavartoti abudu neveikiamosios rūšies dalyviai. Pvz., „Nieko tas malūnas nebemalė, o *netaisoma* užtvanka kitą pavasarį tikriausiai jau *bus išnešta vandens*.“⁴² – č. „*Ten mlýn už nic nemlel a neudržovanou hráz přišťi jaro určitě odnese voda*.“ (pažodžiui „*neudržovaná hráz bude na jaře odnesena vodou*“)

„Neveikiamųjų dalyvių predikatyviškai vartojamos dažniausiai bevardės giminės formos. Jos žymi iš kitų asmenų lūpų išgirstus, netiksliai žinomus ar abejojamus, taip pat netikėtai patirtus, nustebimą bei kitas emocijas keliančius veiksmus. (...) Predikatyviškai vartojamos esamojo ir būtojo laiko neveikiamųjų dalyvių bevardės giminės formos dažniausiai yra daromos iš intransityvinių veiksmažodžių, ypač iš veiksmažodžio būti.“⁴³

2.2.3.1 esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviai (č. *příčestí trpná přítomná*, lot. *participia praesenti passivi*)

Esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis yra savo forma, linksniavimu ir apskritai vartojimu artimiausias būdvardžiui. Neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai daromi iš veiksmažodžio esamojo laiko trečiojo asmens vardininko formos pridėdant prie jos priesagą – **mas** (vyr.gim., pvz., *Jis yra visų ieškomas*.) arba **ma** (mot.gim., pvz., *Mašina yra valoma*.). Esamojo laiko neveikiamųjų dalyvių linksniavimo paradigma yra tokia pati kaip būdvardžių linksniavimo paradigma – vyr.gim. dalyviai linksniuojami kaip –a ir mot.gim. dalyviai kaip –

⁴⁰ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ergativ> - (22.08.2009)

⁴¹ Tokį kalbos reiškinį reikia į dabartinę čekų kalbą versti įnagininko linksniu.

⁴² Granauskas, Romualdas: *Rūkas virš slėnių*, LRSL, Vilnius 2007, psl. 198

⁴³ Lietuvių kalbos gramatika, II tomas, Mintis, Vilnius 1971, psl. 366

o kamienai. Tačiau pasak Ambrazo⁴⁴, kai kuriose tarmėse –i kamieno veiksmažodžių esamojo laiko neveikiamieji dalyviai gali turėti –ia kamieno formas (pvz., mýliamas).

V lentelė: esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvių linksniavimo paradigma, galūnės

Vyriškoji giminė (a– kamienas)

vienaskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-amas	myl-imas	skait-omas
K.	-amo	-imo	-omo
N.	-amam	-imam	-omam
G.	-amą	-imą	-omą
Įn.	-amu	-imu	-omu
Vt.	-amame	-imame	-omame

daugiskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-ami	myl-imi	skait-omi
K.	-amų	-imų	-omų
N.	-amiems	-imiems	-omiems
G.	-amus	-imus	-omus
Įn.	-amais	-imais	-omais
Vt.	-amuose	-imuose	-omuose

Moteriškoji giminė (o– kamienas)

vienaskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-ama	myl-ima	skait-oma
K.	-amos	-imos	-omos
N.	-amai	-imai	-omai
G.	-amą	-imą	-omą

⁴⁴ Lietuvių kalbos gramatika., II tomas (Morfologija) Mintis, Vilnius 1971, psl. 322

Įn.	-ama	-ima	-oma
Vt.	-amoje	-imoje	-omoje

daugiskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-amos	myl-imos	skait-omos
K.	-amų	-imų	-omų
N.	-amoms	-imoms	-omoms
G.	-amas	-imas	-omas
Įn.	-amomis	-imomis	-omomis
Vt.	-amose	-imose	-omose

Pateiksime keletą pavyzdžių:

„Kultūros grįžime *pateisinamas* tik vienas dalykas – retro stilius, bet tai labai menkutė egzotinės kultūros dalis.“⁴⁵ – č. „Při návratu kultury je *ospravedlnitelná*“⁴⁶ jen jedna věc – retro styl, ale to je jen velmi slabá část exotické kultury.“

„*Porinama*, kad veršis Oskaras kartą bandė kabarotis į niūrias Plikakalnio aukštumas, ir tai tik iš *neapsakomos* savo puikybės.“⁴⁷

„Šito *nepakenčiamo* padaro net lyginti *negalima* su tešliumi ar maumu!“⁴⁸

„O dar atsiranda vietos ir nuošalioms, *saugomoms* budrių sargybų imperatorių bei bajorinų viloms.“⁴⁹ – č. „A navíc se tu najde místo pro imperátorské či šlechtické vily v ústraní, *hlídané* bdělými ochránci.“

Esamojo laiko neveikiamasis dalyvis turi ir bevardės giminės formas su galūnę –a. Pvz., „Pas mus taip *nesakoma*.“ – č. „U nás *se* to tak *neříká*.“, „Mat nuo gryno oro maumui svaigsta galva, todėl apatinį komodos stalčių *patariama* varstyti kuo rečiau.“⁵⁰ – č. „Vždyť z čerstvého vzduchu se maumovi točí hlava, proto *se doporučuje* spodní šuplík prádelníku otevírat co

⁴⁵ Zalatorius, Albertas: Laisvas žmogus, pririštas prie stulpo (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 26)

⁴⁶ Šiame pavyzdyje reikėtų esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvį versti į čekų kalbą kaip reikiamybės dalyvį.

⁴⁷ Šerelytė Renata: Krakatukų pievelė, Alma litera, Vilnius 2007, psl. 6 – „porinama“ – bevardė giminė, „neapsakomos“ – mot.gim.vns.kilm.

⁴⁸ Ibid., psl.6 – „nepakenčiamo“ – vyr.gim.vns.kilm., „negalima“ – bevardė giminė

⁴⁹ Kunčinas, Jurgis: Tūla, Tyto alba, Vilnius 2007, psl. 161

⁵⁰ Šerelytė Renata: Krakatukų pievelė, Alma litera, Vilnius 2007., psl. 6

nejméně.“, „Jau antrajame Sąjūdžio suvažiavime buvo aišku, kad Sąjūdžio *nebeįmanoma* sunaikinti iš kairės, bet jį *galima* sunaikinti iš dešinės.“⁵¹ – č. „Již na druhém sjezdu Sąjudisu bylo jasné, že Sąjudis není možné zničit zleva, ale že je možné ho zničit zprava.“, „Jā, kaip *pasakojama*, kanopa išmušęs vieno didvyrio arklys.“⁵² – č. „Jí, jak *se vypráví*, vykopl kopytem kůň jednoho hrdiny.“

Iš esamojo laiko neveikiamųjų dalyvių padaroma daug išvestinių žodžių, kurie dažnai virsta savarankiškais daiktavardžiais (ypač dalyvių įvardžiuotinės formos).

Čia pateiksime lentelę, kurią sudarė A. Klimas⁵³:

Veiksmažodis – ELND – įvardžiuotinis ELND – daiktavardiškas ELND

valgyti – valgomas – valgomasis (stalas) - valgomasis

miegoti – miegamas – miegamasis (kambarys) – miegamasis

mylėti – mylimas – mylimasis (vyras) – mylimasis

kaltinti – kaltinamas – kaltinamasis (žmogus) – kaltinamasis

Pvz., „Tegu ir kaip laimingai susiklostytų jos meilė, jai visuomet lemta žinoti, kad išauš diena, kai ji turės išeiti, o jos *mylimasis* pasiliks.“⁵⁴ – č. „I kdyby se jejich láska vyvíjela sebešťastněji, ona bude vždycky vědět, že nastane den, kdy bude muset odejít a její *milovaný* zůstane.“⁵⁵

Esamojo laiko neveikiamasis dalyvis iš veiksmažodžių, kurie reiškia konkretų veiksmą, yra dažnai vartojamas kaip sudėtinių neveikiamosios rūšies laikų (ir esamojo, ir būtojo kartinio, ir būtojo dažninio ir būsimojo) dalis:

- a) esamojo laiko: Tu *esi giriamas*. Jos *yra giriamos*.
- b) būtojo kartinio laiko: Tas tyrimas *buvo privalomas*.
- c) būtojo dažninio laiko: Šios vietos visada *būdavo saugomos*.
- d) būsimojo laiko: Parodos eksponatai *bus laikinai laikomi* seife.

⁵¹ Zalatorius, Albertas: Rudeniai pamąstymai (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 42)

⁵² Šerelytė Renata: Krakatukų pievelė, Alma litera, Vilnius 2007, psl. 9

⁵³ A. Klimas: Lietuvių kalbos dalyvių vartoseną, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius 1993, psl. 25

⁵⁴ Kondrotas, Tomas Saulius: Raudona lapė (In: Meilė pagal Juozapą, apsakymai; LRSL Vilnius 2004, psl.126)

⁵⁵ Esamojo laiko neveikiamosios rūšies įvardžiuotinį dalyvį: „mylimasis“ galime versti arba būdvardžiu „milovaný“, kas kilęs iš n-kamieno dalyvio, arba daiktavardžiu „miláček“.

- e) tariamoji nuosaka: Šis rankraštis čia būtų saugomas. Jei jis nebūtų susilaužęs dešinėsios rankos, straipsnis *būtų buvęs rašomas*.

2.2.3.2 būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviai (č. přičestí trpná minulá, lot. participia praeteriti passivi)

Pasak A. Klimo (Klimas 1993), būtojo laiko neveikiamasis dalyvis yra vienas iš pačių archajiškiausių lietuvių kalbos dalyvių. Jis yra plačiai vartojamas bendrinėje kalboje ir visose lietuvių kalbos tarmėse. „Šio dalyvio pagrindinė reikšmė – išreikšti tai, kas yra padaryta, atlikta, nuveikta. Nors teoriškai kiekvienas lietuvių kalbos (kaip ir daugelio kitų indoeuropiečių kalbų) tranzityvinis veiksmažodis galėtų būti vartojamas neveikiamąja rūšimi, tačiau praktiškai ne visos sudėtinės veiksmažodžių formos su būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviais yra kalboje vartojamos. Turbūt tik juokais galima pasakyti: Aš esu savo priešų (gyvas) suvalgytas...“⁵⁶.

Būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis yra dažniausiai vartojamas publicistiniame, moksliniame ir oficialiajame dalykiniame stiliuje. Pvz., „E-rezervacija sėkmingai *atlikta*“⁵⁷ – „Online rezervace *byla úspěšně provedena*.“, „Už 11 milijonų litų pastatytos Nemuno prieplaukos dulka nenaudojamos.“⁵⁸ - „Náplavky na Němenu postavené za 11 miliónů litů zejí prázdnou.“

VI lentelė: būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvių linksniavimo paradigma, galūnės

Vyriškoji giminė

vienaskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-tas	myl-ėtas	skaitý-tas
K.	-to	-ėto	-to
N.	-tam	-ėtam	-tam
G.	-tą	-ėtą	-tą
Įn.	-tu	-ėtu	-tu

⁵⁶ A. Klimas: Lietuvių kalbos dalyvių vartoseną, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius 1993, psl. 27

⁵⁷ <http://www.flickr.com/photos/profis/3602459747/in/set-72157619372697534/> - žiūrėta 23.08.2009

⁵⁸ <http://www.lrytas.lt/videonews/?id=12442750061242576251&sk=1> – (23.08.2009)

Vt.	-tame	-étame	-tame
-----	-------	--------	-------

daugiskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-ti	myl-ėti	skaitý-ti
K.	-tų	-étų	-tų
N.	-tiems	-étiems	-tiems
G.	-tus	-étus	-tus
Įn.	-tais	-étais	-tais
Vt.	-tuose	-étuose	-tuose

Moteriškoji giminė

vienaskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-ta	myl-éta	skaitý-ta
K.	-tos	-étos	-tos
N.	-tai	-étai	-tai
G.	-tą	-étaą	-tą
Įn.	-ta	-éta	-ta
Vt.	-toje	-étoje	-toje

daugiskaita

	I asmenuotė	II asmenuotė	III asmenuotė
V.	gyven-tos	myl-étos	skaitý-tos
K.	-tų	-étų	-tų
N.	-toms	-étoms	-toms
G.	-tas	-étas	-tas
Įn.	-tomis	-étomis	-tomis
Vt.	-tose	-étose	-tose

Dažniausia būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis vartojamas:

- kaip **pažyminys (atributas)**: tuo atveju vartojamas beveik vienodai kaip būdvardis (yra derinamas su pažymimuoju žodžiu gimine, linksniu ir skaičiumi.) Pateiksime keletą pavyzdžių: „Taip atsirado Žalieji – juos pašaukė žūstanti gamta; taip atsirado Gediminaičiai, gal kiek mistiška ir pseudoromantiška organizacija, bet užpildanti istorinės egzotikos vakuumą; taip susikūrė simpatiškas „Caritas“, surinkęs *išblaškytas* vienuoles ir motiniškos meilės neišeikvojusias moteris.“⁵⁹, „Mėnulis virš tos vietelės švyti toks ramus, geraširdis, panašus į sviestu *apipiltą* blyną.“⁶⁰ – č. „A měsíc nad tím místečkem svítí tak klidně, dobrosrdečně, podobá se máslem *polité* palačince.“⁶¹, „Kai tešliui prireikia į žemę, jis nučiuožia nuo komodos tokiu loveliu, *pritaikytu* jo švelniam užpakaliukui.“ – č. „Když bochánek potřebuje na zem, sklouzne z komody takovým žlábkem, *přízpůsobeným* jeho jemnému zadečku.“⁶²
- **Kaip daiktavardis**, jei yra vartojama jo įvardžiutinė forma: eina tas pačias pareigas kaip daiktavardis arba įvardis. Pvz., „Visi *ištremtieji* labai ilgėjosi savo tėvynės.“ – č. „Všem *vyhnancům* se velmi stýskalo po vlasti.“⁶³

Būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis turi bevardę giminę, vartojamą dažnai. Dažniausiai jos daromos iš intransityvinių veiksmažodžių. Bevardės giminės formos gali būti vartojamos tik predikatyviškai. Dažnai susiduriame su konstrukcija, kai veikėjas išreikštas kilmininku ir dalyvio forma turi bevardę giminę. Pvz., „Bet tai vis tiek iš viršaus *sugalvota*, o ne gyvenimo *pagimdyta*.“⁶⁴ – č. „Ale to je stejně *vymyšleno* seshora, a ne *ze života*.“⁶⁵ Dažnu pavyzdžiu būna žodžių junginiai: *jo čia būta* (reiškia, kad jis čia buvo), *čia nieko nebūta* (čia niekas nėra buvęs), *ten arklių stovėta* (ten arkliai stovėjo) ir kiti.

Neveikiamosios, taip pat kaip veikiamosios, bevardės giminės turi atspalvį, kuris gali žymėti išgirstą bei abejojamą dalyką.⁶⁶ V. Ambrazas pateikia, pavyzdžiui, tokį pavyzdį iš

⁵⁹ Zalatorius, Albertas: Laisvas žmogus, pririštas prie stulpo (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 27)

⁶⁰ Šerelyte, Renata: Krakatukų pievelė, Alma litera, Vilnius 2007, psl. 5

⁶¹ Būtojo laiko neveikiamąjį dalyvį verčiame būdvardžiu (mot.gim.vns.naud.), kilusiu iš t-kamieno dalyvio formos (dalyvio mot.gim.vns.vard. forma „polita“).

⁶² Būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvį galime į čekų kalbą versti pavartojant būdvardį, kas kilęs iš n-kamieno dalyvio formos (přízpůsoben – přízpůsobený).

⁶³ Šiame pavyzdyje verčiame būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvio įvardžiutinę formą daiktavardžio naudininuku.

⁶⁴ Zalatorius, Albertas: Laisvas žmogus, pririštas prie stulpo (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 27)

⁶⁵ Verčiant žodžiu reikėtų parašyti „zrozeno životem“.

⁶⁶ Į čekų kalbą dažnai verčiame su dalelyte „prý“.

Palūšės: „Sako, šiānakt vilkų *būta*.“⁶⁷ – č. „Říká, že dnes v noci (*tu*) *byli* vlci.“ Ambrazas (LKG II t. 1971) pateikia ir daugiau pavyzdžių, bet tie yra daugiausia iš XX amžiaus pradžios – iš tarmių bei literatūros – ir todėl juos čia daugiau neminėsime.

Kaip minėta aukščiau, neveikiamosios rūšies dalyvių konstrukcijose veikėjas gali būti išreikštas kilmininku - tai yra labai senoviška konstrukcija, paveldėta iš indoeuropiečių prokalbės ergatyvinių konstrukcijų. Pvz., „Vandenis, *apsuptas grožio ir ramybės*, tūnojo savo duobėje lyg perlas kiaute.“⁶⁸

2.2.3.3 būsimąjo laiko neveikiamosios rūšies dalyviai (č. *příčestí trpná budoucí*, lot. *participia futuri passivi*)

Būsimąjo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis lietuvių kalboje vartojamas labai retai, specialiais atvejais. Jis daromas iš bendraties kamieno – reikia atmesti galūnę –ti ir prisegti priesagą –simas (vyr.gim.vns.vard.) arba –sima (mot.gim.vns.vard.). Jis linksniuojamas taip pat kaip neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvis (a- arba o- kamienas). pvz., būsimas/-a, gyvensimas/-a. Dažniau vartojama įvardžiuotinė forma. Pvz., *būsimasis* poetas (tas konkretus žmogus, tapantis poetu).⁶⁹

VII lentelė: būsimąjo laiko neveikiamosios rūšies dalyvio linksniavimo paradigma, galūnės

Vyriškoji giminė (a- kamienas)

vienaskaita

V.	bū-simas	mylė́-simas
K.	-simo	-simo
N.	-simam	-simam
G.	-simą	-simą
Įn.	-simu	-simu
Vt.	-simame	-simame

daugiskaita

V.	bū-simi	mylė́-simas
----	---------	-------------

⁶⁷ Lietuvių kalbos gramatika., II tomas (Morfologija) Mintis, Vilnius 1971, psl. 367

⁶⁸ Šerelyte, Renata: Krakatukų pievelė, Alma litera, Vilnius 2007, psl. 10

⁶⁹ Daugiau apie būsimąjo laiko neveikiamąjį dalyvį rašo Ambrazas (LKG II tomas, 1971).

K.	-simų	-simų
N.	-simiems	-simiems
G.	-simus	-simus
Įn.	-simais	-simais
Vt.	-simuose	-simuose

Moteriškoji giminė (o- kamienas)

vienaskaita

V.	bū-sima	mylé-sima
K.	-simos	-simos
N.	-simai	-simai
G.	-simą	-simą
Įn.	-sima	-sima
Vt.	-simoje	-simoje

daugiskaita

V.	bū-simos	mylé-simos
K.	-simų	-simų
N.	-simoms	-simoms
G.	-simas	-simas
Įn.	-simomis	-simomis
Vt.	-simose	-simose

Būsimojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje dažniausiai vartojamas⁷⁰:

- **gramatikoje:** žodis „*būsimsis*“ – kaip terminas (pvz., būsimsis laikas)
- **kaip daiktavardis:** pvz., žodis „*būsimsis*“⁷¹ socialiniame gyvenime reiškia būsimąjį vyrą, sužadėtinį (pvz., *Petras yra mano būsimsis.*), taip pat moteriškosios giminės forma „*būsimoji*“ reiškia būsimąją žmoną, sužadėtinę

⁷⁰ Pavyzdžiai šioje dalyje autorės sugalvoti, nes literatūroje jokių nesurasta.

⁷¹ Į čekų kalbą verstume šį žodį kaip „nastávající“ (tai čekų kalbos nubūdvardėjęs pusdalyvis)

- **kaip būdvardis:** dažniau įvardžiuotinė forma, pvz., *čia mūsų būsimasis butas, būsimieji fleitistai turėtų dažnai groti fleita, būsimiems sportininkams reikia dažnai bėgioti, gausimas dokumentas*⁷²

2.2.3.4 reikiamybės dalyviai (č. přičestí vyjadřující nutnost, lot. participia necessitatis)

Ne tik pasak A. Klimo (Klimas 1993), reikiamybės dalyvį kalbininkai laiko neveikiamuoju dalyviu. Jis nėra dažnai vartojamas ir V. Ambrazas irgi teigia, kad kai kuriose tarmėse nyksta arba yra nežinomas (kaip pavyzdį nurodo vakarų ir rytų aukštaičių tarmės). Dažniausiai vartojama vardininko vienaskaitos forma, kuri eina vardine tarinio dalimi. Tą patį galime išreikšti ir kitais būdais, pvz., šalutiniu sakiniu, vartojant veiksmažodžio *reikėti* arba *turėti* atitinkamą formą, tariamą nuosaka ir kitai būdais. Jie derinami su daiktavardžiais, būdvardžiais arba įvardžiais.

Reikiamybės dalyviai daromi iš veiksmažodžių bendraties kamienų. Reikia atmesti priesagą –ti ir prisegti priesagą –**tin**as (vyr.gim.vns.vard.) arba –**tina** (mot.gim.vns.vard.), toliau jie linksniuojami kaip būdvardžiai a- arba o-kamienų. Pvz., gerbti: *gerbtinas* profesorius (č. *úctyhodný* profesor), kartoti: *kartotina* informacija (č. informace, *kerou je potřeba opakovat*), skaityti: *skaitytinas* straipsnis (článek, *jenž je třeba číst*), apverktina situacija, nesiginčytinos priežastys, „Panašiai *sakytina* apie Nedveda ir Buffon...“⁷³ (č. „Podobně je potřeba mluvit o Nedvědovi a Buffonovi...“). Reikiamybės dalyviai turi stiprus modalinius bruožus.

VIII lentelė: reikiamybės dalyvio linksniavimo paradigma, galūnės

Vyriškoji giminė
vienaskaita

V.	sakyt-inas
K.	-ino
N.	-inam
G.	-iną

⁷² Toks dokumentas, kurį gausime. (č. Takový dokument, který dostaneme.)

⁷³ <http://www.eurofootball.lt/forum/viewtopic.php?f=23&t=817&start=100&st=0&sk=t&sd=a&sid=a9c0bbe968c4e017bc3c08a3449e6d05> (09.12.2009)

Įn.	-inu
Vt.	-iname

daugiskaita

V.	sakyt-ini
K.	-inų
N.	-iniems
G.	-inus
Įn.	-iniais
Vt.	-inuose

Moteriškoji giminė

vienaskaita

V.	sakyt-ina
K.	-inos
N.	-inai
G.	-iną
Įn.	-ina
Vt.	-inoje

daugiskaita

V.	sakyt-inos
K.	-inų
N.	-inoms
G.	-inas
Įn.	-inomis
Vt.	-inose

Pateiksime keletą pavyzdžių iš dabartinės lietuvių literatūros:

„...*sveikintini* reiškiniai...“ – č. „...*uvítání hodné jevy*...“

„Dvasinėje prieš karą irgi buvo daug gražių, *pavydėtinų*⁷⁴ dalykų, bet visa esmė ta, kad rato pasukti nebeįmanoma, o ir juokinga būtų stengtis tai daryti.“⁷⁵

⁷⁴ Reikiamybės dalyvio daugiskaitos kilmininko formą „pavydėtinų“ į čekų kalbą verstume „záviděňhodný“.

Būk *girtinas*, bet nesigirk.⁷⁶ – č. Bud' chválen, ale nechlub se.

To, ko reikia išreikšti reikiamybės dalyviu, galima sakyti ir kitais būdais, nors ir reikiamybės dalyvio forma yra ypatinga ir negalima jos lyginti su kitais išreiškimo būdais.

Pavyzdžiui, pateikiame tokio tipo sakinį: Šios informacijos yra *abejotinos*. – č. Tyto informace jsou *zpochybnitelné*.

1) pavartojant modalinio veiksmažodžio „reikėti“ atitinkančias formas: *Dėl šios informacijos reikia (reikėtų) abejoti*.

2) vartojant modalinio veiksmažodžio „turėti“ atitinkančią formą arba veiksmažodžio „turėti“ trečiosios asmens formą kartu su veiksmažodžio būti bendratimi ir neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvio bevardės giminės forma: *Dėl šios informacijos turime abejoti / turi būti abejojama*.

3) vartojant tariamąją nuosaką: *Būtų gera/teisinga/reikalinga dėl šios informacijos (pa/su)abejoti*.

4) vartojant kito veiksmažodžio, reiškiančio įsakymą arba patarimą, atitinkančią formą: *Visi privalėtų/privalo/privalome dėl šios informacijos paabejoti*.

Šio darbo tyrinėjimo objektu yra veiksmažodis *būti*. Tačiau buvusi veiksmažodžio *būti* reikiamybės dalyvio forma nebėra reikiamybės dalyviu, bet yra visiškai subūdvardėjusi. LKŽ rašo:

*būtin*as, -à *adj.* (3a), -a (1) *K*

1. *be kurio negalima išsiversti, labai reikalingas: Kokia kasdieniška ir tuo pačiu metu būtina gyvybei medžiaga yra vanduo! sp. Būtin*as daiktas SD392. *Da nėra būtin*o reikalo [pirkti karvę]! *Kp. Būtin*oji ir *ganėtin*oji sąlyga Z.Žem. | *Būtin*as (reikalingas) darbo Šts.

*būtin*a *n.*: *Būtin*a kiekvienoje įmonėje sudaryti komisiją racionalizaciniam pasiūlymams svarstyti *sp. būtin*ai *adv.*; SD102: *Būtin*ai turi ateiti Šv. Trobas *būtin*ai reikia aukščiaus pakelti *Rp*.

2. *visas, visuotinis, visiškas, galutinis: Sugrąžino būtin*ą pakajų pasaulėj *M.Valanč*.

*būtin*ai *adv.*: *Aš būtin*ai negeru ir nerūkau *Šts*. *Buvo pasmirde būtin*ai, *negalėjai artie prieiti Akm. Javai būtin*ai neužderėjo *M.Valanč*.

⁷⁵ Zalatorius, Albertas: Laisvas žmogus priištąs prie stulpo (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl.26)

⁷⁶ Lietuvių liaudies patarlė.

Septyniolektajame amžiuje Lietuvos ūkė mažne būtinai suiro S.Dauk.

Lietuvių kalboje iš veiksmažodžio formų įmanoma sudaryti tokio tipo konstrukcijas: *jam neština našta, lauktina žinių, pjautina avies*. O konstrukcija '*jam būtina gudriam*' yra negalima.

Būdvardžio forma *būtinus* buvo duomenų bazėje surasta 108 kartus (bet iš jų dvi antraštės buvo vienodos), vyr.gim.vns.vard. forma buvo surasta 104 kartus (pvz., „*Pienas - būtinus* ant mūsų stalo.“⁷⁷) ir mot.gim.dgs.gal. forma tris kartus (pvz., „*Apie būtinus* ekonomikos reformas.“⁷⁸).

2.2.4 sangražinės dalyvių formos (č. zvratné formy participií, lot. participia reflexivi)

Lietuvių kalbos enciklopedijos⁷⁹ autoriai apibendrina sangražinės dalyvių formas, mano manymu, patenkinamai, todėl leidžiuosi cituoti: „Sangražinės veikiamųjų dalyvių formos yra dvejopos. Nepriešdėlinių veikiamųjų dalyvių sangražos formantas *-s(i)* jungiamas prie trumpųjų vardininko formų galūnių: vyriškosios ir moteriškosios giminės vienaskaitos forma prisijungia *-s*, o vyriškosios giminės vienaskaitos formose, kurios baigiasi priebalsiu *-s*, prieš sangražos formantą *-s* dar įterpiamas balsis *-i-* (pvz., es. laiko *dirbąs-i-s*, *dirbanti-s*; *dirbdamas-is*, *dirbdamasi-s*; būt. kart. laiko *dirbęs-i-s*, *dirbusi-s*; būt. dažn. laiko *dirbdavęs-i-s*, *dirbdavusi-s*; būs. laiko *dirbsiąs-i-s*, *dirbsianti-s*); daugiskaitos formos prisijungia sangražos formantą *-si* (pvz., es. laiko *dirbą-si*, *dirbančios-i* < *dirbančios-si*; *dirbdamie-si*, *dirbdamos-i* < *dirbdamos-si*; būt. kart. laiko *dirbę-si*, *dirbusios-i* < *dirbusios-si*; būt. dažn. laiko *dirbdavę-si*, *dirbdavusios-i* < *dirbdavusios-si*; būs. laiko *dirbsią-si*, *dirbsiančios-i* < *dirbsiančios-si*). Nepriešdėliniai veikiamieji sangražiniai dalyviai bendrinėje kalboje paprastai nelinksniuojami; vietoj kitų linksnių vartojamos sangražinės formos su priešdėliu *be-* (pvz., *besidirbančio*, *-ios*; *besidirbančiam*, *-iai* ir t.t.). Priešdėliniai veikiamieji dalyviai (ir su neiginiu *ne-*) turi sangražos formantą *-si-* tarp priešdėlio ir šaknies (pvz., *ap-si-daĩrąs*, *ap-si-daĩrantis*, *-anti*); jie linksniuojami kaip atitinkami nesangražiniai dalyviai. Priešdėlinių

⁷⁷ Skirka, Kazimieras: Pienas - būtinus ant mūsų stalo / Kazimieras Skirka - Iliustr. // Diena. - 1996, gruod. 14, p. 13. , UDK 637

⁷⁸ Purakevičius, Petras; Juktonis, Juozas: Apie būtinus ekonomikos reformas // Apžvalga. - ISSN 1392-6721. - 1995, Kovo 3-9 (Nr. 9), p. 8. , UDK 338

⁷⁹ LKE, Vilnius 2008, psl. 117-118

neveikiamųjų dalyvių formantas –si- taip pat įterpiamas tarp priešdėlio ir šaknies (pvz., at-si-nešamas, -à; at-si-neštas, -à; at-si-nėšimas, -à). Nepriešdėliniai veikiamieji dalyviai turi tik bevardės giminės sangražos formas (pvz., nėšama-si, nėšta-si).“

Pateiksime kelis pavyzdžius:

- Veikiamoji rūšis:

Vyr.gim.vns.vard.: *gyvenąsis, traukiąsis, mylįsis, skaitąsis; gyvenęsis, traukęsis, mylėjęsis, skaitęsis; gyvendavęsis, traukdavęsis, mylėdavęsis, skaitydavęsis; gyvensiąsis, trauksiąsis, mylėsiąsis, skaitysiąsis*

„Jeigu jis būtų natūraliai *vystęsis*, ko gero, šiandien mes prilygintume suomiams (juk iš carinės Rusijos gavome tą patį, o 1940 metais rusų karininkų žmonos, pavaikščiojusios po Lietuvos parduotuves, mūsų kraštą vadindavo „malenkaja Amerika“).“⁸⁰ – č. „Kdyby *se přirozeně rozvíjel*, pravděpodobně bychom se dnes vyrovnali Finům (vždyť od carského Ruska jsme dostali totéž a v roce 1940 manželky ruských důstojníků, které se prošly po litevských prodejnách, náš kraj nazývaly „malenkaja Amerika“).“⁸¹

„Esu šiek tiek *įsibaiminęs*, nes vakar Ellos Fitzgerald kompleksijos juodaodė jau bandė mane pačiupti ir įvilkti vidun.“⁸²

„...grasino *nusižudysiąs*...“⁸³

Vyr.gim.dgs.vard.: *gyvenąsi, traukiąsi, mylįsi, skaitąsi; gyvenęsi, traukęsi, mylėjęsi, skaitęsi; gyvendavęsi, traukdavęsi, mylėdavęsi, skaitydavęsi; gyvensiąsi, trauksiąsi, mylėsiąsi, skaitysiąsi*

Mot.gim.vns.vard.: *gyvenantis, traukiantis, mylintis, skaitantis; gyvenusis, traukusis, mylėjusis, skaičiusis; gyvendavusis, traukdavusis, mylėdavusis, skaitydavusis; gyvensiantis, trauksiantis, mylėsiantis, skaitysiantis*

„Ji rodė daug *pasiuokojančios* iniciatyvos, daug drąsos, bet siauresnėje sferoje.“⁸⁴ – č. „Ukázala mnoho *sebeobětující* iniciativy, hodně odvahy, ale v užší sféře.“

⁸⁰ Zalatorius, Albertas: Laisvas žmogus, pririštas prie stulpo (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 26)

⁸¹ Lietuvių kalbos būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies sangražinio dalyvio tariamąją nuosaką „būtų vystęsis“ reikėtų į čekų kalbą versti l-kamieno dalyviu (rozvíjel) tariamąją nuosaką (by) su sangražine dalelyte (se) → „rozvíjel by se“.

⁸² Kunčius, Herkus: Skraidantis cepelinas II (In: Kunčius, Herkus: Pilnatis linksmybės; LRSL, Vilnius 1999, psl. 104), „įsibaiminęs“ galime į čekų kalbą versti kaip nubūdvardėjusį n-kamieno dalyvį „vylekáný / polekáný / vyděšený / vystrašený“ / „vylekán / polekán / vyděšen / vystrašen“.

⁸³ Kunčinas, Jurgis: Tūla; Tyto alba, Vilnius 2007, psl. 147, į čekų kalbą verstume šalutiniu sakiniu „vyhrožoval, že se zabije“.

Mot.gim.dgs.vard.: gyvenančiosi, traukiančiosi, mylinčiosi, skaitančiosi; gyvenusiosi, traukusiosi, mylėjusiosi, skaičiusiosi; gyvendavusiosi, traukdavusiosi, mylėdavusiosi, skaitydavusiosi; gyveniančiosi, trauksiančiosi, mylėsiančiosi, skaitysiančiosi

- Neveikiamoji rūšis:

Paprastai neturi reikiamybės dalyvio – vienintelį pavyzdį pateikė A. Klimas (Klimas 1993): *pasibaisėtinas / pasibaisėtina* arba *nusirašytinas / nusirašytina*

Bevardė giminė: pvz., *puošiamasi, juokiamasi, ruošiamasi*

„Tą dėsnį visi pajuto, užtat, žiūrėkime, kaip *braunamasi* į politinius lyderius ir kaip griežiama dantimis, kai nepavyksta.“⁸⁵

2.2.5 Įvardžiuotiniai dalyviai (č. přičestí zájmenná, lot. participia pronomina)

Įvardžiuotiniai dalyviai yra formos, kurios dažnai vartojamos kokiems nors specifiniams arba žinomiems reiškiniams pavadinti. Dažnai tie būna daiktai (prieštatai, produktai, įrankiai) arba žmonės (dėl jų specifinio bruožo, charakterio, veiklos). Jie gali sudaryti ir esamojo, ir būtojo kartinio, ir būtojo dažninio ir būsimojo laiko formas. Yra derinami su daiktavardžiu arba įvardžiu.

Veikiamosios rūšies įvardžiuotiniai dalyviai linksniuojami taip pat, kaip *ia-* ir *io-* kamienų įvardžiuotiniai būdvardžiai.

IX lentelė: veikiamosios rūšies įvardžiuotinių dalyvių linksniavimo paradigma, galūnės

Vyriškoji giminė (*ia-* kamienas)

vienaskaita

V.	gyven-antysis	gyven-usysis	gyven-davusysis	gyven-siantysis
K.	-ančiojo	-usiojo	-inčio	-siančiojo
N.	-ančiajam	-usiajam	-inčiam	-siančiajam
G.	-antįjį	-usįjį	-intį	-siantįjį
Įn.	-ančiuoju	-usiuoju	-inčiu	-siančiuoju

⁸⁴ Zalatorius, Albertas: Laisvas žmogus, pririštas prie stulpo (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 26-27)

⁸⁵ Zalatorius, Albertas: Nereikalingumo jausmas ir karūnų ilgesys (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 37)

Vt.	-ančiajame	-usijame	-inčiame	-siančiajame
-----	------------	----------	----------	--------------

daugiskaita

V.	gyven-antieji	gyven-usieji	gyven-davusieji	gyven-siantieji
K.	-ančiųjų	-usiųjų	-davusiųjų	-siančiųjų
N.	-antiesiems	-usiesiems	-davusiesiems	-siantiesiems
G.	-ančiuosius	-usiuosius	-davusiuosius	-siančiuosius
Įn.	-ančiaisiais	-usiaisiais	-davusiaisiais	-siančiaisiais
Vt.	-ančiuosiuose	-usiuosiuose	-davusiuosiuose	-siančiuosiuose

Moteriškoji giminė (io- kamienas)

vienaskaita

V.	gyven-ančioji	gyven-usioji	gyven-davusioji	gyven-siančioji
K.	-ančiosios	-usiosios	-davusiosios	-siančiosios
N.	-ančiajai	-usijai	-davusijai	-siančiajai
G.	-ančiają	-usiają	-davusiają	-siančiają
Įn.	-ančiaja	-usiaja	-davusiaja	-siančiaja
Vt.	-ančiojoje	-usiojoje	-davusiojoje	-siančiojoje

daugiskaita

V.	gyven-ančiosios	gyven-usiosios	gyven-davusiosios	gyven-siančiosios
K.	-ančiųjų	-usiųjų	-davusiųjų	-siančiųjų
N.	-ančiosioms	-usiosioms	-davusiosioms	-siančiosioms
G.	-ančiašias	-usiašias	-davusiašias	-siančiašias
Įn.	-ančiosiomis	-usiosiomis	-davusiosiomis	-siančiosiomis
Vt.	-ančiosiose	-usiosiose	-davusiosiose	-siančiosiose

Galime pateikti keletą pavyzdžių:

Geriantysis žmogus – tas, kuris nuolat geria (žinome apie jį, kad dažnai vartoja alkoholi).

Bėgiantysis bėgikas – žmogus, apie kurį yra žinoma, jog jis nuolat bėga.

Tas šiandien per pietus *kalbantysis* profesorius kalbėjo apie labai įdomus dalykus.

Neveikiamosios rūšies įvardžiuotiniai dalyviai linksniuojami kaip a- ir o- kamienų įvardžiuotiniai būdvardžiai.

X lentelė: neveikiamosios rūšies įvardžiuotinių dalyvių paradigma, galūnės

Vyriškoji giminė (a- kamienas)

vienaskaita

V.	gyven-amasis	gyven-tasis	gyven-simasis	gyven-tinasis
K.	-amojo	-tojo	-simojo	-tinojo
N.	-amajam	-tajam	-simajam	-tinajam
G.	-amajį	-tajį	-simajį	-tinajį
Įn.	-amuojų	-tuojų	-simuojų	-tinuojų
Vt.	-amajame	-tajame	-simajame	-tinajame

daugiskaita

V.	gyven-amieji	gyven-tieji	gyven-simieji	gyven-tinieji
K.	-amųjų	-tųjų	-simųjų	-tinųjų
N.	-amiesiems	-tiesiems	-simiesiems	-tiniesiems
G.	-amuosius	-tuosius	-simuosius	-tinuosius
Įn.	-amaisiais	-taisiais	-simaisiais	-tinaisiais
Vt.	-amuosiuose	-tuosiuose	-simuosiuose	-tinuosiuose

Moteriškoji giminė (o- kamienas)

vienaskaita

V.	gyven-amoji	gyven-toji	gyven-simoji	gyven-tinoji
K.	-amosios	-tosios	-simosios	-tinosios
N.	-amajai	-tajai	-simajai	-tinajai
G.	-amają	-tają	-simają	-tinają
Įn.	-amaja	-taja	-simaja	-tinaja
Vt.	-amojoje	-tojoje	-simojoje	-tinojoje

daugiskaita

V.	gyven-amosios	gyven-tosios	gyven-simosios	gyven-tinosios
----	---------------	--------------	----------------	----------------

K.	-amųjų	-tųjų	-simųjų	-tinųjų
N.	-amosioms	-tosioms	-simosioms	-tinosioms
G.	-amašias	-tašias	-simašias	-tinašias
Įn.	-amosiomis	-tosiomis	-simosiomis	-tinosiomis
Vt.	-amosiose	-tosiose	-simosiose	-tinosiose

Neveikiamosios rūšies įvardžiuotiniai dalyviai dažnai būdvardėja. Pvz., *siuvamoji* mašina, *rašomoji* mašinėlė, *raminamieji* vaistai, *raminamasis* balzamas po skutimosi, *valomasis* pienėlis.

Dažnai gali būti pavartoti be su jais derinamo daiktavardžio. Pvz., galima sakyti „Mano *mylimasis* nuėjo į kavinė.“ – jau iš šitos informacijos yra aišku, jog „*mylimasis*“ yra žmogus – vyras, ir jog turi konkretų ryšį su žmogumi, kuris apie jį kalba.

2.2.6 sudėtinės (sudurtinės) veiksmažodžių formos (dalyviniai sakiniai)

Dalyviniai sakiniai lietuvių kalboje yra labai dažnai vartojami, nes – kaip minėjome anksčiau – lietuvių kalboje dalyvių formos labai gerai išlikusios ir plačiai vartojamos (palyginant su kitomis kalbomis). Dalyviniai sakiniai yra žodžių junginių grupės, kurios atstoja šalutinius sakinius ir dažniausiai vartojami su sangražiniais veiksmažodžiais. Pvz., Ji sakėsi einanti į biblioteką. (vietoj Ji sakė, kad eina į biblioteką.). Jau Jonas Jablonskis šio tipo šalutinius sakinius vadindavo „sutrauktaisiais“ sakiniais,⁸⁶ nes norėjo pabrėžti, kad šie sakiniai sutrumpina („sutraukia“) ilgesnius nedalyvinius šalutinius sakinius. Ši dalyvių funkcija vadinama sutrauktime. Dažnai vartojamos nederinamosios dalyvių formos: *Jie parašė tą laišką, kaip ir buvo galvoję.*

Dalyviniuose sakiniuose, kurie žymi aplinkybių reikšmę, vartojamos tik šios šešios veiksmažodžių neasmenuojamosios formos:

- **būtojo kartinio laiko veikiamasis dalyvis** – tokie sakiniai dažniausiai ir plačiausiai vartojami, nes būtojo kartinio laiko dalyvis gali pakeisti bet kurią būtąją laiką. Pvz., *Parašęs* laišką, išėjau iš namų. Kadangi priešdėliniai veiksmažodžiai aiškiau nusako, kad veiksmas jau buvo atliktas, jie yra tokiose konstrukcijose dažniau vartojami.

⁸⁶ sakiniai su sutrauktime dalyvių funkcija

- **esamojo laiko neveikiamasis dalyvis** – sakiniai su šiuo dalyviu nėra labai dažnai vartojami (išskyrus mokslo literatūroje, žurnalistikoje). Pvz., *Ši knyga dabar visų studentų skaitoma*. Veikėjas joje yra reiškiamas kilmininku. Pvz., *Šioje visų lankomoje bibliotekoje yra labai šilta*.⁸⁷
- **būtojo laiko neveikiamasis dalyvis** – sakiniai su būtojo laiko neveikiamuoju dalyviu yra viena iš dažniausiai vartojamų konstrukcijų, nes jis gali atstoti bet kurio būtojo laiko veiksmažodžio formą, vartojamą atitinkamuose šalutiniuose sakiniuose. Pvz., „Jis gyvena senoje piestoje, *pastatytoje* ant komodos.“⁸⁸ Šiame sakinyje nėra svarbu, ar jį pastatė, buvo pastatę arba buvo pastatydavę. Tokia pati situacija yra tokiam pavyzdyje: Šiame tėvėlių *pasodintame* medyje gyvena gyvatė.
- **pusdalyvis** – tokio tipo sakiniai dažnai vartojami. Veikėjai turi būti tie patys. Pvz., *Gamindama* šį bulvių patiekalą visada galvoju apie Lietuvą., „Tėšlius graudžiai rauda, Birbindonas, *ramindamas* jį, stato ant stalo garuojantį kavinuką ir lėkštę pyragėlių.“⁸⁹
- **esamojo laiko padalyvis** – literatūrinėje, mokslinėje ir publicistinėje kalboje labai dažnai vartojamas, nes labai žymiai sutraukia sakinį. Šnekamojoje kalboje vartojamas rečiau. Pvz., Jam dar *sapnuojant* saldžių sapnų jį jau skina obuolių. , „Dabar reikia dirbti, laukti ir, reikalui *esant*, gintis.“⁹⁰
- **būtojo kartinio laiko padalyvis** – sakiniai su šio būtojo kartinio laiko padalyviais šnekamojoje kalboje beveik nevartojami, galime su jais susitikti literatūroje, ypač mokslinėje arba oficialiajame dalykiniame stiliuje. Pvz., Man *atėjus* į biblioteką pradėjo lyti.⁹¹ „Prietema, chrizantemos už lango, į sprandą kvėpuoja tik artėjančios Vėlinės ir skersvėjis kam nors pravėrus duris.“⁹² – č. "Šero, chryzantémy za oknem, na zátylek dýchají jen blížící se Dušičky a průvan, když někdo pootevře dveře.“

Kalbant apie skyrybą reikia paminėti, kad paprastai tarp dviejų sakinių skyrybos ženklas nerašomas, jei dalyvinė forma yra tik viena.

⁸⁷ č. V této všemi *navštěvované* knihovně je velmi teplo.

⁸⁸ Šerelytė, Renata: Krakatukų pievė; Alma littera, Vilnius 2007, psl.8

⁸⁹ Ibid., psl. 8

⁹⁰ Zalatorius, Albertas: Dirbti, laukti ir gintis (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 30)

⁹¹ Į čekų kalbą reikėtų versti taip: „Když jsem přišel do knihovny, začalo pršet.“

⁹² Kunčinas, Jurgis: Tūla; Tyto alba, Vilnius 2007, psl. 120

Pasak Klimo (Klimas 1993), su neveikiamaisiais dalyviais daromi šalutiniai pažyminiai sakiniai ir su kitomis dalyvinėmis formomis daromi priežasties, laiko aplinkybės, nuolaidos arba sąlygos sakiniai.

2.3 pusdalyviai (č. přechodník slovesný, lot. participium contemporale)

V. Ambrazas (LKG II t. 1971) pusdalyvius apibūdina šitaip: „Pusdalyviai yra iš veiksmažodžių kamienų daromos nelinksniuojamos formos, turinčios veiksmažodžių, būdvardžių irrieveiksmių ypatybių. Sakinyje jie reiškia antraeilį veiksma, kylantį iš to paties veikėjo, kuris atlieka ir pagrindinį veiksma.“⁹³

Jie daromi iš bendraties kamieno pridodant vyriškosios giminės priesagas **–damas** (vyr.gim.vns.) arba **–dami** (vyr.gim.dgs.), arba moteriškosios giminės vienaskaitos priesagą **–dama** ir daugiskaitos **–damos**. (Pvz., „Ir koja, *negaudama* pailsėti net pusės mynimo, labai greitai pavargsta.“⁹⁴)

Pusdalyviai neturi savarankiškos laiko reikšmės, todėl jie priklauso nuo pagrindinio veiksmažodžio laiko tame pačiame sakinyje. Pusdalyviai lietuvių bendrinėje kalboje dažnai vartojami, šnekamojoje kalboje jų beveik nerandama.

Jie yra vartojami tik vardininko linksnio reikšme, nes turi tik vardininko linksnio formą ir todėl jų negalima vartoti tokiose konstrukcijose, kurios reikalauja kito linksnio.

Kaip ir veiksmažodžiai, turi sangražines formas. Dažnai turi veiksmo eigos reikšmę, nes žymi dar nebaigtą veiksma. Pusdalyvis irgi valdo linksnius. Ambrazas rašo, jog tranzityvinių veiksmažodžių pusdalyviai valdo galininko linksnį ir eidami su neiginiu kilmininko linksnį. Galima sakyti, kad jie turi veikiamosios rūšies reikšmę, nes veiksmo subjektas, kas susijęs su pusdalyviu, išreikštas vardininku. Pvz., „Gal *aš* ir nenusipelniau geresnio gyvenimo, mažčiau *sliūkindamas* betonine krantine apmirusio centro link – miesto „širdis“ irgi vos tuksėjo; naudos iš manęs jokios ir niekam.“⁹⁵ – č. „Možná jsem si ani nezasloužil lepší život, přemýšlel jsem, *když jsem se vlekl* po betonovém nábřeží směrem k opuštěnému centru – srdce města také sotva bilo a ze mě nikdo žádný užitek neměl.“, „Du zuikius *vydamasis*, gali

⁹³ Lietuvių kalbos gramatika., II tomas (Morfologija) Mintis, Vilnius 1971, psl. 375

⁹⁴ Granauskas, Romualdas: Rūkas virš slėnių; LRSL, Vilnius 2007, psl.199

⁹⁵ Kunčinas, Jurgis: Tūla; Tyto alba, Vilnius 2007, psl. 118

abu prarasti.⁹⁶ „Tad ir sėdėjo dabar abudu žiūrėdami.“⁹⁷ – č. “Tak tedy nyní oba hleděvše seděli.“ / „Tak tedy nyní oba seděli a hleděli.“

Pateiksime keletą pavyzdžių pagal giminę ir skaičių:

Vyr.gim.:

- vns.: laižydamas, skaičiuodamas, vogdamas, sangr. puošdamasis
- dgs.: laižydami, skaičiuodami, vogdami, sangr. puošdamiesi

Mot.gim.

- vns.: laižydama, skaičiuodama, vogdama, sangr. Puošdamasi
- dgs.: laižydamos, skaičiuodamos, vogdamos, sangr. puošdamosi

Pvz., „*Nenorėdami* susitapatinti su nesimpatiškais ir primityviais radikalais, jie tyčia darėsi tai idėjai abejingi, patys dėl to *kentėdami*, bet *stengdamiesi* išsaugoti savarankiškumą.“⁹⁸ Šiame pavyzdyje matome, kad autorius viename sakinyje pavartojo tris pusdalyvius – du nesangražinius, o vieną sangražinį. Į čekų kalbą reikėtų kiekvieną iš jų versti kitu būdu. „*nenorėdami*“ – čekų kalbos būtojo laiko pusdalyviu „*nechtěje*“, „*kentėdami*“ – čekų kalbos esamojo laiko pusdalyviu „*trpíc*“ ir „*stengdamiesi*“ – čekų kalbos veiksmožodžio būtojo laiko sangražine forma „*snažili se*“.

Pagrindinis skirtumas tarp pusdalyvio ir padalyvio yra tas, kad pusdalyviniame sakinyje veikėjai turi būti tie patys, užtat padalyviniame nė. O pusdalyvis gali pakeisti bet kurį laiką.:

- esamąjį: Kai jos groja smuiku, negali šokti. *Grodamos smuiku, negali šokti.*
- būtajį kartinį: Kai jos grojo smuiku, negalėjo šokti. *Grodamos smuiku, negalėjo šokti.*
- būtajį dažninį: Kai jos grodavo smuiku, negalėdavo šokti. *Grodamos smuiku, negalėdavo šokti.*
- būsimąjį: Kai jos gros smuiku, negalės šokti. *Grodamos smuiku, negalės šokti.*⁹⁹

⁹⁶ Zalatorius, Albertas: Laisvas žmogus, pririštas prie stulpo (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 17), šią patarlę į čekų kalbą verstume taip „Kdo chytá dva zajíce najednou, nechytne ani jednoho.“

⁹⁷ Granauskas, Romualdas: Rūkas virš slėnių, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, Vilnius 2007, psl. 201

⁹⁸ Zalatorius, Albertas: Rudeniai pamąstymai (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 42)

⁹⁹ Panašią pavyzdžių schemą pateikia ir A. Klimas (Klimas 1993, psl. 37)

2.4 padalyviai (č. přechodníky ustrnulé, lot. gerundia)

Padalyviai yra veiksmažodžio neasmenuojamos formos. Jie daromi iš veiksmažodžių kamienų –esamojo, būtojo kartinio, būtojo dažninio laiko arba bendraties. Padalyviai turi ir veiksmažodžių, irrieveiksmių ypatybes, todėl jie vartojami beveik kaiprieveiksmiai. Jie gali atstoti šalutinius sakinius. Sakinyje reiškia antraeilį veiksma, kurį atlieka kitas negu pagrindinis veikėjas. Padalyviai dažnai rodo veiksmo aplinkybes. Sakiniai su padalyviais dažniau vartojami rašomojoje kalboje. Pasak A. Klimo padalyviai dažniau vartojami žemaičių, o mažiau aukštaičių tarmėse.

Padaryti iš sangrąžinių veiksmažodžių, padalyviai turi sangrąžines formas (prie nesangrąžinės padalyvio formos pridedama sangrąžos dalelytė –s/si ir prieš ją įterpiama „senoji sustabarėjusio naudininko galūnė –i–“¹⁰⁰, pvz., sangrąžinio veiksmažodžio bendratis *maudytis* – sangrąžinė esamojo laiko padalyvio forma *maudžiant-i-s*, vartojama ir priešdėlinė forma *besimaudžiant*¹⁰¹). Padalyviai, padaryti iš priešdėlinių veiksmažodžių, turi sangrąžos dalelytę –si– tarp priešdėlio ir šaknies (pvz., pa-si-ruošdavus), užtat padalyviai iš nepriešdėlinių veiksmažodžių ją turi gale (pvz., mylėjus-is).

Lietuvių kalboje padalyvius turime keturių laikų:

- esamojo laiko su –(i)ant: rašant, einant
- būtojo kartinio laiko su –(i)us: rašius, ėjus
- būtojo dažninio laiko su –davus: rašydavus, eidavus
- būsimojo laiko su –siant: rašysiant, eisiant

2.4.1 esamojo laiko ir būtojo kartinio laiko padalyviai (č. přechodník ustrnulý přítomného a minulého prostého času, lot. gerundium praesenti et gerundium praeteriti)

Esamojo laiko padalyvis daromas iš veiksmažodžio esamojo laiko kamieno, prie kurio pagal asmenuotes pridedama priesaga –**int** (II asmenuotės veiksmažodžiai) arba –**ant** (I ir III

¹⁰⁰ Lietuvių kalbos gramatika., II tomas (Morfologija) Mintis, Vilnius 1971, psl. 385

¹⁰¹ Pvz., „besimaudžiant šlovės spinduliuose“ - <http://banankinas.wordpress.com/2009/06/12/besimaudziant-sloves-spinduliuose/> - žiūrėta 27.08.2009

asmenuotės veiksmoždziai). Būtojo kartinio laiko padalyvis daromas iš būtojo kartinio laiko kamieno, prie kurio pridedama galūnė –**us** arba –**ius**¹⁰².

Esamojo laiko ir būtojo kartinio laiko padalyviai yra vartojami, kai reikia išreikšti kitą, savaime vykstantį veiksmą, kas vyksta tuo pačiu metu kaip pagrindinio veikėjo vykstantis veiksmas.

Pvz., Saulei *tekant* išėjau iš miško. – č. *Za východu* slunce jsem vyšel z lesa.

„Juk Amerikos respublikonai nepameta galvos, kai laimi demokratai, kaip jos nepameta demokratai *laimėjus* respublikonams.“¹⁰³ – č. „Vždyť američtí republikáni neztrácí hlavu, když vyhrájí demokraté, stejně tak jako ji neztrácí demokraté, *když vyhrájí* republikáni.“¹⁰⁴

Daiktavardis arba įvardis su padalyviu vartojamas naudininku.¹⁰⁵ Vartojant beasmenius veiksmoždzius veikėjo naudininkas nėra reikalingas. Užtenka pasakyti „lyjant“, o ne „lietui lyjant“ arba „žaibuojant“, o nevis „žaiibui žaiibuojant“ ir panašiai.¹⁰⁶

Esamojo laiko ir būtojo kartinio laiko padalyviai vartojami dalyviniuose aplinkybių reikšmės sakiniuose:

- **esamojo laiko padalyvis** – sakiniai su juo dažnai vartojami, kaip minėta aukščiau - daiktavardžiai, įvardžiai arba būdvardžiai einantys su padalyviu turi būti naudininko forma. Esamojo laiko padalyvis tokiuose sakiniuose reiškia veiksmą, kuris vyksta maždaug tuo pačiu metu kaip ir pagrindinio veikėjo veiksmas. Pvz., *Jam dar sapnuojant* saldžių sapnų ji jau skina obuolių. Esamojo laiko padalyvio forma gali pavaduoti dažniausiai laiko, bet ir nuolaidos arba priežasties šalutinius sakinius. (pvz., *Man skaitant ji gamina patiekalą., Man skaitant ji gamino patiekalą., Man skaitant, ji gamindavo patiekalą., Lietui lyjant mes nutarėme pasilikti namuose.*)
- **būtojo kartinio laiko padalyvis** – sakiniai su būtojo kartinio laiko padalyviu irgi dažnai vartojami, nors ir truputį rečiau negu su esamojo laiko padalyviu. Pasak Klimo (Klimas 1993) padalyvis gali būti vartojamas su bet kurio laiko veiksmoždžiu,

¹⁰² LKG (LKG II t. Vilnius 1971, psl. 385) galime skaityti, kad galūnė –ius yra pridedama prie kamieno tokio veiksmoždzio, kurio bendraties galūnė yra –yti ir būtojo kartinio laiko trečiojo asmens galūnė –ė. Pvz., rašyti, skaityti, klasyti ir kiti.

¹⁰³ Zalatorius, Albertas: Rudeniniai pamąstymai (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 44)

¹⁰⁴ Į čekų kalbą verčiame būtojo kartinio laiko padalyvį taip pat, kaip pirmąją veiksmoždzio „laimėti“ formą tokiame sakinyje – kai laimi (č. „když vyhrájí“).

¹⁰⁵ A. Klimas rašo, kad anksčiau padalyviai yra buvę atitinkamo laiko veikiamojo dalyvio naudininkai. Pats padalyvis prarado naudininko galūnę, o veikėją reiškiantis žodis, suderantis su padalyviu, naudininko formą išlaikė. – Klimas, 1993. Tą patį, tik kitais žodžiais rašė V. Ambrazas (LKG II t. 1971).

¹⁰⁶ (sniegui) sningant, (rytui) auštant

einančiu kita sakinio dalimi. Tačiau sakiniuose būtojo kartinio laiko padalyvis turėtų reikšti anksčiau atliktą veiksmą negu yra pagrindinio veikėjo veiksmas. Pvz., Paskaitai *pasibaigus* visi studentai *išleikia* iš universiteto., Linai *atėjus* į koncerto salę visi vyrai *atsistojo.*, Koncertui *pasibaigus eisime* visi kavos.)

Toliau dar pateikiama pavyzdžių iš šiuolaikinės lietuvių literatūros:

„Opozicija, mano manymu, gali būti idėjoms, nuostatom, veiksams, kitaip *tariant*, kažkokiai pozicijai.“¹⁰⁷ – č. „..., jinak *řečeno*, ...“

„Tokių natūralių judėjimų galėtų kurtis be galo, bet tik ne *kopijuojant*, ne *prievartaujant*, ne kokio pirmininko fantaziją *tenkinant*.“¹⁰⁸ (Čia matome tris gražus pavyzdžius viename sakinyje.)

„Dirbti, *padėjus* į šalį asmenines ambicijas, *tikint*, kad kiekvienas doras darbas reikalingas ir garbingas, nors žurnalistai apie jį šiandien ir mažiau šnekėtų.“¹⁰⁹ – č. „Pracovat, *odsunout* na stranu osobní ambice *ve víře*, že každý čestný čin je potřebný a úctyhodný, přestože by o něm dnes novináři málo mluvili.“¹¹⁰

„Knyga išleista Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai parėmus.“¹¹¹ – "Kniha vyšla za podpory Ministerstva kultury Litevské Republiky.“

Bežiūrint į pateiktus konkrečius pavyzdžius galima matyti, jog padalyviai gali būti į čekų kalbą verčiami labai įvairiai.

¹⁰⁷ Zalatorius, Albertas: Rudeniniai pamąstymai (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 43)

¹⁰⁸ Zalatorius, Albertas: Laisvas žmogus, pririštas prie stulpo (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 27)

¹⁰⁹ Zalatorius, Albertas: Dirbti, laukti ir gintis (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 31)

¹¹⁰ „padėjus“ – būtojo kartinio laiko padalyvio formą išverčiau kaip čekų kalbos veiksmažodžio bendratį „odložít“, bet būtų galima jį išversti kaip čekų kalbos būtąjį pusdalyvį „odloživ“ ir esamojo laiko padalyvio formą „tikint“ būtų galima išversti kaip prieveiksminę konstrukciją „ve víře“ (užduodame klausimą „kaip“) arba padalyvį „věře“ (č. ustrnulý přechodník), bet tokia forma žymiai archajiškesne.

¹¹¹ Laurynaitis, Vincas: Lūkesčių metai (Apysaka apie Dionyzą Pošką); Gimtasis žodis, Vilnius 2005, psl. 4

2.4.2 būtojo dažninio laiko ir būsimojo laiko padalyviai (č. přechodník ustrnulý minulého opakovacího a budoucího času, lot. gerundium frequentativi et gerundium futuri)

Pasak A. Klimo (Klimas 1993), daugelyje lietuvių kalbos tarmių būtojo dažninio ir būsimojo laiko padalyviai nevartojami ir bendrinėje kalboje bevartojami labai retai (beveik tik netiesioginėje kalboje: *Mes laukėme jų greitai atvažiuosiant.*)

Būtojo dažninio laiko padalyviai daromi iš veiksmažodžių bendraties kamienų, prie kurių pridama būtojo dažninio laiko priesaga **-dav-** ir būtojo dažninio laiko padalyvio priesaga **-us** (pvz., *miegodav-us*) ir būsimojo laiko padalyviai daromi iš veiksmažodžių bendraties kamienų. Reikia atmesti bendraties priesagą **-ti** ir jos vietoje pridėti priesagą **-siant**. (pvz., *miego-siant*).

Būtojo dažninio laiko padalyvis sakinyje reiškia pasikartojantį veiksma, tačiau šis veiksmas vyksta anksčiau negu pagrindinio veikėjo veiksmas (asmenuojamosios veiksmažodžio formos veiksmas). Pvz., Pasakojo jam taip *sėdėdavus*.¹¹²

Būsimojo laiko padalyvis žymi sakinyje tokį veiksma, kuris vyksta kol kas vėliau už pagrindinio veikėjo veiksma, žymintį asmenuojamosios veiksmažodžio forma. Pvz., Motina neleidžia sūnui šokti nuo uolos į vandenį, nes žino tam blogai *baigsiant*.¹¹³

Teorinės dalies pabaigoje norėčiau pateikti keletą sudėtinių sakinių iš XX amžiaus 90-tųjų metų, kur galima matyti, kaip gražiai dalyviai, pusdalyviai ir padalyviai lietuvių kalboje suglaudina kalbą.

„Nėra abejonės, kad *gausėjančios* jaunimo organizacijos, *nepriklausoma* jaunimo spauda, spontaniškos arba *organizuotos* akcijos *ginant* savo teises, *reiškiant* solidarumą ir protestą yra labai *sveikintini* reiškiniai, *rodantys* jaunimo gyvybę, interesų šakotumą, natūralų ir kryptingą energijos išsiliejimą, trumpiau *kalbant*, – laisvesnio, teisingesnio, žmoniškesnio gyvenimo siekimą.“¹¹⁴

¹¹² Į čekų kalbą gal būtų galima, pamatęs tokį sakinį, versti jį taip: „Vyprávěl mu, že tak *sedával*.“

¹¹³ Į čekų kalbą verstume tokį sakinį taip: „Matka synovi nedovoluje skočit ze skály do vody, protože ví, že *by to skončilo špatně*.“

¹¹⁴ Zalatorius, Albertas: Magiškas burtažodis – demokratija (In: Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998, psl. 14)

„Dabar gėlė ranką į petį, bet vis tiek išsiruošiau į miestą – prailgo vakarai *staugiant* ir *kvatojant* tikriesiems bepročiams, *išvarytiems* vakariniam pasivaikščiojimui į vielinį voljerą – jų balsų nenustelbė nei visu garsu mūsų bloke *leidžiama* „Ja uedu v Komarovo!“, nei širdį *veriantys* Glebo žmonos verksmai – trečia diena ji nesitraukė nuo mūsų barako durų, *netikėdama*, kad jos Glebčiko čia jau nebėra.“¹¹⁵

¹¹⁵ Kunčinas, Jurgis: *Tūla, Tyto alba*, Vilnius 2007, psl. 118

3. Praktinė dalis

Kaip minėta darbo pradžioje, praktinėje dalyje bus pristatytas veiksmažodžių „būti“ ir „sakyti“ šiuolaikinėje lietuvių spaudos kalboje vartojimo situacijos tyrimas ir aptariami čekų ir latvių kalbų šių veiksmažodžių neasmenuojamųjų formų atitikmenys.

Buvo sudarytos lentelės, kurios yra pridėtos darbo pabaigoje kaip pirmas ir antras priedas ir kuriose galima matyti, kaip buvo vartojamos veiksmažodžių „būti“ ir „sakyti“ neasmenuojamosios formos (išskyrus bendratis, nes bendratis yra savotiška forma ir yra viena iš plačiausiai vartojamų formų, ypač kalbant apie veiksmažodžio „būti“ bendratį) Bibliografinėje Lietuvos periodinės spaudos bazėje – straipsnių antraštėse. Kadangi ši tema dar nebuvo tyrinėta ir šio darbo apimtis yra apribota, buvo šiame darbe ieškoma tik straipsnių antraštėse. Autorė šiuo metu mano, jog pirmam tokio tipo tyrimui pavyzdžių užtenka ir jog situacija visuose tekstuose tiek daug nesiskirs nuo situacijos antraštėse. Praktinėje dalyje bus lentelės trumpai aptaromos.

Toliau bus pateikti skirtumai tarp šių formų lietuvių, čekų ir latvių kalbose ir tuo pasirodys irgi kai kurios problemos verčiant tekstus tarp šių trijų kalbų – nesvarbu ar į lietuvių, į latvių, į čekų arba iš lietuvių, iš čekų, iš latvių į kitą, turint omeny vieną iš šių trijų kalbų. Keletas tokių skirtumų buvo pristatyta jau teorinėje dalyje, kur pateikta nemažai pavyzdžių, kurie buvo autorės išversti į čekų kalbą. Neretai yra pristatytos daugiau negu viena vertimo galimybės (galėtų būti ir daugiau, tačiau tas priklauso nuo kiekvieno/-s vertėjo/-s).

Visų pirma bus aptaromos veiksmažodžio „būti“ formos, paskui veiksmažodžio „sakyti“ formos ir toliau šių formų atitikmenys čekų ir latvių kalbose.

3.1 lentelės – veiksmažodžiai „būti“ ir „sakyti“

3.1.1 veiksmažodis BŪTI

Bibliografinėje Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazėje buvo tik straipsnių antraštėse, pasirodžiusiuose 1994 – 2002 metais, surasti veiksmažodžio būti dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių formų 3005 pavyzdžiai. Iš šių visų pavyzdžių buvo 1734 vardininko forma, 613 kilmininko forma, 217 naudininko forma, 264 galininko forma, 115 vietininko forma ir 62 įnagininko forma. Kaip matoma, pagal dažnumą galima sakyti, jog daugiausia pavyzdžių

buvo vardininko forma, po to seka kilmininko forma, toliau galininko forma, naudininko, vietininko ir įnagininko forma. Daugiausia pavyzdžių yra pateikta priedo lentelėje, tačiau čia reikia visą lentelę aptarti ir reikia pateikti bent po vieną pavyzdį.

Kai kurios iš formų gali turėti įvairias reikšmes. Vienu iš pavyzdžių yra **būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvio** formos *buvē* (vyr.gim.dgs.vard., pvz., „Kalantos atminimą pagerbė ir *buvē* hipiai“¹¹⁶) ir *buvē* (bev.gim., pvz., "Be jo gal ir mūsų nebūtų *buvē*..."¹¹⁷), formos *buvusios* (mot.gim.dgs.nom., įrašų 25, pvz., „*Buvusios* evangelikų kapinės..."¹¹⁸) ir *buvusios* (mot.gim.vns.kilm., įrašų 110, pvz., „...atsikratė *buvusios* merės ...“¹¹⁹). Būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių formos buvo antraštėse gausiausios. Vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko formos *buvęs* buvo surasta 820 įrašų. Tai buvo daugiausia iš visų. Pvz., „*Buvęs* narkomanas: be pinigų..."¹²⁰, „...dabar jau *buvęs* rašytojas.“¹²¹ Daugiskaitos forma *buvē* buvo surasta 317 kartų (pvz., „*Buvē* premjerai..."¹²²) ir bevardės giminės forma 30 kartų (pvz., „...yra *buvē* kurortinių meilės romanų..."¹²³). Vyriškosios giminės vienaskaitos kilmininko formos *buvusio* buvo 279 ir daugiskaitos formos *buvusių* 120 pavyzdžių (pvz., „*Buvusių* Čekijos pogrindžio..."¹²⁴). Žodis *buvusių* dažniausiai pasirodė žodžių junginiuose „*buvusių* politinių kalinių“, „*buvusių* tremtinių“ arba „*buvusių* KGB darbuotojų“. Moteriškosios giminės vienaskaitos kilmininko formos *buvusios* buvo surasta 110 ir daugiskaitos formos *buvusių* 17 pavyzdžių (pvz., „*Buvusių* ir būsimų klaidų..."¹²⁵). Vyriškosios giminės naudininko vienaskaitos formos

¹¹⁶ Patašius, Modestas :R. Kalantos atminimą pagerbė ir buvē hipiai : [Kauno valstybinio muzikinio teatro sodelyje paminėtos 29-osios susideginimo metinės] / Modestas Patašius - Iliustr. // Laikinoji sostinė. - ISSN 1392-2378. - 2001, geg. 15, p. 2. , UDK 06

¹¹⁷ Garbaravičienė, Rita, "Be jo gal ir mūsų nebūtų buvē..." : [Apie poetą A.Baranauską] - iliustr. // Kauno diena. - ISSN 1392-7639. - 1995, Saus. 18, p. 18. , UDK 888.2.0/09

¹¹⁸ Buvusios evangelikų kapinės Vilniuje : (parengta naudojantis A. Kasperavičienės publikacija) - Iliustr. // Liuteronų balsas. - ISSN 1648-1631. - 2002, Nr. 3, p. 28-29. ,UDK 2

¹¹⁹ Veršinskienė, Nijolė: Naujoji sąjunga atsikratė buvusios merės : [apie Šiaulių miesto merę] / Nijolė Veršinskienė - Portr. // Respublika. - ISSN 1392-5873. - 2002, bal. 16, p. 2. , UDK 329(474.5)

¹²⁰ Barauskaitė, Raminta: Buvęs narkomanas: be pinigų, be meilės, be sveikatos : [apie narkomaniją] / Raminta Barauskaitė - Iliustr. // Lietuvos sveikata. - ISSN 1648-1437. - 1998, lapkr. 12-18 (Nr. 45), p. 28. UDK 613

¹²¹ Kondrotas, Saulius Tomas: Saulius Tomas Kondrotas - dabar jau buvēs rašytojas : [pokalbis / užrašė] Danutė Jonušienė - Iliustr // Veidas. - ISSN 1392-5156. - 1997, Nr. 31, p. 42-43. UDK 929

¹²² Buvē premjerai susidaužė kaktomis : G. Vagnorius ir A. Kubilius kaltina vienas kitą dėl telefono mokesčių - Iliustr. // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 2001, rugpj. 8, p. 2. UDK 338

¹²³ Čekatauskaitė, Jurga: Mini romano ["Trys meilės dienos prie jūros"] autoriui taip pat yra buvē kurortinių meilės romanų, jis to nesigaili : [Apie rašyt. L.Jacinevičių] - Iliustr. // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 1994, Rugpj. 8, p. 9. UDK 888.2.0/09

¹²⁴ Buika, Mindaugas: Buvusių Čekijos pogrindžio dvasininkų problemos / Mindaugas Buika - Iliustr. // XXI amžius. - 2000, geg. 17, p. 2. UDK 2

¹²⁵ Bruveris, Vytautas: Buvusių ir būsimų klaidų metai : [apie Čekijos užsienio reikalų viceministro O. Picko ir gynybos viceministro J. Novotny vizitą Vilniuje NATO plėtros klausimais] / Vytautas Bruveris // Lietuvos aidas. - ISSN 1648-4215. - 2000, vas. 5, p. 26. UDK 327

buvusiam buvo surasta 128 ir daugiskaitos formos *buvusiems* 40 pavyzdžių. Moteriškosios giminės naudininko vienaskaitos formos *buvusiai* buvo 26 ir daugiskaitos formos *buvusioms* 5 pavyzdžiai. Tai reiškia, jog 199 iš 217 naudininko pavyzdžių buvo būtojo kartinio laiko pavyzdžiai. Kalbant apie kilmininko pavyzdžius reikia paminėti, jog ir šio linksnio pavyzdžių vietą daugumoje atvejų užima būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyviai – 235 iš 264 pavyzdžių. Daugiausia buvo surasta vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko formos *buvusį* pavyzdžių – 115 (pvz., „*Buvusį* aludarį...“¹²⁶), daugiskaitos *buvusius* 50 pavyzdžių (pvz., „...*buvusius* įkaitus“¹²⁷). Moteriškosios giminės kilmininko vienaskaitos forma *buvusį* buvo surasta 57 kartų (pvz., „*Buvusią* turtuolę...“¹²⁸) ir daugiskaitos forma 13 kartų (pvz., „...*buvusias* parodas“¹²⁹). Vietininkas buvo pavartotas 115 kartų, iš šių pavyzdžių buvo 106 būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvio forma. Vyriškosios giminės vienaskaitos forma *buvusiame* buvo pavartota 42 kartus, daugiskaitos forma *buvusiuose* 15 kartų. Moteriškosios giminės vienaskaitos forma *buvusioje* 44 kartus ir daugiskaitos forma *buvusiose* tik 5 kartus. Įnagininko forma buvo pavartota iš viso 62 kartus, iš to buvo 41 kartą būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvio forma arba vyriškosios, arba moteriškosios giminės. Vyriškosios giminės vienaskaitos forma *buvusiu* buvo pavartota 18 kartų (pvz., „...*su buvusiu* aerodromu?“¹³⁰), daugiskaitos forma *buvusiais* 16 kartų (pvz., „...*buvusiais* mikrobangų krosnelėse“¹³¹), moteriškosios giminės vienaskaitos forma *buvusia* (pvz., „...*su buvusia* priešininke Rusija...“¹³²), daugiskaitos forma *buvusiomis* vieną kartą (pvz., „...*su buvusiomis* valstybinėmis kepyklomis“¹³³). Paminėjome, jog būtojo kartinio laiko

¹²⁶ Filimanavičienė, Audronė: *Buvusį aludarį parklupdė alus* : [pasvaliečiui V. Simonaičiui dėl grasinančio skambučio į Seimo pirmininko V. Landsbergio sekretoriatą iškelta baudžiamoji byla] / Audronė Filimanavičienė, Sigita Nemeikaitė - Iliustr. // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 2000, rugpj. 31, p. 1, 3. UDK 343

¹²⁷ Barauskas, Remigijus: *Nelaisvės košmarai tebepersekioja buvusius įkaitus* / Remigijus Barauskas, Gediminas Pilaitis, Tamara Zaiceva - Iliustr. // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 1996, rugpj. 10, p. 1, 3. UDK 343

¹²⁸ Iškauskas, Česlovas: *Buvusią turtuolę ištiko bankrotas* : [apie Argentinos politinę padėtį] / Česlovas Iškauskas - Portr. // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 2001, gruod. 24, p. 11. UDK 323/324

¹²⁹ Jagaitė, Rasa: *Ką pasėsi...99 aplenkė buvasias parodas* : [apie parodą "Ką pasėsi..99", Noreikiškės, Kauno rajonas] / Rasa Jagaitė - Iliustr. // Ūkininko patarėjas. - ISSN 1392-2769. - 1999, bal. 10, p. 1, 3. UDK 631

¹³⁰ Kazlauskas, Alvydas: *Ką darysime su buvusiu kariniu aerodromu?* [Kėdainių raj.] : [Apie resp. geriausio verslo ir ekolog. plano aerodromui panaudoti konkursą] - iliustr. // Kėdainių garšas. - ISSN 1648-1275. - 1995, Birž. 27, p. 3. UDK 06

¹³¹ Žvybienė, Neda: *Jonas susipažino su žmonėmis, buvusiais mikrobangų krosnelėse* : [apie Tarptautinį magijos susivienijimo federacijos festivalį, Vokietija] / Neda Žvybienė - Iliustr. // Šiaulių naujienos. - 1997, liep. 23, p. 10. UDK 793

¹³² NATO susituokė su buvusia priešininke Rusija : viršūnių susitikime Italijoje įkurta unikali aljanso ir Maskvos taryba - Iliustr. // Respublika. - ISSN 1392-5873. - 2002, geg. 29, p. 8. UDK 327

¹³³ Bradauskienė, Giedrė: *Privatūs kepėjai konkuruoja su buvusiomis valstybinėmis kepyklomis* : [Apie tarptaut. par. "AgroBalt-95"] - iliustr. // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 1995, Bal. 28, p. 13. UDK 06

veikiamosios rūšies dalyviai buvo vartoti dažniausiai, tačiau ne vieną kartą nebuvo pavartota jų įvardžiutinė forma.

Esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvio forma *esama* gali būti pavartota net trimis būdais – mot.gim.vns.vard. (*esama*, pvz., „*Esama* valstybės valdymo sistema neskatina...“¹³⁴), mot.gim.vns.įnag. (*esama*, pvz., „ *su esama* padėti.“¹³⁵), bevarde gimine (*esama*, pvz., „...*gražuolių esama*.“¹³⁶). Moteriškosios giminės daugiskaitos kilmininko forma *esamų* buvo pavartota tik vieną kartą, tačiau vyriškosios giminės forma ne vieną kartą. Forma *esamas* antraštėse pasirodė šešis kartus ir iš to tris kartus kaip vyr.gim.vns.vard. (*esamas*, pvz., „...tebaigia tirti *esamas* valstybės *kontrolierius*...“¹³⁷) ir tris kartus kaip mot.gim.dgs.gal. (*esamas*, pvz., „...skaičiuoja *esamas* ir būsimas *skriaudas*.“¹³⁸). Neįvardžiutinė dalyvio vyr.gim.vns.vard. forma *esamas* pasirodė, kaip aukščiau minėjome, tik triskart, užtat jo įvardžiutinė forma pasirodė 14 kartų (*esamasis*, pvz., „...amžinai lieka *esamasis* laikas...“¹³⁹). Tačiau lyginant įvardžiutinių formų vartojimo dažnumą reikia sakyti, jog vyriškosios giminės formos vartojamos žymiai dažniau negu moteriškosios giminės formos (Bibliografinėje Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazėje buvo rasta tik viena antraštė su es.l.nev.dlv.mot.gim.vns.vard.įvardž.f. – *esamoji*, pvz., „...*Esamoji* padėtis ir tendencijos ...“¹⁴⁰). Kas yra įdomu – aukščiau minėjome, jog dažniausiai būna vartojama veiksmažodžių neasmenuojamųjų formų vardininko forma, tačiau to negalime pasakyti apie esamojo laiko neveikiamosios rūšies moteriškosios giminės daugiskaitos dalyvio formą – *esamos* – nes ji nebuvo pavartota ne vieną kartą, užtat kilmininko forma buvo pavartota 11

¹³⁴ Muntianas, Viktoras: *Esama* valstybės valdymo sistema neskatina geriau valdyti : pokalbis su [Kėdainių rajono meru V. Muntianu] / kalbėjosi Virginija Vasylienė - Portr. // Kėdainių garsas. - ISSN 1648-1275. - 2001, spal. 30, p. 3, 5., UDK 351/354(474.5)

¹³⁵ Tamašauskas, Erikas: Neketiname susitaikyti su *esama* padėti : [atsiliepiamas į straipsnį "Ar gali būti ramūs Kauno Panemunės senelių namų globotiniai?"] / Erikas Tamašauskas // Lietuvos aidas. - ISSN 1648-4215. - 2001, lapkr. 28, p. 2., UDK 36

¹³⁶ Keliūnaitė, Rima: Lietuvoje ne vien gražuolių *esama* : [apie parodą "Moters projektas'97", Kaunas] / Rima Keliūnaitė // Kauno žinios. - 1997, birž. 11., UDK 396

¹³⁷ Lėka, Aušra: Prieš Prezidentą ir visas kitas Seimo frakcijas - jungtinės gripuojančių konservatorių pajėgos ; Baltarusišką skandalą tebaigia tirti *esamas* valstybės kontrolierius, vakar nutarė Valdas Adamkus : [dėl valstybės kontrolieriaus kandidatūros] / Aušra Lėka // Kauno diena. - ISSN 1392-7639. - 1999, vas. 12, 20., UDK 342.5(474.5)

¹³⁸ Lenkų atstovai skaičiuoja *esamas* ir būsimas *skriaudas* : [dėl lenkų švietimo sistemos Lietuvoje] // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 1997, geg. 23, p. 6., UDK 371

¹³⁹ Oginskaitė, Rūta: Dokumentiniame kine amžinai lieka *esamasis* laikas : brolių Mayslesų retrospektyva Amsterdame leido pažinti gyventą epochą, kūrėjus, visuomenę : [apie dokumentinio kino festivalį] / Rūta Oginskaitė - Iliustr. // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 2001, gruod. 18, priedas "Mūzų malūnas", p. 8., UDK 791.43

¹⁴⁰ Juodis, Arvydas: Statyba Vidurio Europos šalyse. *Esamoji* padėtis ir tendencijos / Arvydas Juodis, Vaidas Ščepkauskas - Graf - Santr. angl. // Socialiniai mokslai. Ekonomika. - ISSN 1392-0758. - 1996, Nr. 5, p. 63-66. UDK 69

kartų (pvz., „*Esamos* atliekų tvarkymo būklės apžvalga.“¹⁴¹). Kalbant apie įvardžiuotinės formos reikia paminėti, jog esamojo laiko neveikiamosios rūšies vyriškosios giminės dalyvio kilmininko forma *esamojo* buvo pavartota 4 kartus (pvz., „...būtojo ir *esamojo* laiko galerija“¹⁴²), užtat jo neįvardžiuotinė forma *esamo* 7 kartus (pvz., „...*esamo* trianguliacijos tinklo...“¹⁴³). Naudininko forma buvo pavartota tik vieną kartą – moteriškosios giminės vienaskaitos forma *esamai*. Esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvio galininko forma pasirodė tik 16 kartų. Forma *esamą* buvo surasta penkis kartus, tačiau dukart vyriškosios giminės ir triskart moteriškosios giminės. Keturis kartus buvo pavartota įvardžiuotinė forma – vyr.gim.vns. *esamąjį* (pvz., „...sugrįžimas į *esamąjį*“¹⁴⁴). Vyriškosios giminės daugiskaitos forma *esamus* pasirodė keturiskart, moteriškosios giminės daugiskaita *esamas* dukart. Kalbant apie esamojo laiko neveikiamosios rūšies įnagininką negalime nepaminti, jog vyriškosios giminės vienaskaitos forma pasirodė tik įvardžiuotinė – *esamuojū* – keturis kartus, daugiskaitos forma tik neįvardžiuotinė – *esamais* – dukart ir moteriškosios giminės forma tik vienaskaitos – *esama* – tris kartus. Pavyzdžiai prieinami pirmo priedo lentelėje.

Esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvio vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko formos *esantis* 18 įrašų (vyr.gim.vns.vard., pvz., „Kaune *esantis* Aleksoto tiltas...“¹⁴⁵), užtat *esąs* 99 įrašų (pvz., „...teigia *esąs* nekaltas...“¹⁴⁶). Vyriškosios giminės daugiskaitos formos *esą* buvo surasta 50 įrašų (pvz., „Žvejai jaučiasi *esą*...“¹⁴⁷, bevardės giminės formos *esą* tik 3 įrašai (pvz., „...slėpti *esą* nebuvo ko“¹⁴⁸). Moteriškosios giminės vienaskaitos vardininko formos *esanti* buvo surasta 57 įrašai (pvz., „Manau *esanti*

¹⁴¹ Tverkutė, Zita: *Esamos atliekų tvarkymo būklės apžvalga* [Panevėžys] / Zita Tverkutė, Lina Gelažienė // Panevėžio balsas. - ISSN 1392-8201. - 2000, rugs. 20, p. 4. UDK 502/504

¹⁴² Savičiūnaitė, Vida: Dvaras - būtojo ir esamojo laiko galerija : [apie tarptautinį dvarų kultūros istorijos ir šiuolaikinio meno simpoziumą "Laikas" Žemaitkiemio dvare, Kauno rajonas] / Vida Savičiūnaitė - Iliustr. // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 2002, liep. 9, priedas "Mūzų malūnas", p. 2. UDK 7.01/094

¹⁴³ Zakarevičius, Algimantas: Ryšys tarp Lietuvos GPS tinklo referencinės sistemos ir esamo trianguliacijos tinklo koordinatų sistemos / A.Zakarevičius, R.Putrimas - Santr. angl. // Geodezija ir kartografija. - ISSN 1392-1541. - 1995, Nr. 1, p. 49-52. UDK 52

¹⁴⁴ Masiulis, Algimantas: Trumpas pasivaikščiėjimas praėjusiame laike ir sugrįžimas į *esamąjį* : Su akt. A.Masiuliu kalbasi Ramutė Vaitiekūnaitė - portr. // Kauno diena. - ISSN 1392-7639. - 1995, Saus. 7, p. 20-21. UDK 792

¹⁴⁵ Strikulienė, Olava: Kaune *esantis* Aleksoto tiltas gali lūžti perpus / Olava Strikulienė - Iliustr. // Respublika. - ISSN 1392-5873. - 2001, bal. 6, p. 10. UDK 624

¹⁴⁶ Kvedaras, Valdas: "Snoro" bankas teigia *esąs* nekaltas dėl pinigų plovimo / Valdas Kvedaras // Respublika. - ISSN 1392-5873. - 1999, gruod. 3, p. 5. UDK 336

¹⁴⁷ Bikauskaitė, Dalia: Žvejai jaučiasi *esą* posūniai savo valstybėje / Dalia Bikauskaitė - Iliustr. // Vakarų ekspresas. - ISSN 1392-7590. - 1999, geg. 24, p. 1, 9. UDK 639

¹⁴⁸ Jokūbaitis, Stasys: Suvažiavimas už uždarytų durų, bet... slėpti *esą* nebuvo ko : [Apie spaudos konf. Šaulių sąjungoje] - Iliustr. // Kauno diena. - ISSN 1392-7639. - 1994, Kovo 2, p. 2., UDK 329(474.5

konkurencinga.¹⁴⁹). Daugiskaitos vardininko formos *esančios* (mot.gim.dgs.vard., pvz., „...dvi mažos šalys, *esančios*...“¹⁵⁰) buvo surasti 3 įrašai ir vienaskaitos kilmininko formos *esančios* (., pvz., „...*esančios* žemės gražinimo tvarka...“¹⁵¹) 6 įrašai. Vyrishkosios giminės vienaskaitos kilmininko forma *esančio* buvo surasta 7 kartus, daugiskaitos forma *esančių* 22 kartus (pvz., „Meduje *esančių* metalų...“¹⁵²), užtat moteriškosios giminės daugiskaitos forma *esančių* tik 9 kartus (pvz., „...*esančių* kompiuterių programų“¹⁵³). Naudininko forma pasirodė 17 kartų – vyrishkosios giminės vienaskaitos forma *esančiam* penkis kartus, daugiskaitos forma *esantiems* devynis kartus ir moteriškosios giminės daugiskaitos forma *esančioms* (pvz., „...*esančioms* linijoms“¹⁵⁴) triskart. Galininko formos buvo šešios. Kas yra įdomu – vyrishkosios giminės forma pasirodė tik daugiskaitos forma *esančius* (triskart, pvz., „...šalia *esančius*“¹⁵⁵). Moteriškosios giminės pasirodė ir vienaskaitos, ir daugiskaitos formos – *esančią* (vieną kartą) ir *esančias* (triskart). Vietininko formos buvo devynios, tačiau trys pavyzdžiai buvo tokie patys (vyr.gim.dgs *esančiuose*). Vyr.gim.vns. forma *esančiame* (pvz., „...*esančiame* Šveicarijos kaime“¹⁵⁶) buvo surasta triskart ir mot.gim.vns. forma *esančioje* dukart. Esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvio įnagininko formos buvo surastos tik keturios – vyr.gim.vns. *esančiu* triskart (pvz., „Laikomas *esančiu* lietuvių tautybės“¹⁵⁷) ir dgs. *esančiais* vieną kartą.

Būtojo dažninio laiko dalyvio pavyzdys buvo surastas tik vienas – vyrishkosios giminės daugiskaitos vardininko forma *būdavę* (pvz., „Kokie *būdavę* viešieji darbai...“¹⁵⁸).

¹⁴⁹ Prunskienė, Kazimiera: K. Prunskienė: "Manau esanti konkurencinga" : [pokalbis su Seimo nare, Moterų partijos pirmininke apie ekonominę šalies padėtį / užrašė] Aurelija Arlauskienė - Iliustr. // Lietuvos žinios. - 2002, saus. 7, p. 2. UDK 338

¹⁵⁰ Marcinkevičius, Gytis: Lietuva ir Moldova: bendrauja dvi mažos šalys, esančios didelių kaimynų apsupty : [Apie Lietuvos Seimo delegacijos susitikimą su Moldovos prez. M. Sneguru] // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 1994, spal. 27, p. 7., UDK 327

¹⁵¹ Aleknavičius, Pranas :Kaimo vietovėje esančios žemės gražinimo tvarka; Miestuose esančios žemės gražinimo tvarka // Lietuvos aidas. - ISSN 1648-4215. - 1994, Kovo 25, 29., UDK 349

¹⁵² Staniškienė, Birutė: Meduje esančių metalų kiekio nustatymas / Birutė Staniškienė, Richard Palavinskas, Christian Boess - Brėž - Santr. angl. - Bibliogr.: 7 pavad. // Veterinarija ir zootechnika. - ISSN 1392-2130. - 1998, t. 6, p. 81-85. UDK 638

¹⁵³ Pauliuvienė, Saulė: Daugiau nei pusė Lietuvoje esančių kompiuterių programų - nelegalios : [apie įstatymą "Dėl kompiuterių programų bei duomenų bazių teisinės apsaugos"] / Saulė Pauliuvienė // Lietuvos aidas. - ISSN 1648-4215. - 1999, birž. 11, p. 9. UDK 347

¹⁵⁴ Paulauskas, Vytautas: Naujų laivybinių linijų pagrindimas ir jų poveikis esančioms linijoms / Vytautas Paulauskas - Santr. angl. // Transportas. - ISSN 1392-1533. - 1995, Nr. 1, p. 31-37. UDK 656

¹⁵⁵ Kairienė, Vilma: Proga prisiminti šalia esančius : [apie Panevėžio miesto Socialinės paramos skyriaus veiklą] / Vilma Kairienė - Iliustr. // Panevėžio rytas. - ISSN 1392-2386. - 1999, gruod. 4, p. 2. UDK 36

¹⁵⁶ Kygas, Petras: Dešimtmetis atšvestas alumi Jonavos rajone esančiame Šveicarijos kaime : [apie Lietuvos darbininkų sąjungos dešimtmečio jubiliejinį suvažiavimą] / Petras Kygas // Lietuvos darbininkas. - 1999, liep. 9, p. 2. UDK 331.105.44

¹⁵⁷ Raguotienė, Genovaitė: "...Laikomas esančiu lietuvių tautybės" : I. Kisino biografijos paraštėse / Genovaitė Raguotienė - Iliustr. - Bibliogr.: 9 pavad. // Tarp knygų. - ISSN 0868-8826. - 2002, Nr. 12, p. 22-25. UDK 02

¹⁵⁸ Girčytė, Vitalija: Kokie būdavę viešieji darbai Kaune // Diena. - 1995, Rugs. 2, p. 13. UDK 33

Pavyzdžiui, ieškodama **būtojo kartinio laiko neveikiamojo dalyvio** vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko įvardžiutinės formos *būtas* įrašus, suradau 8 tuos pačius pavyzdžius – aštuonias H.Kunčiaus knygos „*Būtas* dažninis kartas“ recenzijas¹⁵⁹, neįvardžiutinės formos *būtas* nė vienos. Buvo surasti ir du vienodi bevardės giminės *būta* pavyzdžiai (pvz., „*Būta* ir pasakyta...“¹⁶⁰). Buvo surastos ir būtojo kartinio laiko neveikiamosios rūšies dalyvio kilmininko (vyr.gim.vns.neįvardž. *būto*, vyr.gim.vns.įvardž. *būtojo*), galininko (vyr.gim.vns.įvardž. *būtajį*, vyr.gim.dgs.neįvardž. *būtus*) ir įnagininko (vyr.gim.vns.įvardž. *būtuojų*) formos. Tačiau tos pasirodė labai retai (*būtas* 8 kartus, *būta* 2 kartus, *būto* 2 kartus *būtojo* 18 kartų, *būtajį* 5 kartus ir *būtuojų* 8 kartus).

Pusdalyvio forma buvo pavartota 80 kartų. Vyriškosios giminės vienaskaitos forma *būdamas* buvo pavartota 44 kartus (pvz., „*Būdamas* jūreiviu...“¹⁶¹). Vyr.gim.dgs. forma *būdami* buvo antraštėse pavartota 25 kartus, užtat moteriškosios giminės daugiskaitos forma *būdamos* nė vieną kartą. Iš 25 įrašų formos *būdami* 14 įrašų pasirodė regionuose išleistoje spaudoje (Utenis, Kauno diena, Vakarinė Palanga, Panevėžio rytas, Kėdainių garsas, Alytaus naujienos ir kituose), 9 įrašai spaudoje su filosofine, praktine arba religine tematika (Katalikų pasaulis, Mūsų žodis, Žiburiai, Kalvarijos kronika, Kultūros barai, Ūkininko patarėjas ir kituose) ir tik 2 laikraščiuose, kurie paplitę visoje Lietuvoje (Lietuvos žinios, Vakarų ekspresas). Mot.gim.vns. forma *būdama* buvo surasta 11 kartų (pvz., „...*būdama* Prezidento žmona...“¹⁶²).

Padalyvio forma buvo pavartota tik viena – esamojo laiko padalyvio forma *esant*, užtat buvo surasta net 164 kartus (pvz., „...*esant* įgimtoms širdies ydoms“¹⁶³). Dažniausiai pasirodė techninio arba medicinos pobūdžio straipsniuose.

Kitų veiksmažodžio *būti* neasmenuojamųjų formų antraštėse nebuvo.

3.1.2 veiksmažodis SAKYTI

¹⁵⁹ H. Kunčius: *Būtas* dažninis kartas, Tyto alba, Vilnius 1998

¹⁶⁰ Bielinytė, Jolita: [Recenzija] / Jolita Bielinytė - Rec. kn.: *Būta* ir pasakyta : mintys / V. Landsbergis. Vilnius : Pasviręs pasaulis, 2002 // Naujoji Romuva. - ISSN 1392-043X. - 2002, Nr. 2, p. 80. UDK 323/324(474.5)

¹⁶¹ Raicevičienė, Asta: *Būdamas* jūreiviu, gali į jūrą ir neišplaukti : [apie pašauktuosius atlikti tarnybą į karines jūrų pajėgas] / Asta Raicevičienė - Iliustr. // Kėdainių garsas. - ISSN 1648-1275. - 2000, kovo 25, p. 4. UDK 355/359

¹⁶² Adamkienė, Alma: "Svarbiausia tai, kad būdama Prezidento žmona prarandi privatumą", - sako Alma Adamkienė : [pokalbis su A. Adamkiene / užrašė] Marija Eidimtienė - Portr. // Būdas žemaičių. - ISSN 1392-3986. - 2002, gruod. 2, p. 5. UDK 396

¹⁶³ Plaučių hipertenzija, esant įgimtoms širdies ydoms / A.Jasulaitis, V.Grabauskienė, D.Jablonskienė, P.Žebrauskas // Lietuvos chirurgija. - ISSN 1392-0995. - 1996, t. 2, Nr. 1/2, p. 111. UDK 616.2

Bibliografinėje Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazėje buvo tik straipsnių antraštėse, pasirodžiusiuose 1994 – 2002 metais, surasti veiksmažodžio *sakyti* dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių formų 185 pavyzdžiai. Vardininko forma pavartota 179 kartus, galininko penkis kartus ir įnagininko vieną kartą.

Esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvis buvo pavartotas triskart – vyr.gim.vns.vard. forma *sakantis* dukart (pvz., „Juokdarys, *sakantis*...“¹⁶⁴) ir vyr.gim.dgs.įnag. forma *sakančiais* vieną kartą (pvz., „Netikėkite *sakančiais*, kad...“¹⁶⁵).

Būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvis buvo surastas tik 7 kartus – vyr.gim.vns.vard. forma *sakęs* šešis kartus ir daugiskaitos forma *sakę* vieną kartą.

Esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis pasirodė ir vardininko ir galininko formomis – bevardės giminės forma *sakoma* (pvz., „Lietuvos krepšininkėms *sakoma*...“¹⁶⁶) buvo surasta 17 kartų, vyriškosios giminės daugiskaitos forma *sakomi* ir galininko mot.gim.vns. forma *sakomą* po vieną kartą. Dažnai buvo pavartotas žodžių junginys „*sakoma* tiesa“.

Būtojo kartinio laiko neveikiamosios rūšies dalyvio formos pasirodė šešis kartus. Eigos veiklo vienas pavyzdys – vyr.gim.vns.vard. formos *sakytas* ir įvykio veiklo 145 pavyzdžių. Toliau tada kalbėsime apie įvykio veiklo pavyzdžius. Kalbant apie vardininką reikia sakyti, jog vyr.gim.vns. forma *pasakytas* buvo surasta 15 kartų, mot.gim.vns. forma *pasakyta* 96 kartus (pvz., „...Valdo Adamkaus kalba, *pasakyta*...“¹⁶⁷) ir bevardės giminės forma *pasakyta* (pvz., „...kas *pasakyta* ir kas nutylėta“¹⁶⁸) 30 kartų. Žodis vardininko forma buvo dažniausiai pavartotas dviejuose žodžių junginiuose – „pamokslas, *pasakytas*...“, „žodis, *pasakytas*...“ ir „kalba, *pasakyta*...“. Galininko forma buvo antraštėse pavartota keturis kartus – vyr.gim.dgs. forma *pasakytus* vieną kartą ir mot.gim.vns. forma *pasakytą* (pvz., „...pagal kalbą, *pasakytą*...“¹⁶⁹) tris kartus.

¹⁶⁴ Pipinytė, Živilė: Juokdarys, sakantis tragiškas tiesas : [Apie isp. kino rež. P.Almodovaro filmus] - Portr. // Lietuvos aidas. - ISSN 1648-4215. - 1994, Spal. 28, p. 13. UDK 791.43

¹⁶⁵ Žiupkaitė, Laima: Netikėkite sakančiais, kad balerinoms tik kojos svarbu : [pokalbis su paliekančia sceną Kauno muzikinio teatro baletu artiste L. Žiupkaite / užrašė] Lina Stankevičiūtė - Iliustr. // Kauno diena. - ISSN 1392-7639. - 2000, geg. 6, p. 12. UDK 793

¹⁶⁶ Ignatavičius, Vincas: Lietuvos krepšininkėms sakoma vis daugiau komplimentų; "Lietuvės didelės individualybės" : [apie Lietuvos moterų krepšinio rinktinę] / Vincas Ignatavičius - Iliustr. // Lietuvos aidas. - ISSN 1648-4215. - 1997, birž. 13, 21. UDK 796/799

¹⁶⁷ Adamkus, Valdas: Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus kalba, pasakyta visuomenei 2000 metų spalio 12 / Valdas Adamkus - Portr. // Šiaulių naujienos. - 2000, spal. 13, p. 4. UDK 342.5(474.5

¹⁶⁸ Bartkienė, Daiva: Konferencija : kas pasakyta ir kas nutylėta : [apie Jurbarko rajono Invalidų draugijos konferenciją] / Daiva Bartkienė // Šviesa. - Jurbarkas. - ISSN 1648-1909. - 1996, lapkr. 9, p. 1, 3. UDK 36

¹⁶⁹ Andriūškevičius, Alfonsas: Inter, in trans: pagal kalbą, pasakytą "Baltų lankų" leidyklai pristatant J. Meko knygą "Trys draugai" ir "Dienų raštai" Vilniuje, 1998. 10. 19 / Alfonsas Andriūškevičius // Baltos lankos. - ISSN 1392-0189. - 1998, Nr. 10, p. 173-174. UDK 7.01/.094

Pusdalyvio forma buvo surasta keturis kartus – vyriškosios giminės vienaskaitos forma *sakydamas* dukart (pvz., „Ar Prezidentas teisus *sakydamas*, kad...“¹⁷⁰), daugiskaitos sakydami vieną kartą ir moteriškosios giminės vienaskaitos forma *sakydama* vieną kartą.

Kalbant apie **padalyvius** sakytina, jog padalyvio forma pavartota šešis kartus, tačiau visi pavyzdžiai priklauso esamojo laiko padalyviui *sakant* (pvz., „Sakant *tiesą* tikėti...“¹⁷¹).

Kitų formų antraštėse nesurasta. Daugiau pavyzdžių pateikiama antrame priede šio darbo gale.

3.2 lietuvių – čekų – latvių kalbų veiksmažodžių neasmenuojamųjų formų panašumai ir skirtumai

Šioje dalyje bandysime aptarti bent dalį panašumų ir skirtumų lietuvių, čekų ir latvių dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių reikšmių išreiškimo būduose. Šio darbo apimtis neleidžia rašyti plačiau, todėl kalbėsime apie veiksmažodžius *būti* ir *sakyti*, kurie labai plačiai vartojami visose trijose kalbose. Teorinėje dalyje jau buvo daug kalbama apie lietuvių kalbos dalyvius, pusdalyvius ir padalyvius. Tačiau mažiau buvo parašyta apie latvių ir čekų kalbą. Teorinėje dalyje buvo išversta keletas dešimčių pavyzdžių iš lietuvių į čekų kalbą. Jau toje dalyje buvo aprašyta keletas galimybių, kaip versti tokias formas. Pristatysime keletą pavyzdžių iš bazės ir ant jų parodysime atitinkančias formas ir vertimo galimybes.

Tačiau pradžioje reikia trumpai pristatyti latvių ir čekų kalbos veiksmažodžių neasmenuojamųjų formų sistemas.

LATVIŲ KALBA

- dalyviai, pusdalyviai ir padalyviai – latvių kalboje vadinami **divdabji**

latvių kalboje egzistuoja:

- veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai (**darāmās kārtas tagadnes divdabji**):

¹⁷⁰ Ar Prezidentas [V. Adamkus] teisus sakydamas, kad Vyriausybė nemato sunkumų? : [pasisakymai] - Portr. - Aut.: Juozas Bernatoniš, Rimantas Pleikys // Veidas. - ISSN 1392-5156. - 1999, Nr. 13, p. 16. UDK 342.5(474.5)

¹⁷¹ Doktoravičius, Stasys: Sakant tiesą tikėti gyvenimu : [apie mokslininką endokrinologą prof. J. Dani] ; Buvome ir liksime kartu : [apie susitikimą su prof. J. Daniu] / Stasys Doktoravičius - Portr. // Ave vita. - 2000, lapkr. 8, p. 1, 3. UDK 616

- daromi iš esamojo laiko pirmojo asmens kamieno pridėdant vyr.gim.vns. galūnę *-ošs*, mot.gim.vns. galūnę *-oša*, tačiau dalyviai daromi iš pirmos konjugacijos ketvirtos grupės veiksmažodžių (bendratis galūnėje yra *-st, -zt*), daromi iš antro asmens kamieno – tokie dalyviai gali turėti ir įvardžiuotines formas
- J. Endzelynas¹⁷² apie juos yra parašęs, jog tie yra dalyviai su priešbaltų formantu *-nt-*, kurie latvių kalboje žymiai pasikeitė, tačiau pvz., lietuvių kalboje yra šis formantas išlikęs
- veikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviai (**darāmās kārtas pagātnes divdabji**):
 - tie daromi iš veiksmažodžio būtojo laiko kamieno pridėdant vyriškosios giminės galūnę *-is* ir moteriškosios giminės galūnę *-usi*, sangražiniams veiksmažodžiams galūnę *-ies* ir *-usies*, pvz., veiksmažodis teikt (bendratis): vyr.gim.vns.vard. *teicis*, kilm. *teikuša*, naud. *teikušam*, gal. *teikušu*, viet. *teikušā*, įnag. *ar teikušu*
- veikiamosios rūšies būsimojo laiko dalyviai (**darāmās kārtas nākotnes divdabji**):
 - dar Endzelynas apie juos rašo, jog egzistavo tokios formos daromos nuo bendraties kamieno su formantu *-sio-*, tačiau iki šiol yra išlikęs tik lietuvių kalboje
- neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai (**ciešamās kārtas tagadnes divdabji**):
 - daromas iš veiksmažodžio esamojo laiko kamieno pridėdant baltų sufiksą *-mo-* forma lietuvių kalboje yra labai panaši lietuvių kalbos šio tipo dalyvio formai, vyr.gim.vns. galūnė *-ams*, mot.gim.vns. *-ama*, pvz., *lasīt* : lat. *grāmata ir lasāma* – liet. *knyga yra skaitoma* – č. *kniha je čtena*, egzistuojai ir sangražinės formos – galūnės *-amies*, *-āemies* ir įvardžiuotinės formos su galūnėmis *-amais*, *-amā*
- neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviai (**ciešamās kārtas pagātnes divdabji**):
 - tie daromi iš tranzityvinių veiksmažodžių bendraties kamieno pridėdant vyr.gim.vns. galūnę *-ts*, mot.gim.vns. galūnę *-ta*, jie yra linksniuojami taip pat kaip būdvardžiai, pvz., veiksmažodis *sacīt* (bendratis): vyr.gim.vns. *sacīts*, *sacīta*, *sacītam*, *sacītu*, *sacītā*, *ar sacītu*
- pusdalyviai (**darāmās kārtas tagadnes divdabji ar izskaņu –dams**):

¹⁷² Endzelynas 1951, psl. 929

- iš dalies kaitomieji, daromi iš bendraties kamieno pridėdant sufiksą *-dama-*, taip pat kaip ir lietuvių kalboje, pvz., veiksmažodis *būti*: *būdams* (liet. *būdamas*), *būdama* (liet. *būdama*), *būdami* (liet. *būdami*), *būdamas* (liet. *būdamos*); egzistuoja ir sangražinės formos su galūnėmis *-damies* ir *-damās*
- padalyviai (**darāmās kārtas divdabji ar –ot / –oties, tagadnes nelokāmais divdabjis ar –am / –ām, –amies / –āties**):

- jie visiškai nekaitomi, yra daromi iš esamojo laiko kamieno, gali būti sangražinė forma su galūne *-oties*, vartojama konstrukcija su naudininku: pvz., Man *ejot* uz darbu, notikusi avārija. Pvz., Taisnību *sakot*, mums tagad negribas iet peldēties. – liet. Tiesā *sakant*, mums dabar nesinori eiti maudytis. – č. Popravdě *řečeno*, nám se nyní nechce se jít koupat.
- Pasak Alvydo Butkaus¹⁷³ padalyvis su galūnėmis *-am / -ām, -amies / -āties* yra vartojamas su veiksmažodžiais, reiškiančiais sąvokas „matyti“, „girdėti“, „sakyti“ ir „manyti“. Veiksmažodis vyksta vienu metu su tarinio veiksmu. Pvz., „Es neįėjau į dzirdėjų višus *runājam*.“¹⁷⁴, pvz., „Mazais Rūķis Kiki pa ceļam uz Ventspili *redzējis atlidojam gājputnus*, tāpat pavasaris drīz būs klāt!“¹⁷⁵.

Ceplīte rašo: „Dauguma dalyvių su *-ams* yra paraleli vartojama su *-ošs* (patartini yra dalyviai su *-ams*): *nākamā* arba *nākošā diena*, *paliekami* arba *paliekoši iespaidi*, *pietiekams* arba *pietiekošs daudzums* ir t.t.“¹⁷⁶

ČEKŪ KALBA

dalyviai vadinami **příčestí** (sudarė 1822 metais kalbininkas Josef Dobrovský ir Václav Hanka iš rusų kalbos) ir **přechodníky**

pusdalyviai vadinami **slovesné přechodníky** (žodį *přechodník* pirmą kartą pavartojo kalbininkas Jan Gebauer)

padalyviai vadinami **ustrnulé přechodníky** (pvz., *vyjma, vkleče, nehledě, nemluvě*)

¹⁷³ Butkus, Alvydas: Latvių kalba: gramatika ir pratimai, Aesti, Kaunas 2008, psl. 109

¹⁷⁴ ibid. psl. 110

¹⁷⁵ Pasākumi 15 martā Bērnū pilsētiņā un bērnu parkā „Fantāzija“ -

<http://www.ventspils.lv/nr/exeres/67E9DF30-D1D2-4803-9B7F-1FB4A9C70D18?Lang=LV> (05.12.2009)

¹⁷⁶ Ceplīte B., Ceplītis L: Latviešu valodas praktiskā gramatika; Zvaigzne ABC, Rīga 1997; psl. 93 – cit. „Dažiem divdabjiem ar *-ams* paraleli lieto divdabjus ar *-ošs* (ieteicamāki ir divdabji ar *-ams*): *nākamā* vai *nākošā diena*, *paliekami* vai *paliekoši iespaidi*, *pietiekams* vai *pietiekošs daudzums* u. tml.“

Dalyviai čekų kalboje sudaro sudėtinius laikus, neveikiamosios rūšies formas, jie gali pildyti atributo funkcijas ir aišku, kaip ir lietuvių ir latvių kalbose, jie turi sutrauktinę funkcija. Dažnai būna būdvardžių darybos pagrindas, kaip jau minėjome teorinėje dalyje. Pasak Rejzeko¹⁷⁷ čekų kalboje egzistuoja taip pat, kaip lietuvių ir latvių kalbose, veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyviai, kurie sutampa su būdvardžių trumpomis (vardinėmis) formomis.

čekų kalboje išskiriame:

- **veikiamąjį dalyvį** – dažnai vadinamą būtuju l-kamieno dalyviu
 - daromi iš veiksmažodžio būtojo laiko kamieno pridedant galūnes - vyr.gim.galūnės *-l / -li*, mot.gim. galūnės *-la / -ly*, neutrum galūnės *-lo / -la*
 - tas kartu su veiksmažodžiu *būti* sudaro būtąjį laiką (perfektum, pvz., vyr.gim.vns. *řekl jsem* = liet. *aš sakiau*) ir tariamąją nuosaką (*řekl bych* = liet. *aš sakyčiau*)
- **neveikiamąjį dalyvį** – dažnai vadinamą n-/t-kamieno dalyviu
 - daromi iš veiksmažodžio būtojo laiko kamieno pridedant galūnes – vyr.gim. *-n / -ni*, mot.gim. *-na / -ny*, neutrum *-no / -na* arba *-t/-ti, -ta/-ty, -to/-ta*.
 - kartu su veiksmažodžiu *būti* sudaro neveikiamąją rūšį – esamojo, būtojo ir būsimojo laiko – pvz., *je zabit* = liet. *yra nužudytas*, *byl pozván* = *buvo pakviestas*, *bude odeslán* = *bus išsiųstas*,
- **č. přechodník minulý** – tas išreiškia veiksmą, vykusį anksčiau negu tarinio veiksmas
 - jis daromas iš veiksmažodžių, rodančių įvykį (dažniausiai priešdėlinių), galūnės yra tokios pačios kaip būtojo laiko dalyvio nuo galūnių *-l / -la / -lo*; jeigu veiksmažodžio trečiojo asmens vienaskaitos forma baigiasi *-l / -la / -lo* ir prieš ją eina balsis, *přechodník minulý* turi galūnes *-v / -vši / -vše* (pvz., bendratis č. *oklamat*, būt.l.treč.asm.vns. *oklamal* → *oklamav, oklamavši, oklamavše*), o jeigu prieš ją eina priebalsis, vyr.gim.vns. forma yra dažnai be galūnės, mot.gim.vns. forma turi galūnę *-ši* ir daugiskaitos galūnė yra *-še* (pvz., bendratis č. *utéct*, būt.l.treč.asm.vns. *utekl* → *utekØ, utekši, utekše*)

¹⁷⁷ Rejzek 2001

- **č. přechodník přítomný** – tas išreiškia veiksmą, vykstantį tuo pačiu metu, kaip tarinio veiksmas
 - daromi iš veiksmažodžių, kurie rodo eigą (tie dažnai būna nepriešdėliniai veiksmažodžiai); jeigu veiksmažodžio trečiojo asmens daugiskaitos forma baigiasi *-ou*, tada galūnės vyr.gim.vns. *-a*, neutrum ir mot.gim.vns. *-ouc* ir daugiskaitos *-ouce* (pvz., *mlet – melou – mela / melouc / melouce*), jeigu baigiasi *-i*, tada reikia vartoti galūnes *-e, -íc, -íce* (pvz. *honit – honí - honě – honíc – honíce*)
- **č. přechodník budoucí** – tas, panašiai kaip ir „přechodník přítomný“, išreiškia veiksmą, vykusį prieš tarinio veiksmą, tačiau vyksiantį ateityje
 - yra daromas iš priešdėlinių veiksmažodžių (įvykio veiksmo veiksmažodžių), pvz. č. *Nakoupí svíčky, aby se, přijdouc domů, mohla kochat jejich teplem a světlem.* – į lietuvių kalbą galėtume šį sakinį išversti panašiai: Ji *nupirks* žvakių, tegu *sugrįšianti* namo, galėtų grožėtis jų šiluma ir šviesa.

Lietuvių kalbos esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyviams čekų kalboje atitinka **přítomné zpřídavnělé přechodníky** (pvz., *sedící, říkající, jsoucí*). **Minulé zpřídavnělé přechodníky** (pvz., *koupivší, přišedší, ukázavší*) iš dalies atitinka lietuvių kalbos būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvį. Subūdvardėjęs veikiamasis dalyvis (č. **zpřídavnělé přičestí činné**) yra panašios reikšmės, kaip „zpřídavnělé přechodníky“, tačiau tokio dalyvio negalima padaryti iš visų veiksmažodžių (pvz., *spadl / spadlý, nafoukl / nafouklý*). Yra daroma ir subūdvardėjusio neveikiamojo dalyvio (č. **zpřídavnělé přičestí trpné**) forma – pvz., *nakoupen / nakoupený, vypracován / vypracovaný*.

Lietuvių kalbos padalyvius ir pusdalyvius atitinka čekų kalbos reiškiniai, vadinami „**ustrnulé přechodníky**“. Kai kurios padalyvių, pusdalyvių ir dalyvių formos sustingo ir tapo priešdėliais arba prieveiksmais. Daug iš jų yra žodžiai susiję su žmogaus būseną. Pateiksime keletą dažniausiai vartojamų pavyzdžių: *vkleče* (liet. pusdalyvis *klūpėdamas/-ama/-ami/-amos*), *vsedě* (liet. pusdalyvis *sėdėdamas/-ama/-ami/-amos*), *vleže* (liet. pusdalyvis *gulėdamas/-ama/-ami/-amos*, lat. pusdalyvis *gulėdams/-ama/-ami/-amas*), *nehledě* (liet.es.l.pdlv. *nežiūrint*, lat. veik.r.pdlv. *neskatoties*), *nemluvě* (liet. es.l.pdlv. *nekalbant*, lat. veik.r.pdlv. *nerunājot*), *počínaje, nedbaje* (čeho)(liet. es.l.pdlv. *nepaisant* (ko), lat. veik.r.sąngr.pdlv.

neraugoties (uz ko)), vyjma (liet. es.l.pdlv. išskiriant arba būt.kart.l.pdlv. išskyrus, lat.veik.r.pdlv. izņemt) ir kiti.

Toliau pateikiami pavyzdžiai iš duomenų bazės. Pateiksime bent po pavyzdį kiekvieno laiko, kurio forma buvo duomenų bazėje surasta – esamojo, būtojo kartinio, būtojo dažninio laiko dalyvio, esamojo laiko padalyvio ir pusdalyvio. Bus veikiamosios ir neveikiamosios rūšies pavyzdžiai, vyriškosios, moteriškosios ir bevardės giminės, vienaskaitos ir daugiskaitos pavyzdžiai. Pateiksime mažiausiai po vieną vertimo galimybę į čekų ir į latvių kalbą. Tuo mūsų praktinė dalis baigsis, nes šio darbo apimtis neleidžia daugiau įsigilinti į vertimo galimybių tyrimo tematiką.

Aš šakota asmenybė, visiems teisybę sakantis.¹⁷⁸

- č. Jsem všestranná osobnost, *říkající* všem pravdu. / Jsem všestranná osobnost, *kteřá* všem *říká* pravdu.
- lat. Es esmu daudzpusīga personība, *kas* visiem vienmēr *runā* taisnību.

Jeigu pasižiūrėsime į šiuos sakinius, matome keletą variantų. Jau čia akivaizdžiai matoma, jog kiekviena iš trijų kalbų naudojami kitomis gramatinėmis priemonėmis norėdama išreikšti tą pačią semantinę reikšmę. Jei tokia sakinyje būtų latvių kalboje pavartotas dalyvis, šis tiesiog neskambėtų latviškai. Čekų kalboje taip pat. Todėl reikia naudotis šalutiniu prijungiamuoju sakiniu.

Buvęs ministras Prezidentu tapti neplanuoja¹⁷⁹

- č. *Bývalý* ministr neplánuje stát se Prezidentem.
- lat. *Bijušais* ministrs neplāno kļūt par Prezidentu.

Šiame pavyzdyje matoma, jog visos trys kalbos gali vartoti dalyvinę formą ir visi sakiniai skamba kaip reikiant. Čekų kalboje pavartojome subūdvardėjusią būtojo I- kamieno dalyvio

¹⁷⁸ Kauneckas, Jonas: "Aš šakota asmenybė, visiems teisybę sakantis" : [pokalbis su Telšių vyskupu J. Kaunecku / užrašė] Jonas Jonuška ir Marius Rudzinskas - Portr. // Žingsniai ir stabtelėjimai. - ISSN 1392-9267. - 2001, kovas-balandis (Nr. 11), p. 4-5. UDK 2

¹⁷⁹ Jokūbaitis, Stasys: Buvęs ministras Prezidentu tapti neplanuoja / Stasys Jokūbaitis // Kauno diena. - ISSN 1392-7639. - 2002, kovo 2, p. 2. UDK 329(474.5)

formą. Latvių kalboje irgi pavartotas būtojo laiko veikiamasis dalyvis, dar įvardžiuotinė forma.

Kokie būdavę viešieji darbai Kaune.¹⁸⁰

- č. Jaké *bývaly* veřejné práce v Kaunasu.
- lat. Kādi *ir bijuši* sabiedriskie darbi Kauņā.

Lietuvių kalboje yra pavartotas būtojo dažninio laiko dalyvis. Čekų kalboje galime pasinaudoti būtojo laiko forma, kilusi iš būtojo I- kamieno dalyvio, kuri su sufiksu –*va*– turi dažnai pasikartojančio veiksmo / įvykio reikšmę, taip pat, kaip lietuvių kalbos būtasis dažninis laikas. Latvių kalboje yra pavartota sudėtinio esamojo laiko forma.

Pieno perdirbėjai neigia *esant* kartelį.¹⁸¹

- č. Zpracovatelé mléka odmítají, že *jsou* v kartelu.
- lat. Piena pārstrādātāji noliedz, ka *esot* kartelī. / Piena pārstrādātāji *noliedz savu piederību* kartelim.

Matome, jog lietuvių kalboje buvo pavartotas esamojo laiko padalyvis, čekų kalboje šalutinis sakiny su esamojo laiko trečiojo asmens daugiskaitos forma ir latvių kalboje buvo taip pat pavartotas šalutinis sakiny, tačiau kartu su esamojo laiko padalyviu. Arba čia yra dar viena galimybė – versti pakeičiant dalyvį kitu žodžių junginiu.

Būdama penkiolikos, išėjau į gatvę pažinti gyvenimo.¹⁸²

- č. V patnácti jsem odešla na ulici poznat život. / *Když mi bylo* patnáct, odešla jsem na ulici poznat život.
- lat. Piecpadsmit gadu vecumā aizgāju uz ielas iepazīt dzīvi.

¹⁸⁰ "Girčytė, Vitalija: Kokie būdavę viešieji darbai Kaune // Diena. - 1995, Rugs. 2, p. 13. UDK 33

¹⁸¹ Bagdanavičiūtė, Violeta: Pieno perdirbėjai neigia esant kartelį : [Konkurencijos taryba pradėjo tyrimą dėl pieno supirkimo kainų] / Violeta Bagdanavičiūtė - Portr. // Verslo žinios. - ISSN 1392-2807. - 2002, liep. 10, p. 5. UDK 338

¹⁸² Juodvalkytė, Dovilė: Būdama penkiolikos, išėjau į gatvę pažinti gyvenimo : [pokalbis su aktorės V.Mainelytės dukra D.Juodvalkyte / užrašė] Darius Šumskas - Portr. // Respublika. - ISSN 1392-5873. - 1997, saus. 17 (rus. saus. 21), p. 15. UDK 792

Lietuvių kalboje pavartotas moteriškosios giminės vienaskaitos pusdalyvis, čekų kalboje yra keletą galimybių – arba visiškai išleisti veiksmažodį, arba pavartoti šalutinį sakinį, kuris lietuvių kalboje atrodytų taip: *Kai man buvo penkiolika,...* . Latvių kalboje geriausiai skamba variantas be dalyvinių konstrukcijų.

Žodžiais sakoma viena, o mintyse – visai kas kita.¹⁸³

- č. *Nahlas se říká* jedno, ale v duchu – něco úplně jiného.¹⁸⁴ Arba: *Slovy říkáme* jedno, ale myslíme si něco úplně jiného.
- lat. Ar vārdiem *sakām* vienu, domās – pavisam ko citu. Arba: *Dzirdami runājam* vienu, klusībā / pie sevis – pavisam ko citu.

Galima sakyti, jog šiame pavyzdyje kalbos gali naudotis beveik tokiomis pačiomis kalbos priemonėmis – arba bevarde gimine, arba esamojo laiko pirmojo asmens daugiskaitos forma.

Kalba, pasakyta atidarant Vladimiro Tarasovo instaliaciją.¹⁸⁵

- č. *Řeč, pronesená* při zahájení instalace Vladimira Tarasova.
- lat. Runa, *teikta* Vladimira Tarasova instalācijas atklāšanā. / Runa, *teikta* atklājot Vladimira Tarasova instalāciju.

Šiame pavyzdyje matoma, kalbant apie veiksmažodžio *pasakyti* formą, jog visose trijose kalbose yra teisingusia pavartoti neveikiamosios rūšies dalyvinę formą. Tačiau matome dar vieną dalyvinę formą – esamojo laiko padalyvį *atidarant*. Čekų kalboje yra tinkamiausia pavartoti konstrukciją su veiksmažodiniu daiktavardžiu ir priešdėliu. Latvių kalboje galima pavartoti arba veiksmažodinį daiktavardį, arba esamojo laiko padalyvio formą.

¹⁸³ Lepeška, Vaidas: Žodžiais sakoma viena, o mintyse - visai kas kita : [atsiliepiamas į E.Bičkausko straipsnį "Teisinėje valstybėje kaltumą nustato tik teismas", išspausdintą "Lietuvos ryte", 1997 rugpjūčio 26] / Vaidas Lepeška // Lietuvos rytas. - ISSN 1392-2351. - 1997, rugs. 30, p. 4. UDK 342.5(474.5)

¹⁸⁴ pažodžiu: *Slovy se říká* jedno, ale v myšlenkách něco úplně jiného.

¹⁸⁵ Andriuškevičius, Alfonsas: Kalba, pasakyta atidarant Vladimiro Tarasovo instaliaciją / Alfonsas Andriuškevičius - Iliustr. // Šiaurės Atėnai. - ISSN 1392-7760. - 1997, bal. 19, p. 2. UDK 7.01/094

4. Išvados

Šio darbo pradžioje buvo nustatyti tikslai, kurių buvo stengiamasi pasiekti. Šioje dalyje aptarsime, kaip buvo dirbama su šaltiniais, kaip vyko darbas, ką sužinojome, apibendrinsime išvadas ir įvertinsime, ar pasiekti darbo tikslo pavyko, ar ne.

Darbo pradžioje buvo pristatyta lietuvių kalbos veiksmažodžių neasmenuojamųjų formų sistema ir kai kurios vartojimo galimybės. Šio darbo apimtis neleidžia išsamiai aptverti iš teorinio ir praktinio požiūrio visus šių formų vartojimo būdus. Todėl nuo pačios pradžios buvo stengiamasi orientuotis į konkrečius pavyzdžius ir per daug nesigilinti į temas, kurios jau buvo išsamiai aprašytos lingvistų monografijose. Teorinėje dalyje buvo daugiausia dirbama su moksline teorine literatūra, tačiau tuo pačiu yra pateikiama daug pavyzdžių iš grožinės literatūros, dauguma iš jų buvo autorės išversta į čekų arba latvių (arba į abidvi) kalbą. Jau tada mums atsivėrė temos platybė.

Todėl buvo jau pradžioje nuspręsta, jog praktinėje dalyje bus tyrinamos ir aptariamoms tik dviejų labai dažnai vartojamų veiksmažodžių neasmenuojamosios formos. Kalbame apie veiksmažodžius „būti“ ir „sakyti“, kurie vartojami visose trijose kalbose apytiksliai vienodai dažnai. Tam, kad būtų galima prieiti prie platesnių išvadų, reikia daug medžiagos ir pavyzdžių. Autorė nusprendė, jog būtų labai įdomu pasižiūrėti, kokia yra situacija ne tik grožinėje ir mokslinėje literatūroje, o kokia yra kalboje, kurią skaitome ir girdime kiekvieną dieną – publicistinio stiliaus kalboje. Būdama Vilniuje, pasinaudojo Bibliografinė Lietuvos periodinės spaudos straipsnių baze, kuri yra prieinama Lietuvos Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje ir internetu. Bibliografinė Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazė¹⁸⁶ yra šiuo metu plačiausias tekstų, pasirodžiusių Lietuvos spaudoje, šaltinis. Todėl rašant šį darbą ir tyrinėjant veiksmažodžių neasmenuojamųjų formų vartojimo būdą šiuolaikinėje lietuvių kalboje-buvo juo naudojama. Bazėje, kaip jau minėta, yra surinkti visi spaudoje pasirodžiusieji tekstai nuo 1994 iki 2002 metų. Rengiant šį darbą, peržiūrėjau tūkstančius pavyzdžių, skaičiavau juos ir klasifikavau. Buvo ieškoma tik straipsnių antraštėse, iš kurių buvo surinkta daugiau nei trys tūkstančiai pavyzdžių. Todėl buvo sudarytos lentelės, kurios yra labai svarbi darbo dalis. Jos yra pridėtos priede, nes tokio tipo duomenys prašo būti padėtos šalia pagrindinio teksto. Lentelėse yra pateikti išrinkti „būti“ ir „sakyti“ veiksmažodžių neasmenuojamųjų formų pavyzdžiai. Jų yra 215. Pavyzdžiai yra klasifikuoti

¹⁸⁶ Prieinama internetu svetainėje http://www3.lrs.lt:10000/pls/bkc/bkc_web.search_result

pagal linksnį, laiką, rūšį, giminę ir įvardžiuotinę arba neįvardžiuotinę formą. Praktinėje dalyje yra pateikta, kiek kartų buvo kokia forma antraštėse pavartota, kas iškart sudomino, kai kurių formų palyginimai ir, aišku, nemažai pavyzdžių, kurie padeda geriau suprasti formų reikšmę.

Darbo tikslas nebuvo tik surinkti kuo daugiau pavyzdžių iš vieno šaltinio ir po to vertinti, kas tame šaltinyje buvo surasta. Reikėjo surinkti medžiagą iš visokiausių šaltinių. Todėl buvo naudojamosi pavyzdžiais iš lietuvių grožinės, publicistinės, mokslinės ir kito pobūdžio literatūros. Medžiagą rinkau daugiau nei pusę metų, tačiau su protarpiais ir toli gražu ne visi buvo darbe pavartoti. Tvarkydama medžiagą susidūriau su kai kuriomis problemomis, kurios padėdavo išspręsti Lietuvių kalbos instituto darbuotojai.

Kaip jau minėta praktinėje dalyje, daugiausia pavyzdžių buvo vardininko forma – 1734 iš 3005 pavyzdžių. Vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko formos *buvęs* buvo surasta 820 įrašų. Tai buvo daugiausia iš visų. Vietininkas buvo pavartotas 115 kartų, iš šių pavyzdžių buvo 106 būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvio forma.

Ką reikia paminėti – lietuvių kalboje egzistuoja formos, prie kurių negalima be konteksto atpažinti kokiai kalbos daliai priklauso. Vienas iš pavyzdžių yra būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyvio formos *buvę* (vyr.gim.dgs.vard., pvz., „Kalantos atminimą pagerbė ir *buvę* hipiai“¹⁸⁷) ir *buvę* (bev.gim., pvz., "Be jo gal ir mūsų nebūtų *buvę*..."¹⁸⁸), formos *buvusios* (mot.gim.dgs.nom., įrašų 25, pvz., „*Buvusios* evangelikų kapinės..."¹⁸⁹) ir *buvusios* (mot.gim.vns.kilm., įrašų 110, pvz., „...atsikratė *buvusios* merės ...“¹⁹⁰). Žodis *buvusių* dažniausiai pasirodė žodžių junginiuose „*buvusių* politinių kalinių“, „*buvusių* tremtinių“ arba „*buvusių* KGB darbuotojų“. Būtina paminėti, jog daugiausiai vietos užėmė būtojo kartinio laiko dalyvinių formų pavyzdžiai.

Esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvio forma *esama* gali būti pavartota net trimis būdais – mot.gim.vns.vard. (*esama*, pvz., „*Esama* valstybės valdymo sistema neskatina..."¹⁹¹), mot.gim.vns.įnag. (*esama*, pvz., „ *su esama* padėti...“¹⁹²), bevarde gimine

¹⁸⁷ Patašius, Modestas :R. Kalantos atminimą pagerbė ir *buvę* hipiai : [Kauno valstybinio muzikinio teatro sodelyje paminėtos 29-osios susideginimo metinės] / Modestas Patašius - Iliustr. // Laikinoji sostinė. - ISSN 1392-2378. - 2001, geg. 15, p. 2. , UDK 06

¹⁸⁸ Garbaravičienė, Rita, "Be jo gal ir mūsų nebūtų *buvę*..." : [Apie poetą A.Baranauską] - iliustr. // Kauno diena. - ISSN 1392-7639. - 1995, Saus. 18, p. 18. , UDK 888.2.0/09

¹⁸⁹ *Buvusios* evangelikų kapinės Vilniuje : (parengta naudojantis A. Kasperavičienės publikacija) - Iliustr. // Liuteronų balsas. - ISSN 1648-1631. - 2002, Nr. 3, p. 28-29. ,UDK 2

¹⁹⁰ Veršinskienė, Nijolė: Naujoji sąjunga atsikratė *buvusios* merės : [apie Šiaulių miesto merę] / Nijolė Veršinskienė - Portr. // Respublika. - ISSN 1392-5873. - 2002, bal. 16, p. 2. , UDK 329(474.5)

¹⁹¹ Muntianas, Viktoras: *Esama* valstybės valdymo sistema neskatina geriau valdyti : pokalbis su [Kėdainių rajono meru V. Muntianu] / kalbėjosi Virginija Vasylienė - Portr. // Kėdainių garsas. - ISSN 1648-1275. - 2001, spal. 30, p. 3, 5., UDK 351/354(474.5)

(*esama*, pvz., „...*gražuolių esama*.“¹⁹³). Kalbėdama apie esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvį norėčiau minėti, jog moteriškosios giminės daugiskaitos kilmininko forma *esamų* pavartota buvo, užtat vyriškosios giminės forma ne. Tačiau lyginant įvardžiuotinių formų vartojimo dažnumą reikia sakyti, jog vyriškosios giminės formos vartojamos dažniau negu moteriškosios giminės formos.

Darbe buvo paminėta, kad dažniausiai būna vartojama vardininko forma, tačiau to negalime pasakyti apie esamojo laiko neveikiamosios rūšies moteriškosios giminės daugiskaitos dalyvio formą *esamos*. Ji nebuvo pavartota ne vieną kartą, užtat kilmininko forma buvo pavartota 11 kartų.

Esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvio vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko formos *esantis* buvo surasta 18 įrašų, užtat *esąs* 99 įrašų.

Būtojo dažninio laiko dalyvio pavyzdys buvo surastas tik vienas – vyriškosios giminės daugiskaitos vardininko forma *būdavę*.

Būtojo kartinio laiko neveikiamosios rūšies forma buvo surasta tik viena, tačiau aštuoniuose tuose pačiuose pavyzdžiuose.

Pusdalyvio forma buvo pavartota 80 kartų, iš to buvo 44 pavyzdžiai vyriškosios giminės vienaskaitos forma.

Kalbant apie veiksmažodžio *sakyti* neasmenuojamąsias formas reikia pasakyti, jog jų buvo surasta žymiai mažiau negu veiksmažodžio *būti*. Tik 185 pavyzdžiai – vardininko forma buvo pavartota 179 kartus, galininko penkis kartus ir įnagininko vieną kartą.

Toliau darbe pristatyta veiksmažodžių neasmenuojamųjų formų situacija latvių ir čekų kalboje. Ši dalis labiau praktinė, nes joje yra nagrinėjamos atskiros formos ir yra lyginama visų trijų kalbų padėtis. Pavyzdžiui, pateikiama, kurios formos išliko panašios, kurios žymiai pasikeitė, pateikti skirtumai tarp lietuvių, latvių ir čekų kalbų išreiškimo būdų. Pavyzdžiui, neveikiamųjų dalyvių formos išliko baltų kalbose labai panašios, o tarp veikiamųjų dalyvinių formų yra žymiai gilesni skirtumai. Nesvarbu, ar kalbame tik apie čekų – baltų santykį ar baltų – baltų santykį. Čekų kalbos n-/t- kamieno dalyviai atitinka neveikiamosios rūšies baltų kalbų dalyvius – pvz., *byl zabit – buvo nužudytas – bija nogalināts*. Padalyvių formos panašios lietuvių ir latvių kalbose, tačiau čekų kalboje tokių formų aktyviai nebevartojama.

¹⁹² Tamašauskas, Erikas: Neketiname susitaikyti su *esama* padėtimi : [atsiliepimas į straipsnį "Ar gali būti ramūs Kauno Panemunės senelių namų globotiniai?"] / Erikas Tamašauskas // Lietuvos aidas. - ISSN 1648-4215. - 2001, lapkr. 28, p. 2., UDK 36

¹⁹³ Keliūnaitė, Rima: Lietuvoje ne vien gražuolių *esama* : [apie parodą "Moters projektas'97", Kaunas] / Rima Keliūnaitė // Kauno žinios. - 1997, birž. 11. , UDK 396

Čekų kalboje pusdalyvių ir padalyvių formos labai archajiškos. Aktyviai jos vartojamos labai retai, jau yra visiškai subūdvardėjusios arba tapo priešdėliais ir nebėra laikomos veiksmažodžio formomis. Iš paskutiniųjų praktinės dalies pastraipų galime padaryti išvadą, jog randama panašumų ir skirtumų.

Anot autorės, darbas neapėmė visko, ko buvo norima darbo pradžioje. Tačiau kai kurių savo tikslų pasiekė. Buvo aptariama lietuvių kalbos dalyvinių formų teorija, pateikiami šiuolaikinės kalbos pavyzdžiai, buvo palygintos lietuvių, latvių ir čekų kalbų dalyvinės formos. Viena iš užduočių buvo sužinoti, kaip šiandien vartojami dalyviai, pusdalyviai ir padalyviai spaudos kalboje. Ši užduotis buvo, autorės manymu, iš didesnės dalies atlikta. Vienu iš tikslų buvo ištirti, kaip dažnai šiandien vartojamos veiksmažodžių „būti“ ir „sakyti“ neasmenuojamosios formos lietuvių kalboje. Šio tikslo buvo pasiekta. Toliau norėjome sužinoti, kaip atrodo latvių ir čekų kalbų šių formų atitikmenys. Tiesą sakant, manau, kad ši tema dar galėtų būti žymiai daugiau išplėsta. Taip pat būtų įdomu padaryti panašų tyrimą čekų arba latvių šiuolaikinėje periodinės spaudos kalboje ir išvelgti giliau į šią tematiką.

Reziumė

Šio darbo tyrimo objektu yra veiksmažodžių neasmenuojamosios formos lietuvių, čekų ir latvių kalbų kontekste. Darbo objektu yra dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių (nebus aptariama veiksmažodžių bendratis) nagrinėjimas visų pirma lietuvių kalboje, tačiau lyginant su latvių bei čekų kalba. Kadangi dalyviai, pusdalyviai ir padalyviai yra, lyginant su jų vartojimu praeityje, vartojami rečiau, darbe yra nagrinėjami kaip svarbūs šiuolaikinės kalbos gramatikos vienetai.

Atkreipėme dėmesį į ligšiolinių žinių dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių srytyje abibendrinimą lietuvių, latvių ir čekų kalbos atžvilgiu, į skirtumų bei panašumų tarp jų nurodymą, šiuolaikinės kalbos medžiagos surengimą ir vartojimo analizę Bibliografinėje Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazėje (joje yra surinkti straipsniai, publikuoti Lietuvos periodinėje spaudoje 1994 –2002 metais). Viena iš darbo užduočių buvo palyginti veiksmažodžių „būti“ ir „sakyti“ lietuvių, latvių bei čekų formų ekvivalentus, tačiau tai pavyko tik iš dalies.

Darbe pristatyta daugiau nei 70 pavyzdžių iš įvairiausių literatūros sričių (iš mokslinės bei grožinės literatūros) ir apie 215 pavyzdžių iš jau minėtos bazės.

Dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių tematika savo monografijose bei straipsniuose užsiėmė kalbininkai nuo D. Kleino laikų. Po Kleino atėjo Augustas Šleicheris, F. Kuršaitis, K. Jaunius, J. Otrębski, A. Senn, Jonas Jablonskis, Vytautas Ambrazas, A. Klimas. Iš vėlesnių autorių atsiminkime Aldoną Palauskiene, N. Sližienę, A. Valenckienę, J. Balkevičių ir kitus.

Teorinėje darbo dalyje pristatyta lietuvių dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių sistema. Lietuvių kalboje skiriame šias formas: esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyviai, esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviai, būtojo kartinio laiko veikiamosios rūšies dalyviai, būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviai, būtojo dažninio laiko veikiamosios rūšies dalyviai, būsimojų laiko veikiamosios rūšies dalyviai, būsimojų laiko neveikiamosios rūšies dalyviai, reikiamybės dalyviai, pusdalyvis, esamojo laiko ir būtojo kartinio laiko padalyviai, būtojo dažninio laiko ir būsimojų laiko padalyviai. Kai kurie iš jų gali būti sangražinės ar įvardžiutinės formos. Šioje dalyje pateikta daugiau nei 70 pavyzdžių ir jie daugelyje atvejų išversti į čekų kalbą arba yra parodomi galimi vertimo būdai.

Praktinėje dalyje kreipiamas dėmesys į konkrečius veiksmažodžių „būti“ ir „sakyti“ neįvardžiutinių formų pavyzdžius, kuriuos pateikė bazė. Tačiau jų buvo surasta daugiau, nei

galėtumėme tikėtis čekų kalbos aplinkoje. Iš viso buvo surasta 3005 pavyzdžiai, iš kurių 1734 buvo vardininko, 613 kilmininko, 217 naudininko, 264 galininko, 115 vietininko ir 62 įnagininko formos. Todėl yra pristatyti išrinkti pavyzdžiai. Seka situacijos latvių ir čekų kalbose apžvalga pabrėžiant šių gramatinių formų išreiškimo būdo panašumus bei skirtumus.

Reikia pasakyti, kad šiandien šios formos pasitraukia arba iš lėto pereina į kitas formas kalbėtojams nesuvokiant, jog tai yra dalyvių, pusedalyvių ir padalyvių kilmės formos (lietuvių kalboje tipiškas pavyzdys yra būdvardis „būtinąs“). Vis dėlto lietuvių kalboje yra, lyginant su kitomis kalbomis, šis gramatinis reiškinys dar gausiai vartojamas.

Resumé

V této práci s názvem "Užití neurčitých tvarů sloves „būti“ (být), „sakyti“ (říci) v současných textech. Jejich ekvivalenty v českém a lotyšském jazyce" se objektem zkoumání stal gramatický jev neurčitých slovesných tvarů v užším kontextu litevského, českého a lotyšského jazyka. Předmětem práce je pojednání o příčestích a přechodnících (v této práci se samostatně nevěnujeme infinitivu) především v litevském jazyce, ale ve vztahu k lotyštině i češtině. Na příčestí a přechodníky je nahlíženo jako na gramatické jednotky, které jsou součástí dnešního jazyka, přestože míra jejich používání, v porovnání se situací v minulosti, klesá.

Zaměřili jsme se na shrnutí dosavadních poznatků v oblasti příčestí a přechodníků (participií a transgresivů) v litevském, lotyšském a českém jazyce, poukázání na rozdíly a podobnosti mezi nimi, sebrání současných jazykových materiálů a analýzu použití v Bibliografické databázi litevských publicistických článků (lit. Bibliografinė Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazė; obsahuje články, publikované v litevských tištěných médiích v letech 1994 – 2002). Jedním z cílů práce bylo vedle sebe postavit ekvivalenty litevských, lotyšských a českých tvarů, které v litevštině představují příčestí a přechodníky na příkladu sloves „būt“ a „řici“, avšak to se podařilo pouze částečně.

V práci je představeno více než 70 příkladů z literatury různého druhu (odborná i beletrie) a kolem 215 příkladů z databáze.

Tématem příčestí a přechodníků v litevštině se ve svých monografiích a člancích zabývali jazykovědci od dob D. Kleina. Po Kleinovi to byl August Schleicher, F. Kuršaitis, K. Jaunius, J. Otrębski, A. Senn, Jonas Jablonskis, Vytautas Ambrazas, A. Klimas. Z pozdějších autorů dále Aldona Palauskienė, N. Slišienė, A. Valenckienė, J. Balkevičius a další.

V teoretické části je představen systém litevských příčestí a přechodníků (dalyviai, pusedalyviai, padalyviai). V litevštině nalézáme tyto formy: příčestí přítomného činné, příčestí přítomné trpné, příčestí minulé činná, příčestí minulé trpná, příčestí činná minulého času opakovacího, příčestí budoucího času činná, příčestí budoucího času trpná, příčestí vyjadřující nutnost, přechodník částečně ohebný, přechodník neohebný přítomného, minulého, minulého opakovacího a budoucího času. Některá z nich mohou mít zvratnou (sangražiniai) nebo pronominální (įvardžiuotiniai) formu. Už v teoretické části je uvedeno přes sedmdesát

praktických příkladů a u většiny z nich je uveden překlad do češtiny nebo nastíněny možnosti překladu.

V praktické části se zaměřujeme na konkrétní příklady neurčitých tvarů sloves „být“ a „říci“, které byly nalezeny v databázi. Prohledávány byly pouze nadpisy článků. Nebyly nalezeny zdaleka všechny možné formy. Avšak bylo jich nalezeno víc, než bychom mohli očekávat v českém jazykovém prostředí. Celkem bylo nalezeno 3005 příkladů, z nichž 1734 bylo v nominativu, 613 v genitivu, 217 v dativu, 264 v akuzativu, 115 v lokálu a 62 v instrumentálu. Jsou představeny vybrané příklady. Dále následuje přehled situace v lotyšském a českém jazyce s důrazem na podobnosti a rozdíly ve způsobu vyjádření těchto gramatických forem.

Je třeba říci, že dnes se tyto formy dostávají stále více na okraj nebo postupně přecházejí do jiných forem, aniž by si mluvčí uvědomovali, že se jedná o původní přičestí či přechodníky (v litevštině je takových typickým příkladem adjektivum „būtinās“, jež do češtiny překládáme jako nutný / nezbytný a jež má formální podobu participia vyjadřujícího nutnost / potřebu). Nicméně v litevštině je, v porovnání s jinými jazyky, tento gramatický jev stále hojně používán.

Summary

In my thesis „The usage of participles and transgressives of the verbs “būti“ (to be), „sakyti“ (to say) in contemporary texts. Their equivalents in Czech and Latvian languages“ the object of my research is a grammatical phenomenon of indefinite verb forms in the narrow sense of the Lithuanian, Czech and Latvian languages. The subject matter is a treatise of various forms of participles and transgressives (we are not specifically concerned with infinitive in this thesis), chiefly in the Lithuanian language, but in relation to the Czech and Latvian language. Participles and transgressives are regarded as grammatical units, which are an integral part of a modern-day language; however the currency of their usage, in contrast to the past, is fading.

We have focused on a summary of existing knowledge of participles and transgressives in the Lithuanian, Latvian and Czech language, pointing out the similarities and differences among them; on collection of actual language materials and the analysis of the usage in the Bibliographic database of Lithuanian newspaper articles (Lith. Bibliografinė Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazė; a collection of articles, published in Lithuanian printed media from 1994 to 2002). One of the objectives of my thesis was to compare equivalents of Lithuanian, Latvian and Czech forms, which in Lithuanian are transgressives and participles of the verbs “be” and “say”. In this I have only partially succeeded.

In my thesis I have presented more than 70 examples from various types of literature (scientific and fiction), and about 215 examples from the database.

The topic of participle and transgressive in the Lithuanian language was dealt with in treatises and articles by linguists since the period of D. Klein. After Klein came August Schleicher, F. Kuršaitis, K. Jaunius, J. Otrębski, A. Senn, Jonas Jablonskis, Vytautas Ambrazas, A. Klimas. More recent authors were Aldona Palauskienė, N. Sližienė, A. Valenckienė, J. Balkevičius and others.

In the theoretical section of the thesis, the system of Lithuanian participles and transgressives is presented (dalyviai, pusdalyviai, padalyviai). In Lithuanian we distinguish these forms: present participle active, present participle passive, past participle active, past participle passive, past frequentative active participle, future active participle, , přičestí budoucího času trpná, přičestí vyjadřující nutnost, half-participle, present, past, past frequentative and future gerunds – indeclinable active participles. Some of them can have also reflexive or definite form. Already in the theoretical section have been stated more than 70

practical examples, the majority of which is with the Czech translation or the suggested ideas for translation.

In the practical section we focus on concrete examples of indefinite forms of verbs “be” and “say”, which were found in the database. Only the headlines were subject to research. Far from all existing forms were found, but many more than we would have expected to find in the Czech language environment. In total we found 3005 examples, of which 1734 in nominative, 613 in genitive, 217 in dative, 264 in accusative, 115 in locative and 62 in instrumental. Chosen examples were presented. An overview of the situation in the Czech and Lithuanian language follows, with the stress on the similarities and differences in modes of expression of these grammatical forms.

It is necessary to state that nowadays these forms are ever more on the margins of the language usage, or that they transform into other forms, while speakers are generally unaware that they use the original participle or transgressive form (in Lithuanian is a typical example adjective “būtinās”, translated into Czech as necessary / inevitable, using the form of a participle, indicating necessity / requirement). But in Lithuanian, in comparison with other languages, this grammatical form is still widely used.

Panaudota literatūra

- Ambrazas, Vytautas: Сравительный синтаксис причастий балтийских языков / Vergleichende Syntax der Baltischen Partizipien / Baltų kalbų dalyvių lyginamoji sintaksė. – Vilnius, Mokslas 1990
- Běťáková, Marta. Litevská participia a jejich překlad do češtiny v románu Kazyse Boruty Baltaragisův mlýn. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav obecné jazykovědy a baltistiky, 2006. 31s. Vedoucí bakalářské práce doc. RNDr. Tomáš Hoskovec, CSc.
- Butkus, Alvydas ir kol.: Latviešu-lietuviešu vārdnīca., Aesti, Kaunas 2003
- Butkus, Alvydas: Latvių kalba: gramatika ir pratimai, Aesti, Kaunas 2008
- Ceplīte B., Ceplītis L: Latviešu valodas praktiskā gramatika; Zvaigzne ABC, Rīga 1997
- Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. red.Ambrazas Vytautas., pirmas leidinys, Mokslo ir enciklopedijų leidykla. Vilnius 1994
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / Lietuvių kalbos institutas; red. kol.: St. Keinys (vyr. red.) ir kt. – Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 4.vydání, Vilnius 2000
- Dini, Pietro Umberto: Baltu valodas., Jānis Roze, Riga 2000
- Dokulil, Miloš: Mluvnice češtiny / Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov.1 / ., Academia, Praha 1986
- Endzelīns, Jānis: Comparative Phonology and Morphology of the Baltic Languages., Mouton, The Hague, Paris 1971
- Endzelīns, Jānis: Darbu izlase četros sējumos; Zinātne, Rīga 1981
- Endzelīns, Jānis: Latviešu valodas gramatika, Latvijas valsts izdevniecība, Rīga 1951
- Erhart, Adolf: Baltské jazyky., SPN, Praha 1984
- Erhart, Adolf: Indoevropské jazyky. Srovnávací fonologie a morfologie., Academia, Praha 1982
- Granauskas, Romualdas: Rūkas virš slėnių, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, Vilnius 2007
- Havránek, Bohuslav: Česká mluvnice., SPN, Praha 1988
- Havránek, Bohuslav, Jedlička, Alois: Stručná mluvnice česká, Fortuna, Praha 1996
- Havránek, Bohuslav: Vývoj českého spisovného jazyka., SPN, Praha 1980
- Jablonskis, Jonas: Lietuvių kalbos gramatika., Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius 2007
- Karaliūnas, Simas: Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė., Mokslas, Vilnius 1987
- Klimas, Antanas: Lietuvių kalbos dalyvių vartoseną., Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius 1993
- Kondrotas, Tomas Saulius: Meilė pagal Juozapą. Apsakymai., Lietuvos rašytojų sąjunga, Vilnius 2004
- Kunčinas, Jurgis: Tūla; Tyto alba, Vilnius 2007
- Kunčius, Herkus: Pilnatis linksmybės., Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, Vilnius 1999
- Laurynaitis, Vincas: Lūkesčių metai (Apsaka apie Dionyzą Pošką); Gimtasis žodis, Vilnius 2005
- Lietuvių kalbos enciklopedija /Parengė K. Morkūnas./, Vilnius 1999, Vilnius 2008 (antras patikslintas ir papildytas leidimas), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas

- Lietuvių kalbos gramatika., II.svazek (Morfologija) Mintis, Vilnius 1971, III.svazek (Sintaksė) Mokslo, Vilnius 1976; Lietuvos TSR Mokslų Akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas Lietuvių kalbos žinynas /Sudarė P. Kniūkšta/., Šviesa, Kaunas 2008.
- Lietuvių kalbos žodynas, I.-XIX., Mokslo ir Encyklopedijų leidybos institutas, Minties leidykla, Vilnius 1968-1999
- Mažiulis, Vytautas: Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai. Deklinacija., Vilnius 1970
- Palauskas, Jonas: Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas., Šviesa, Kaunas 2003
- Paulauskienė A.: Lietuvių kalbos morfologija., Vilnius 1994.
- Pirmoji lietuvių kalbos gramatika 1653 metai (M. Danielis Kleinii – Grammatica Litvanica et Compendium Litvanico-Germanicum); Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius 1957
- Piročkinas, Arnoldas: Čekų-lietuvių/Lietuvių-čekų kalbų žodynas. – Žodynas, Vilnius 2004
- Poliakovas, Olegas: Pasaulis ir lietuvių kalba., Enciklopedija, Vilnius 2008
- Prosnjakova, Henrika, Stumbrienė, Virginija, Vilkienė, Loreta: 365 lietuvių kalbos veiksmažodžiai./365 Глаголов литовского языка., Homo Liber, Vilnius 2004
- Ramonienė, Meilutė, Pribušauskaitė, Joana: Praktinė lietuvių kalbos gramatika., Baltos lankos, Vilnius 2003
- Rejzek, Jiří: Český etymologický slovník; Leda, Voznice 2001
- Senn, Alfred: Handbuch der litauischen Sprache, Band II Lessebuch und Glossar (1957), Band I Grammatik (1966), Carl Winter Universitaetsverlag, Heidelberg 1956.
- Slovník spisovného jazyka českého, I.-VIII.svazek,Academia, Praha 1989
- Smoczyński, Wojciech: Język litewski w perspektywie porównawczej, Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001
- Smoczyński, Wojciech: Języki bałtyckie: litewski, łotewski, staropruski,[in: Leszek Bednarczuk (red.), Języki indoeuropejskie, t. II, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, 817-905]
- Urbutis V.: Žodžių darybos teorija., Vilnius 1978.
- Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca., LU Latviešu valodas institūts, Rīga 2007
- Valskys, Vidas: Predikatinės neutra dalyvių konstrukcijos bendrinėje lietuvių kalboje (ir jų atitikmenys latvių kalboje), Vilniaus pedagoginis universitetas, Vilnius 2000
- Zalatorius, Albertas: Literatūra ir laisvė; baltos lankos, Vilnius 1998
- Žilinskienė, Vida: Žodžių formų vartojimas lietuvių kalbos dalykinio ir publicistinio stilių duomenimis; Lituanistica Nr. 1(49), Vilnius 2002

Panaudotos interneto svetainės

http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=6875&Itemid=434 – žiūrėta 29.07.2009

http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=4576&Itemid=331 – žiūrėta 30.07.2009

<http://banankinas.wordpress.com/2009/06/12/besimaudziant-sloves-spinduliuose/> - žiūrėta 27.08.2009

<http://cs.wikipedia.org/wiki/P%C5%99echodn%C3%ADk> – žiūrėta 20.08.2009

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ergativ> – žiūrėta 22.08.2009

http://www.debeselis.net/latvian_darbibas.php - žiūrėta 08.08.2009

<http://donelaitis.vdu.lt/tekstynas/>

<http://www.eurofootball.lt/forum/viewtopic.php?f=23&t=817&start=100&st=0&sk=t&sd=a&sid=a9c0bbe968c4e017bc3c08a3449e6d05> (žiūrėta 09.12.2009)

Lietuvos ryto televizija: Už 11 milijonų litų pastatytos Nemuno prielaukos dulka nenaudojamos, 2009-06-06 10:53[<http://www.flickr.com/photos/profis/3602459747/in/set-72157619372697534/>] - žiūrėta 23.08.2009

<http://www.lki.lt/>

http://www.spaudos.lt/Istorija/K_Jaunius.en.htm

<http://ualgiman.dtiltas.lt/>

<http://valoda.ailab.lv/latval/vispareji/lgraml-w/partic.htm> - žiūrėta 07.08.2009

<http://www.ventspils.lv/nr/exeres/67E9DF30-D1D2-4803-9B7F-1FB4A9C70D18?Lang=LV> (05.12.2009)

Priedai / Přílohy

- 1) Lentėlė – veiksmažodžio BŪTI neasmenuojamosios formos Bibliografinėje Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazėje 1 – 43
- 2) Lentėlė – veiksmažodžio SAKYTI neasmenuojamosios formos Bibliografinėje Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazėje 1 – 6